

# MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2017/05-06 szám

## Tartalom

### Villám

- [Ballai László: Lüktetés](#)
- [A kormányzatot létesítő ügylet](#)

### Emlékezet

- [Pszichológiai szótár a posztkommunista diktatúrához, I. rész](#)
- [Schöpflin Aladár: Mi a magyar?](#)
- [Nándi Mihály: A rábymátyásizmus](#)
- [A rendőrtörvény](#)
- [Konzultáció a nemzet ellen](#)
- [Obádovics](#)
- [Rousseau: Társadalmi szerződés](#)

### Délibáb

- [Petőfi Sándor: Szent sír](#)
- [Deák Mór: Letaposott virágok](#)
- [Deák Mór: Kaptár](#)
- [Arany János: Buda halála](#)
- [Arany János: Vörös rébék](#)
- [Arany János: Tetemre hívás](#)
- [Arany János: Árva fiú](#)
- [Arany János: Bor vitéz](#)
- [Szerb Antal: Arany János, II. rész](#)
- [Krúdy Gyula: Utolsó szivar az arabs szürkében](#)
- [Lukáts János: Holló helyett keselyűk](#)
- [Ballai László: A szabadság rabja](#)
- [Olajos István: Irodalmi kör Derecskén](#)
- [Heinrich Heine: A Loreley](#)
- [Ballai László: Misztérium](#)

## Húrok

- [Olajos István: A szabadság adója](#)
  - [Nándi Mihály: A kétmillió dolláros lány](#)
- 

# Villám

## Ballai László: Lüktetés

Hogyan lehet a bánat követ  
tengerbe ejteni, midőn  
a tenger a bánat  
s minden hulláma csupán  
volt örömök tékozlása,  
midőn az élet maga gyász,  
hová lehet dobni akkor a követ,  
amellyé változnánk,  
hogy szívünk ne lüktessen örökké?

---

## A kormányzatot létesítő ügylet

„A kormányzatot létesítő ügylet nem szerződés, hanem törvény; a végrehajtó hatalom letéteményesei nem a nép urai, hanem tisztviselői; a nép tetszése szerint nevezheti ki vagy bocsáthatja el őket; velük kapcsolatban nem szerződésről, hanem csak engedelmességről lehet beszélni, s amikor elvállalják az állam által számukra kijelölt teendőket, csupán honpolgári kötelességüket teljesítik anélkül, hogy joguk volna annak feltételeit vitatni.

Ha pedig előfordul, hogy a nép valamikor örökletes kormányt szervez, legyen az monarchikus, egy családhoz kötve, vagy arisztokratikus, az állampolgárok egyik rendjének keretében, ezzel semmiféle kötelezettséget sem vállal: csak ideiglenes formát ad az államigazgatásnak, amíg kedve nem támad, hogy másképpen rendelkezék.”

Jean-Jacques Rousseau

# Emlékezet

## **Pszichológiai szótár a posztkommunista diktatúrához, I. rész**

Még az újraválasztott köztársasági elnök, Orbán bábja is kitért arra beiktatási felszólalásában, hogy a magyar politikai közbeszéd soha nem látott mélységekbe süllyedt. Ezt persze lehet vitatni (mármint, a tekintetben, hogy tényleg elérték-e már a Szálasi-kor nivóját?) és azt is joggal fel lehetne vetni, hogy e helyzetnek a kialakulásáért kit terhel a legfőbb felelősség, de nyilvánvaló, hogy a folyamat egy bizonyos szociálpszichológiai térben zajlik, amelyet nevezhetünk Magyarországnak is. Szerkesztőségünk kommentár és elemzés helyett ezúttal az olvasókat serkenti saját véleményük kialakítására, segítségként felkínálva a posztkommunista diktatúrához köthető – David A. Statt alapján összeállított – pszichológiai alapfogalmakat:

**Agymosás:** kísérlet arra, hogy valakit fizikai, pszichológiai vagy szociális befolyással nézeteinek vagy viselkedésének radikális megváltoztatására kényszerítsenek.

**Antiszociális személyiség:** a lelkiismeret hiányával jellemzett személyiség, aki nem teszi sajátjává a társadalom értékeit, és kriminális viselkedése során, akár gyilkosságok elkövetésekor sem érez büntudatot vagy szorongást. Ez a magatartás gyakran együtt jár a vágyak és szükségletek impulzív kielégítésével, ami a társadalommal való krónikus konfliktusokhoz vezet. Az ilyen személyre gyakran alkalmazzák a „pszichopata” vagy „pszichopátiás személyiség” megjelölést is.

**Apafigura:** a valódi apa helyett állónak tekintett személy, aki az eredeti apa által keltett érzelmek tárgyává válik, Rendszerint tekintélyes pozíciót betöltő, idősebb személy, akivel az egyén azonosul, és akitől atyai tanácsot és jóváhagyást vár.

**Autisztikus:** a fantázia által vezérelt gondolkodás, amely nem az objektív valóságra, hanem a vágyteljesítésre irányul.

**Atavisztikus:** genetikai fogalom valamely olyan vonás újramegjelenésére, amely a szervezet legközvetlenebb őseiben nem volt jelen. A pszichológiában és a társadalomtudományokban

valamely korábbi, őszibb működésmódból eredtetett viselkedés leírására használják.

**Bandwagon hatás** (diadalmenet-effektus): szociálpszichológiai fogalom olyan emberek viselkedésének leírására, akik szükségét érzik, hogy osztozzanak annak a csoportnak az attitűdjeiben és cselekedeteiben, amellyel azonosultak. Általános társadalomtudományi értelemben a fogalom valamely népszerű mozgalom egyre növekvő támogatottságát jelöli, mivel az emberek szeretnek a győztesekhez csatlakozni.

**Behódolás:** a szociálpszichológiában arra a jelenségre utal, amikor a személy a csoportnyomásnak engedve megváltoztatja viselkedését, de anélkül, hogy attitűdjében is változás következne be.

**Belső igazolás:** a szociálpszichológiában a kognitív disszonancia feloldásának egyik módja, amely az egyik legerősebb attitűdváltozásnak szolgál alapul. Például ha belegondolunk, és úgy érezzük, hogy szörnyű társadalomban élünk, amely csupa megalkuvásra kész, az „értelmes ember vagyok” és az „úgy döntöttem, hogy részt veszek a borzalmakban” tudati tartalmak közötti disszonanciát pszichológiailag vagy külsőleg, vagy belsőleg lehet feloldani. Az első esetben azt mondhatjuk, hogy „mégis csak itt élek”, ez azonban nem változtatja meg a társadalomról alkotott véleményünket. Ha azonban elkezdjük a társadalmat más fényben látni és (egyébként nem létező) pozitívabb aspektusait is észrevenni, az már a szörnyűség melletti döntés belső igazolásává, azaz önmeggyőzéssé válik.

**Bűnbak:** az átvitt agresszió tárgya. A bibliai időkben a zsidók engesztelő áldozatként egy tiszta fehér koszt űztek ki a pusztába, miután a főpap kézrátétellel és a nép bűneinek elsorolásával ráruházta a nép bűneit. A modern bűnbakok olyan egyének vagy csoportok, akiket, vagy amelyeket a társadalom olyan frusztrációiért hibáztatnak, melyeket nem ők idéztek elő.

**Bűntudat:** annak tudata, hogy az egyén megsértette azokat a társadalmi normákat, amelyekkel azonosult, és az ezt követő megbánás érzése. A pszichoanalízis szerint a bűntudat olyan tudattalan konfliktus eredménye, ahol a felettes én dominál, és ez a konfliktus megoldatlansága esetén neurotikus tüneteket hoz létre.

**Bűntudat-kultúra:** olyan kultúra, amely arra épül, hogy tagjai a rend és a társadalmi kontroll fenntartása érdekében lelkiismerettel és bűntudattal rendelkeznek. Ellentéte a szégyenkultúra.

**Cenzúra:** a pszichoanalízis gondolkörében a tudattalanban lévő elfojtott tartalmak szabályozása annak érdekében, hogy semmi olyasmi ne kerülhessen a tudatba, ami fenyegető lenne az énré nézve. A cenzúra az alvás során általában enyhül, így az elfojtott tartalmak álmok formájában

kifejezésre jutnak.

**Címkézésemélet:** a deviáns viselkedés magyarázatának egyik módja a szociálpszichológiában, Eszerint az emberek az általuk deviánsnak bélyegzett személlyel kapcsolatban meghatározott módon reagálnak. A címkézés-elméletet az önbeteljesítő jóslattal összekapcsolva használják a pszichotikus viselkedés magyarázatára is. Ha például valakire a paranoid címkéi ragasztják rá, akkor mindent, amit az illető tesz, paranoiájának fényében értelmeznek és az eredeti diagnózis helyességét igazoló bizonyítéknak fognak tekinteni.

**Csoportgondolat:** George Orwell angol író terminusa arra, ahogyan totalitárius rendszerek tekintélyelvű gondolatokat kényszerítenek rá a társadalom minden tagjára. A fogalmat több olyan szociálpszichológus is átvette, akik azt vizsgálták, hogy a nagyon szorosan összetartó csoportok tagjai hogyan képesek olyan megszállottan fenntartani a csoportkonszenzust, hogy eközben kritikai képességük elcsökevényesedik.

**Delírium:** téveszmékkal, hallucinációkkal és illúziókkal jellemzett módosult tudatállapot.

**Deviáns:** olyan személy, aki viselkedésével megsérti a társadalom erkölcsi normáit.

**Dezinhibíció** (gátlástalanítás): a klasszikus kondicionálás során felfedezett jelenség. Ha egy állatot arra kondicionálnak, hogy egy bizonyos inger hatására nyálazni kezdjen, és ezt élelemmel jutalmaznak, akkor a jutalom elvonásakor ez a kondicionált válasz legátlődik, és az állat abbahagyja a nyálzást. Ha azonban hirtelen egy másik, eltérő ingert alkalmaznak, az állat újra nyálazni kezd (mintha maga a gátlás gátlódna le).

**Diabolizmus:** valamely személy vagy csoport ördögi tulajdonságokkal való felruházása. Háborúkban vagy totalitárius rendszerekben megfigyelhető dehumanizációs folyamat, amikor a szorongás és a büntudat csökkentése érdekében nagy szükséglet jelentkezik arra, hogy az ellenséget velejéig rossznak, a mieinket pedig angyalian jónak lássuk.

**Diszkrimináció:** megkülönböztetés, a pszichológiában egyszerűen csak a különbségek észlelésének képességét jelenti. Szociális vagy politikai kontextusban a „különbség” gyakran olyasvalamit jelöl, amitől félni kell, vagy amit el kell utasítani, vagyis valami elleni megkülönböztetésről van szó.

**Egyensúly-elmélet:** Fritz Heider amerikai pszichológus szerint az emberek hajlanak arra, hogy vélekedéseiket egymással összeegyeztessék, mivel az össze nem egyeztetetőség feszültséget kelt.

Ha például azt látjuk, hogy egy általunk szelídnek és kedvesnek tartott személy erőszakosan kezd viselkedni, akkor a róla való vélekedésünk egyensúlya felborul. Arra kell tehát törekednünk, hogy újra visszaállítsuk az egyensúlyt, ezt pedig úgy tehetjük meg, hogy vagy azt mondjuk, hogy a viselkedés nem volt erőszakos, vagy hogy a személy nem is olyan kedves és szelíd, mint amilyennek gondoltuk, vagy hogy nem volt felelős a viselkedéséért.

**Elfogultságon alapuló mintavétel:** társadalmi felmérések kapcsán használt kifejezés minden olyan területen, ahol nagy populációkra vonatkozóan alkotnak következtetéseket. A vizsgált populációmintát akkor tekintik elfogultnak, ha az nem reprezentatív a populáció egészére, például ha valamely kérdésben csak a barátainkat kérdezzük meg, és az ő véleményüket úgy állítjuk be, mintha az az egész ország véleménye volna.

**Elidegenedés:** különféle pszichológiai és szociológiai jelentésárnyalatokat magában hordozó fogalom az idegenség, kívülállás, szeparáció és tehetetlenség jelölésére, akár önmagunkhoz, a természethez, más emberekhez, az anyagi javakhoz, a termelőeszközökhöz vagy a társadalom egészéhez viszonyítva.

**Függőség** (mint szociálpszichológiai fogalom): valamely csoportban az emberek egymásra hagyatkoznak a valóság meghatározásában.

**Előítélet:** attitűd, vélemény vagy hit, mely erőteljesen érzelmi megalapozottságú s ettől jobbra hozzáférhetetlen az ész, illetve a cáfoló bizonyíték számára.

**Eltolás:** a pszichoanalízisben valamely érzés tudattalan eltolása annak valódi tárgyáról egy másikra, ahol az már kevésbé fenyegető az én számára. Például ha ordítva szidjuk a tévében látható politikai ellenfelünket ahelyett, hogy vitába szállnánk a főnökünkkel.

**Etnocentrizmus:** az a tendencia, mely szerint az emberek azt a csoportot, amellyel azonosultak, leggyakrabban a saját etnikai csoportjukat, bármely más csoportnál felsőbbrendűnek tartják. Akárcsak az egyéni szinten jelentkező egocentrizmus esetében, itt is arról van szó, hogy az etnocentrikus személyek (illetve közösségek) nem képesek arra, hogy kilépjenek saját csoportjuk perceptuális kereteiből, és az életet valamely más csoport szemszögéből lássák.

**Facework:** a szociálpszichológiában néha olyan társadalmi rituálék leírására használatos kifejezés, amelyek megmentik valakinek az „arcát” (reputációját), vagy a valamiről alkotott általános képet, de ezt a becsületes érzelmek feláldozása árán teszik.

**Funkcionális autonómia:** Gordon Allport amerikai pszichológus által bevezetett fogalom, mely szerint egy bizonyos cél érdekében mutatott viselkedés a későbbiekben maga is céllá válhat. Ez az elképzelés igen nagy jelentőségű annak vizsgálatában, hogy a külső motiváció hogyan válik belső motivációvá.

---

## Schöpflin Aladár: Mi a magyar?

A könyv, melyet e címmel Szekfű Gyula szerkesztett és a Magyar Szemle adott ki, talán soha nem lett volna olyan időszerű, mint amilyen ma. A zavar és bizonytalanság ködében élünk a magyarság minden fontos kérdésében, az ellentétes nézetek olyan szélsőségei elegyednek össze számtalanszor ugyanazokban az agyvelőkben is, a „magyar” szónak még szótári definíciója is olyan sokféleképpen és ellentmondón hangzik különböző ajkakon, a közélet és szellemi élet különböző tájain, hogy már a magyar öntudat teljes szétbomlásával kell számolnunk. Egységes öntudatú korban az a kérdés, hogy mi a magyar, fölöslegesnek tűnhetett volna, a felelet rá egyértelmű. Ma szükséges volt föltenni s ki tehetné fel illetékesebben, mint a tudomány és az irodalom, olyan kérdezők, akik mentesek a politika előítéleteitől, a pártok és magukat világnézetnek kürtölő hatalmi törekvések egyoldalúságaitól. S alkalom is adódik a feleletre: az irodalom az utóbbi emberöltő alatt lényegesen áthangszerelődött jelentős egyéniségek alkotásai és a körülök zajlott éles polémia révén, s áthangszerelődött a történetírás és irodalomtörténet is, a Szekfű Gyula és Horváth János keze alól kikerült újabb kutatók munkája nyomán. Mi más képe van ma mind a három szellemi munkatérnek, mint volt Ady, Babits, Móricz és társaik előtt, a pozitivisták történetírás és a Beöthy-féle irodalom-kritika idején! Az új szemléleti módok és új magatartások eredményei most nyomulnak bele a köztudatba s most van az ideje ezeket az eredményeket összefoglalni egy kérdésben: mi a magyar és a ráadható feleletben.

Tizenhárman szövetkeztek erre a feleletre, egy költő, Babits Mihály, egy prédikátor, Ravasz László és tizenegy tudós az irodalomtörténet, történelem, műtörténet, néprajz, zenetudomány, nyelvtudomány, antropológia művelői. Mindegyik a maga szempontjából közelíti meg feladatát, más tájból és más távolságból halad a célja felé. Szabadon dolgozott mindegyik és természetesen más-más eredményekre jutnak. A kérdés olyan sokrétű és sokszínű, hogy egységes, kollektív választ nem lehet adni rá, lehetetlenség még elképzelni is, hogy mint egy számtani feladványban, mindenki ugyanarra az egy eredményre jusson. Nem járhattak el úgy, független gondolkodók, mint egy politikai párt, amely meghoz egy határozatot és a tagjaira csak ennek indokolása marad. A különböző feleletek azonban csak azt jelentik, hogy a magyarságnak, más-más oldalokról nézve, más-más aspektusa van. Maga a fogalom olyan gazdag és színes, hogy kutatói számára a legszélesebb lehetőségeket kínálja. Különböző értelmezőinek sokféle nézetéből az olvasó mégis csak össze tud rakni olyan képet, amely egységet ábrázol.

Nyilvánvaló, hogy a magyarság-fogalom nem szellemi tartalmakat jelent, hanem magatartást.

A szellemi tartalom hány változáson, a gyökerekig ható átalakuláson ment át a lovas-nomád kortól máig, kereszténységen, renaissance-on, reformáción, barokkon, romantikán át és milyen idegen hatások formálták! Minden égtáj felől folyton árad az idegen hatás; az európai szellem, melynek hatókörébe Szent István bevezetett, nem ismert sem határt, sem gyeput. A magatartás, amely ezeket a tartalmakat fogadta, egységes és állandó maradhatott. Messze távlatból is láthatjuk, hogy állandó is volt, ahogy a kívülről jött tartalmakat fogadta. Nem vette fel egyiket sem azon nyersen, ahogy jöttek, valamennyit magához hasonította. Ezer éven át egy másik, a folytonos faji asszimilációval párhuzamos szellemi asszimiláció is folyt ezen a földön, amely a mi hazánk. Európát asszimilálta magához a magyar.

Mik már most azok a tulajdonságok, amelyek ebből a lényegében változatlan magatartásból folytak és annak megmaradását lehetségessé tették? Erre kellett a könyv íróinak felelni. Nem más nemzetekkel való összehasonlítás útján, mert hol a norma, amely ennek az összehasonlításnak az eredményeit érvényessé tenné? Le kellett szállniok a magyar történelem és a mindenkori magyar szellem mélyeibe s onnan felhozni tanulságaikat.

Legmélyebbre a költő és a történettudós szálltak alá, Babits Mihály és Szekfű Gyula.

„A magyarság lényege érdekel, az, ami benne sajátos és összetéveszthetetlen, ami mindenkitől megkülönbözteti” – tűzi ki célját Babits. A történelemhez fordul és az irodalomhoz, ezeket kérdezi meg, mint a feleletre illekedéseket. Jellemrajzot ír, egy nemzet jellemrajzát, amely azokból a vonásokból van összerakva, amelyekről ráismerhetünk s örömmel rá is ismerünk. Kiküszöböli azokat az arcvonásokat, amelyek ott vannak minden más nemzet önarcképében, mert – amint nagyon helyesen kérdi –, melyik nemzet nem tartja magát vitéznek, vendégszeretőnek, lovagiasnak, harciasnak, büszkének, bátornak? Ezeknek a tulajdonságoknak a hangsúlyozása nem adna arcképet, csak valami általánosságot, amiből rá lehetne ismerni bármely más nemzetre és egyikre sem.

A kép, melyet Babits a maga módszerével ad, teljesen egyénített, első szempillantásra felismerhető. Nem az erényeit keresi nemzetünknek, hanem a tulajdonságait. Mély és igaz gondolata, hogy a nemzetek életében sokszor az erény válik bűnné, a bűn vagy rossz tulajdonság erényé. Mesteri levezetés, ahogy például a magyar paraszt-flegma, az inercia, a lomhaság, a cselekvéstől való tartózkodás és közömbösség – más körülöttünk élő népek heves aktivitásával, nyugtalan előretörésvágyával szemben – milyen nemzetfenntartó erő volt válságos időkben, mikor a passzív rezisztencia lett a magyarnak egyetlen védekezési lehetősége ellenségeivel szemben. Ebből a szemlélődő, tunya magyar természetből folyt nemcsak a magyar humor, hanem olyan döntőfontosságú tulajdonságok is, mint a magyar politikai realizmus, a diplomáciai tehetség, a jogérzés, az állandósághoz ragaszkodás, ami a területhez, ehhez a hazához és az alkotmányhoz való ragaszkodást jelenti. „A kultúra védelmének érdemét, ahogy erre már több író rámutatott, más, körülöttünk lakó népek is igénylik. A jogi állandóság védelme azonban jellegzetesen magyar hivatás.” Nem érdekes, hogy a jog fontosságát a magyar létfenntartásban a könyv összes írói közt egyedül a költő emeli ki? Babits tanulmánya, a magyar esszé e remekműve egész sor ilyen egészen új, egyéni és mégis általános elfogadtatásra hivatott megállapítást közöl, a költői intuíció műve, de olyan költőé, aki – bár minduntalan bele akarják innen is, onnan is zárni valami nem létező elefántcsonttoronyba – mindig sokat eszmélkedett és gyötrődött a magyarság sorsán.

A magyar realizmust Szekfű is hangsúlyozza. Fejtegetéseiből az világlik ki, hogy ez a realizmus történelmi kényszerűség volt, a magyar létfenntartási ösztön reakciója s ezt három nagy politikus,

Fráter György, Báthory István és Bocskai István példájával illusztrálja. Mind a hárman a magyar szabadságszeretet hősei voltak, a szabadságért váltogatták a körülmények fordulatai szerint politikájukat a török és Habsburg tájékozódás változatai között, aszerint, hogy melyik látszott alkalmasabbnak a céljukra. Ezt a szabadságeszmét Szekfű a lovas nomád életformából vezeti le. A honfoglalás előtti magyarok sokszor éltek más, erősebb népek fennhatósága alatt, de ez nem jelentette szabadságuk feláldozását, vezetőik mindig közülük valók voltak, maguk igazgatták magukat és ügyeiket megbeszélés útján intézték. A vitézség életformájuk természetéből folyt. Vitézség, szabadságszeretet, a közügyek megbeszélése, vagyis politizálás – ez a három alaptulajdonság áll Szekfű magyarság-képének központjában s szerinte a magyarság romlásának a XVII. század óta az volt a fő oka, hogy ez a szabadságösztön megzavarodott a vezető rétegekben s a nemesi nemzet reális tények helyett beérte jogi fikciókkal s nem törődött az alkotmányos szabadság valóságával. A kép, melyet a kitűnő tanulmány elénk állít, sötét, a bíráló, mellyel az egymást váltó nemzedékeket illeti, kemény és lesújtó. Itt azonban eszünkbe kell, hogy jusson Babits inercia-gondolata. Azok a jogi fikciók egyre jók voltak: fenntartották a jog, az alkotmány eszmei folytonosságát. Nem ennek köszönhető-e, hogy nincs – tudtommal – egyetlen olyan magyartól eredő nyilatkozat, amely belenyugvást jelentett volna a török hódoltságba s minden nemzedék legalább tiltakozott a Habsburg önkényuralom ellen. S ezzel az inercia-gondolattal hozta kapcsolatba Babits az ország területének állandóságáról való öntudatunkat.

Túlhaladnám cikkem kereteit, ha részletesen akarnám ismertetni mind a többi tizenegy tanulmányt. Bartucz Lajos, Zsirai Miklós, Viski Károly és Kodály Zoltán tanulmányaihoz, mint tárgyukban laikus, nem is tudnék hozzászólni. Bartucz az antropológia szempontjából világítja meg a magyar ember, típus, faj kérdését, Viski a néprajzi kutatások eredményei alapján igyekszik kiemelni a népünk jellemében és életformáiban feltűnő állandó és közös vonásokat, Kodály a magyar zenei kultúráról, művelt osztályainknak az eredeti magyar zene iránti közömbösségéről és siketségéről mond kemény és minden bizonnal jogos bírálót. Mind a négy cikket izgatott érdeklődéssel olvastam és magyarság-ismeretem bővült általuk. Eckhardt Sándor a külföldi irodalmakban felmerült magyarság-képeket ismerteti szellemes csevegő formában. Torzképek ezek, felületes szemlélet és sokszor politikai ellenszenv szüleménye. De nem élnek-e hasonló torzképek a különböző népek tudatában a kockásruhájú, hórihorgas, esernyős angolról, a széllel-bélelt léha franciáról, a nagyszakállú, pápaszemes német professzorról és így tovább? A különbség az, hogy a magyart kevésbé ismerik s így a torzkép még kevésbé hasonlít eredetijéhez. Gerevich Tibor tanulmányában különösen azok a fejtegetések érdekeltek, melyekkel kimutatja, hogy a középkori magyar művészet nem hogy gyarmati területe lett volna a németnek, hanem inkább adott neki, nem is keveset. Amit itt a német és a magyar művészi alkotásmód lényegbe vágó különbségeiről olvasunk, az a laikus számára is nyilvánvalóan helytálló elemzés.

Az irodalmi tárgyú tanulmányok között jobban élvezhettem volna Farkas Gyuláét, ha kissé jobban tartózkodott volna a közkeletű frazeológiától és a szentimentális hangtól és erősebben hangsúlyozta volna a magyar költők magatartásának egységét a nemzedékek változatain és az egyéni különbségeken túl. Sokszor halljuk emlegetni, hogy a folytonosság sűrűn meg van szakadva irodalmunk fejlődésében, de a költők általános magatartásában nincs megszakítás: hívek voltak mindenkor magyarságukhoz és Európához egyaránt. Jellemző példa erre Bessenyei: a világpolgári felvilágosodásból indult és a magyarsághoz érkezett. Kazinczy ugyanígy s a többiek is Vörösmartyig, Petőfiig és Aranyig, akik fordítva: a magyarságból indultak és Európába érkeztek. Keresztury Dezső a magyar önismeret útján vezet végig okos és jó tájékozottságon alapuló

fejtegetéseiben. Zolnai Béla kissé laza szerkezetű tanulmányában néhány jó megfigyelést találunk a magyar stílus bizonyos jellegzetességeiről. Ebből a csoportból leginkább Kerecsényi Dezső tanulmánya emelkedik ki előadásának tömörségével, szempontjainak érettségével és megvilágításainak élességével. Szerzőjében kitűnő esszéistát ismertünk meg. Ravasz Lászlónak a könyv élén álló rövid cikke mintegy előszava a könyvnek.

A gondolat mélysége, az előadás feszültsége dolgában vannak különbségek a tizenhárom tanulmány és íróik közt, ez természetes. Ha mint egészet nézzük, ez a könyv döntő fontosságúnak tűnik fel a magyar karakterológiai kutatás terén. Úgy hiszem, az első nyomatékos kísérlet a magyarság jellemének nem külföldi elméletek és mértékek és nem filozófiai elméletek alapján, hanem önmagából, történelméből, irodalmából és életformáiból való megismerésére.

1940

---

## Nándi Mihály: A rábymátyásizmus

Egy multimilliárdos lóbál politikusbábokat. Ez nem valami kabaréelőadás vagy filmvígjáték hirdetése, hanem a magyar kormány politikai propaganda plakátja, amelyet az adófizetők pénzéből fizet. Miről is van szó? A CEU-ügyről, Tito láncos kutyájáról vagy Ráby Mátyás rágalmozási hadjáratáról? Lényegük ugyanaz: mások besározása, a figyelem elterelése a valódi problémákról, tömegek izgalomban tartása, amelyek támogatásával könnyen lehet a zavarosban halászni.

Ráby Mátyás a zavarkeltés magyarországi klasszikusa. Saját állítása szerint 1752-ben született Pozsonyban, de – mind minden más állításában – ebben is lehet kételkedni. Halálának körülményei ismeretlenek. Mai ismertségét *Önéletírásának* köszönheti. „Láttam a kincstár kifosztását, közpénzek elsikkasztását és eltékozlását, egyes személyek és egész községek jogainak elkobzását, Magyarország, Horvátország, Szlavónia, a Szerémség és Dalmácia adófizető alattvalóinak elnyomását, szörnyű zaklatások és zsarolások közepette” – írja. Ebben a helyzetben, amelyben „a bírói zsarnokság felső fokára hágott” elbeszélése szerint II. József császár megbízásából Szentendrére érkezett, hogy kivizsgálja az ottani városvezetés sikkasztó, az államkincstárat megkárosító és (természetesen) zsarnoki tevékenységét. A városi magisztrátus által elsüllyesztett összeget először negyvenezer forintban állapította meg, majd ezt fokozatosan felsrófolta egymillióra. „Nyomozása” közben nem csak a városi elöljárósággal került szembe, hanem annak felettes szerveivel, az úriszékkal, Pest vármegyével és a helytartótanáccsal is. „Rájött”, hogy országos bünszövetkezettel került szembe, amelynek szentendrei bábfiguráit a legmagasabb rangú kormánytisztviselők mozgatják. Ezért nem deríthette ki az igazságot, ezért

vetették szörnyű fogságba, ezért varrtak a nyakába egy öt megszegyenítő pert, amelynek végén ártatlanul elítélhették. A világ nyilvánossága előtt azonban – információja szerint Strasbourgban megjelent – *Önéletírásával* igazolta magát. Ennek alapján teremtette meg az utókor részére a kérlelhetetlen szabadságharcos mítoszt Jókai Mór, *Rab Ráby* című regényében.

Kortársai előtt azonban arról híresült el Ráby Mátyás, hogy a Pest vármegyei esküdtszék tíz év börtönre ítélte az alábbi vádpontok mindegyikében bűnösnek találva: 1. Ráby Mátyás zavarokat keltett feljelentése kivizsgálása címén, miközben állításai bizonyítására soha nem volt kész. 2. Akadályozta a magisztrátust szolgálata ellátásában, tagjait becsületsértő és rágalmazó szavakkal illette. 3. Alaptalanul befeketített uradalmi és megyei tisztviselőket őfelsége előtt. 4. Elvetette a népben a bizalmatlanság magvát a hatóságok, de még a kancellária ellen is. 5. A polgárokat jogerős bírósági ítélet megsértésére, másnak ítélt ingatlan visszafoglalására uszította. 6. Pártfogoltjai, akikkel urukként ismertette el magát, megtagadták a törvényes bíróság előtti megjelenést. 7. Különválással és adókönyvítéssel szédítette az izbégieket. 8. 43 aranyat préselt ki belőlük. 9. A szomszéd falvakat is megfertőzte a békétlenség pestisével, és tiltott gyűjtéseket kezdeményezett. 10. Titkos gyűléseket tartott és szervezett. 11. A funkciójukban határozat alapján eljáró tisztviselőket is akadályozta munkájukban. 12. Amikor a közösség előtt felcsillant a béke reménye, szembeszegült a restaurációval és megpofozta a jegyzőt. 13. Őrizetbe vétele után azonnal összeszűrte a levet a rabokkal és „eligazította” a befogott pomáziakat. 14. A tilalom dacára más nevében is írogatott a börtönből, és fenyegetőzött, hogy amennyiben nem helyezik szabadlábra, erőszakkal fogják kiszabadítani. 15. Megszökött. 16. Félrevezette a hatóságokat (a huszonnégy álarcosról és egyebekről szóló meséjével). 16. Újra beadványokat készített. 17. Magánemberek sérelmére (mint Bülow Erzsébet és Edlinger János) számos jogtalanságot követett el.

Hogyan jellemezhető hát a valóságos Ráby Mátyás? A kérdés a terjedelmes Ráby-iratanyagot feldolgozó Hajdu Lajos *Forradalmár vagy szerencselovag?* című könyve (Magvető, 1984) alapján válaszolható meg. Ráby mindenek előtt mérhetetlenül pénzsóvár volt, akit féktelen meggazdagodási és karriervágy sarkallt, amiért már kamarai segédírnok korában nem átalált csalást és okirathamisítást elkövetni, sőt irodaszereket lopni (mindezért el is bocsátották állásából). Ezért lett egy gazdag és „élni vágyó” galgóci özvegyasszony „jogi tanácsadója” (az özvegy végül a börtönben kötött ki), ezért bocsátkozott olyan adásvételi, illetve kölcsönügyletek megkötésébe, amelyeket nyilvánvalón nem tudott teljesíteni, s a várható jutalom reményében kezdett bele a szentendrei magisztrátus elleni feljelentési hadjáratába (ugyanis aki adóhiányt tárt fel, azt az összeg egyharmada illette meg). Az igazságtól gyakran elrugaskodott, hajlamos volt a mesemondásra, a tények önkényes eltorzítására és a notórius hazudozásra.

Ráby jó fellépésével a maga oldalára vont a egyszerű embereket, de olykor elbizonytalanított széles látókörű igazgatási vezetőket is. Kitűnő érzéke volt a lehetőségek felismeréséhez, nemcsak az uralkodó és nemesség között feszülő, egyre növekvő ellentéteket használta ki a maga számára, hanem a kisvárosi érdekcsoportok harcát is. El tudta érni, hogy az emberek tőle (a „császár barátjától”, a „megbízott-tól”, a „föntről jött” embertől) mint megváltótól várják sérelmeik orvoslását, kéréseik elintézését. Ennek érdekében anyagilag is segítették. Mágnesként vonzotta magához a félresiklott egzisztenciákat, akiket a végletekig kihasználta. Gátlástalanul besározott és megrágalmazott mindenkit, akivel ügyében kapcsolatba került, köztük olyan embereket is, akikről – igazságszeretetük és jellemességük miatt – előzőleg maga is nagyon jó véleménnyel volt. Gyakran kijelentette, hogy „a napnál világosabban” bizonyítani tud valamit, de ahelyett, hogy azt

megtette volna a vele szemben álló fórumnak vagy személynek támadt, illetve hazudozni kezdett. A jelenre vonatkozó hazugságai „bizonyításához” sokszor a múltba menekült, tudván, hogy az írásbeliség és az igazgatás korabeli színvonala miatt ott mindig lehet találni valami hiányosságot. Újabb keletű rendelkezések alapján szívesen hánytorgatott fel régebben megtörtént dolgokat, megfélemlítve arról a progresszív követelésről, hogy a jogi normának nem lehet visszaható ereje.

Ráby kihasználta a korabeli igazgatás nehézkességét is, mire a vármegye intézkedett valamelyik beadványának kivizsgálására, addigra ő már a harmadik-negyedik határban járt, a sokadik feljelentését is postára adva. Ha megszaladt vele a ló, akkor kötekedővé és pimasszá vált. Kettős mércével mért, amit ő tett, az mindig megengedett, kívánatos, etikus, glóriával jutalmazandó volt, ha viszont valamelyik szerv vagy hatósági személy megalékelte krakélerségét, illetve hazudozásait, és megtette ellene a szükséges intézkedéseket, abban ő mindig az emberiség súlyos sérelmét látta. Végtelen bosszúvágy élt benne: azt, aki nem úgy táncolt, ahogy ő fütyült, vagy nem dőlt be szélhámoságának, engesztelhetetlenül gyűlölte, éveken keresztül ócsárolta, rágalmazta és minden követ megmozgatott, hogy valamiképpen ártson neki. A mucsai bandaharc alaptörvénye szerint járt el: „szórj minél több sarat riválisodra vagy ellenfeledre – annál több marad meg rajta!”

„Forradalmár vagy szerencselovag? – összegzi kutatási tapasztalatait a történész. – Ez a fő kérdése munkámnak, egyértelmű a válasz is: szerencselovag, akire nem szabad ráaggatni Petőfi *Apostolának* köpönyegét, nem érdemli meg az utókor tiszteletét. Vannak ugyan olyan országok Európában, ahol néhány tudós csillogó hazugságokat írt népe több ezer éves nagy, hősi és dicső múltjáról – szabadsághőssé ütve a rablóvezért vagy a pénzért bárkinek szolgáló zsoldoskapitányt. Mi nem járhatjuk ezt az utat, nem hazudhatunk magunknak történelmi hősokeket, de nincs is erre szükségünk: históriánk hétköznapijainak is számtalan nagysága van (én ilyennek tekintem a Ráby által sokszor megrágalmazott Balogh Pétert is), keressük meg ezeket, és mutassuk fel népünknek sokszor sziszifuszi, olykor hibáktól sem mentes, de mégis tanulságos példájukat. Történelmi fejlődésünknek ezek a hétköznapi hősokek, nem pedig a handabandázó szerencselovagok voltak valódi előremozdítói.”

Az ítélet világos. Ráby Mátyás érdemtelen arra, hogy Szentendrén egy tér és egy étterem, Óbudán pedig egy utca emlékeztessen a nevére. De az is világos, hogy dicstelen szereplését követően több mint kétszáz évvel Magyarországiért rábymátyások vívják zavartalanul bandaharcukat...

---

## A rendőrtörvény

Rendőrtörvénynek (esetleg csendőrendeletnek) nevezhetjük azt a törvényjavaslatot, amelyet a külföldről támogatott szervezetek „átláthatóságának” biztosítása miatt nyújtott be a magyar

kormány a szavazógépezetének (értsd: országgyűlés).

„1. §

(1) E törvény alkalmazásában külföldről támogatott szervezetnek minősül az az egyesület és alapítvány, amely a (2) bekezdésében meghatározott juttatásban részesül (a továbbiakban e szervezetek együtt: külföldről támogatott szervezet).

(2) E törvény értelmében támogatásnak minősül jogcímétől függetlenül a közvetlenül vagy közvetve külföldről származó mindazon pénzbeli vagy egyéb vagyoni jellegű juttatás, amely egy adóévben egyenként vagy összesítve eléri a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2007. évi CXXXVI. törvény (a továbbiakban: Pmt.) 6. § (1) bekezdés *b*) pontjában meghatározott összeg kétszeresét.

(3) Nem kell beszámítani a (2) bekezdés szerinti támogatás összegébe mindazt a támogatást, amelyet az egyesület vagy alapítvány külön jogszabály szerint az Európai Uniótól származó forrásként költségvetési szerven keresztül kap.

(4) Nem terjed ki e törvény hatálya:

*a*) arra az egyesületre és alapítványra, amely nem minősül civil szervezetnek;

*b*) a sportról szóló 2004. évi I. törvény hatálya alá tartozó egyesületre;

*c*) a vallási tevékenységet végző szervezetre.

2. §

(1) Az 1. § (1) bekezdése szerinti egyesület vagy alapítvány 15 napon belül köteles bejelenteni külföldről támogatott szervezetté válását, amint az általa kapott tárgyévi támogatások összege eléri a Pmt. 6. § (1) bekezdés *b*) pontjában meghatározott összeg kétszeresét.

(2) A külföldről támogatott szervezet az (1) bekezdés szerinti bejelentést a székhelye szerint illetékes törvényszéknek (a továbbiakban: nyilvántartó bíróság) az *1. melléklet* szerinti adattartalommal küldi meg. A nyilvántartó bíróság a bejelentést a civil és egyéb cégnek nem minősülő szervezetek nyilvántartásában (a továbbiakban: Nyilvántartás) az egyesület vagy alapítvány adataihoz csatolja, és az egyesületet vagy alapítványt külföldről támogatott szervezetként rögzíti.

(3) A külföldről támogatott szervezet az (1) bekezdésben foglalt szabályok megfelelő alkalmazásával a beszámolóval egyidejűleg évente bejelentést tesz az *1. melléklet* szerinti adattartalommal a nyilvántartó bíróság számára az előző évben kapott támogatásokról.

(4) A nyilvántartó bíróság minden hónap 15. napjáig megküldi azon egyesületek és alapítványok nevét, székhelyét és adószámát a Civil Információs Portál vezetéséért felelős miniszternek, amelyek tekintetében a megelőző hónapban a külföldről támogatott szervezetnek minősülés tényét a Nyilvántartásban rögzítette. A Civil Információs Portál vezetéséért felelős miniszter az ily módon számára megküldött adatokat ingyenesen elérhető módon haladéktalanul

közzéteszi az e célra kialakított elektronikus felületen.

(5) A külföldről támogatott szervezet az (1) bekezdés szerinti bejelentést követően haladéktalanul közzéteszi a honlapján, valamint feltünteti az általa kiadott, a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló törvény szerinti sajtótermékekben és egyéb kiadványokban is, hogy e törvény alapján külföldről támogatott szervezetnek minősül.

(6) Az (5) bekezdés szerinti kötelezettség a külföldről támogatott szervezetet mindaddig terheli, amíg e törvény alapján külföldről támogatott szervezetnek minősül.” – és így tovább.

Mert miről van szó? Egy újabb megbélyegző, gyűlöletet keltő, szélsőjobboldali akcióról, amely a szabad gondolkodás és az azt megvalósító (civil) társadalom ellen irányul.

## Konzultáció a nemzet ellen

Nem tartozik a tárgyhoz, de Orbán Viktor (az adófizetők pénzén Magyarország minden lakosához elküldött) magánlevelének aláírása egy koronát formáz. A mögötte felsejlő személyiségjegyek tisztázásához javasolt grafológushoz fordulni.

Maga a nemzeti konzultáció sem tartozik a tárgyhoz. A tárgyban ugyanis Magyarország 2016. október 2-án népszavazást tartott, amelyen a választópolgárok elutasították a miniszterelnök javaslatát.

Maga a népszavazás sem tartozott a tárgyhoz, hiszen Magyarország mindenkori kormánya az Európai Unióhoz való csatlakozással nyert, Magyarország aktuális kormánya pedig az országgyűlési választásokkal kap felhatalmazást arra, hogy elfogadjon vagy elutasítson egy brüsszeli jogszabályt.

De hát mi a tárgy? Az emberek folyamatos izgatása, harckészültségben tartása, a vélt és kreált ellenséggel szemben – konzultáció a nemzet ellen.

## Obádovics

Ha mindenkorai matematikatanárom elbizonytalanodott, megnézte az „Obádovicsot”. Az én könyves polcomon is ott áll sok-sok nemzedék tudását megalapozó műve, a *Matematika*. Bármilyen aritmetikai, geometriai vagy függvénytanai kérdésem támad, készen találok benne a megoldást (nem ritkán persze bonyolult levezetésbe kódolva, ám az eredmény mindent igazol).

Soha nem merült fel bennem, hogy az absztrakció e bibliája mögött egy valóságos ember áll, sőt mosolyog, kertészkedik – és most éppen kilencven éves

Obádovics Gyulára azért haragudott meg a matematikatanára a bajai líceumban, mert a másodfokú egyenleteket levezetés nélkül, ránézésre meg tudta oldani.

„Tizenegy éves koromban megszereztem Egmont Colerus *Az egyszeregytől az integrálíg* című kötetét, és megtanultam az egészet, még az integrálszámítást is – mesél Obádovics Gyula, mert a matematika is csak mese, ezt csak a fonákjáról hozzáfogó oktatói nem ismerik fel. Akkoriban persze eléggé bosszantott, hogy mégis hogyan lehet egy végtelen sornak véges értéke. Bár, talán túlzás is tanulásról beszélni, mert nekem a matematika mindig is nagyon könnyen ment, sosem éreztem azt, hogy ezt nekem tanulnom kell. Aztán szerencsére a vádaskodó tanerőt a következő évben áthelyezték, helyére pedig jött Zrínyi Aladár, aki a matematika Szókratészeként úgy oktatott, hogy a diákoknak úgy tetszett: mindent ők oldanak meg, a tanár csak felírja a táblára az eredményeket.”

A „húsz plusz hetven” éves professzor napja ma is korán kel, a reggeli torna – és persze a reggeli – után már dolgozik is azon, ami éppen a fejében van – az emlékiratain, regényein (mert már kettőt is írt a fióknak), valamint mostanában fejezte be a differenciálegyenletekről és a vektoranalízisről szóló műszaki egyetemi műszaki egyetemi matematika-tankönyveit is, amelyekben a közérthetőség követelményéhez, önmagához hűen, ezúttal is szigorúan ragaszkodott – az egyetemisták hamarosan egyenesen matematikai olvasókönyvet vehetnek a kezükbe.

A két lábon járó matematika lexikont nem fenyegeti az unatkozás veszélye, mert többek között 170 tőke szőlőt művel, amiből egy jó évjáratban összejön akár 300 liter bor is. Ezen kívül diólikórt és diópálinkát is készít. Aktivitása végső soron azonban népes családjának és számos tanítványának szeretetében gyökerezik. A feleségével immár hatvanöt éve házasok.

„Választhattam volna a kutatói pályát is, de én inkább az oktatóit választottam, mert a kezdetektől hittem a bizalomban, abban, hogy minden diák, hallgató képes megszeretni, igazán megérteni, megtanulni a matematikát. Meggyőződésem volt az is, hogy mindenkit el lehet juttatni a saját maga számára szükséges matematikai ismeretszintre, például, hogy egy mérnök biztonságos hidat tudjon tervezni. Aztán később, hogy ne maradjak örökké adjunktus, beláttam: kénytelen leszek a matematikával úgy foglalkozni, hogy eredményeket tudjak felmutatni, kutassak, cikkeket írjak, mert az egyetemen nincsen másféle előrehaladás. Pláne a kétkezi munkás gyerekeinek.”

Ekkor jött az a 8-10 éves szakasz Obádovics Gyula életében, mikor hajnali 6-kor kelt, hogy bölcsődébe, óvodába, iskolába vigye a gyerekeket, majd este 8 után befejeződött a közös játék: éjfélig, sokszor hajnali 2-ig zajlott a tudományos munka. „Nagy áldozatokat kívánt a feleségemtől; biztosította a feltételeket, hogy matematikával foglalkozhassam, hogy megszerezhessem a doktorimat, és a matematikai tudományok kandidátusa lehessenek. Végső soron a házasságban, a családban a szeretet, a kölcsönös megértés és a kölcsönös segítségnyújtás egyensúlya mindennek a

kulcsa.”

Végül 18 évet töltött a miskolci egyetemen, új tantárgyakat vezetett be, majd pályafutását Budapesten, az Országos Vezetőképző Központban folytatta, miután a gödöllői egyetem tanszékvezető egyetemi tanára lett. Bár 1988-ban nyugdíjba ment, 80 éves koráig aktívan tanított.

„Ma már nem tanítok, de az egykori tanítványok szeretete velem van a mai napig. Van például két tanulókör, akiket még a miskolci egyetemen tanítottam: ők azóta évente összejönnek, és ilyenkor engem is mindig meghívnak. Még családi rendezvényekre is invitálnak. Sőt, még most is kapom a leveleket, amiben megköszönik, hogy amit a tábláról nem, azt az »Obádovics«-ból értették meg. Sokan írják továbbra is, hogy az a bibliájuk.”

Obádovics Gyula életét végigkísérte a *Matematika*, amely állandó munkát adott számára, mert minden egyes kiadását át kellett dolgoznia. Nemrég jelent meg a huszadik kiadás, amiben még mindig voltak apróbb hibák, egy-egy lemaradt kitévő, vagy félreírt tizedesvessző.

Mitől lehet időtálló a kötet? A matematika professzor irodalmi érdeklődésétől, mert, úgymond, az absztrakt formulák kifejezéséhez szabatos, érthető nyelvi kifejezésmódot keresett.

BL

## Rousseau: Társadalmi szerződés

– részlet –

XVI. fejezet

### A KORMÁNYZAT LÉTESÍTÉSE NEM SZERZŐDÉSKÖTÉS

Amikor a törvényhozó hatalom már létrejött, a végrehajtó hatalmat is meg kell szervezni, mivel ez utóbbi, amely csak egyes cselekményeket végez, az előbbivel lényegében nem azonos, hanem attól természeténél fogva különbözik. Ha lehetséges volna, hogy a főhatalom mint olyan a végrehajtó hatalmat is gyakorolja, akkor teljesen összekeverednék a jogi és a tényleges helyzet, s végül is nem tudnák, mi törvény és mi nem az; az így kiforgatott politikai testület nemsokára az erőszak zsákmányává válna, pedig éppen annak az elhárítására létesült.

Minthogy a honpolgárok a társadalmi szerződés értelmében mindnyájan egyenlők, mindenki előírhatja, hogy mit tegyen a többi, viszont senki sem kívánhatja, hogy más tegye meg azt, amit ő

nem akar megtenni, éppen ezt, a politikai testület léte és működése szempontjából feltétlenül szükséges jogot ruházza át a főhatalom az uralkodóra a kormányzat létesítésekor.

Többen azt állították, hogy a kormányzat létesítésének cselekménye tulajdonképpen szerződés-kötés a nép és a vezetők között, akiknek a gondjaira bízta magát, s ez a szerződés a két fél között megállapítja azokat a feltételeket, melyeknek értelmében az egyik a parancsolásra, a másik az engedelmségre kötelezi magát. Azt hiszem, mindenki meggyőződhet róla, hogy a szerződés-kötésnek nagyon különös formája ez. De vizsgáljuk csak meg, hogy helytálló-e ez a felfogás.

Először is a legfőbb hatalom éppen annyira megváltoztathatatlan, mint amennyire elidegeníthetetlen; korlátozása egyenlő megsemmisítésével. Lehetetlenség és ellentmondás az, hogy a főhatalom felettést helyezzen maga fölé; aki egy urat vállal, az teljes szabadságát veszi vissza.

Sőt mi több: az is nyilvánvaló, hogy a nép szerződés-kötése bizonyos személyekkel csak magánténykedés volna. Ebből következik, hogy az ilyen szerződés nem lehet sem törvény, sem főhatalmi jogügylet, s így tehát törvénytelen.

Azt is láthatjuk, hogy a szerződő felek ebben az esetben csak a természeti törvény hatálya alatt állanak és senki sem szavatolná kölcsönös kötelezettségeiket, ami pedig minden tekintetben ellentétben áll a társadalmi állapottal. Mivel a vállalt kötelezettség teljesítése mindig csak attól függene, akinek a hatalom a kezében van, ennek a mintájára szerződésnek lehetne nevezni azt is, ha valaki így szólna a társához: „Neked adom minden vagyonomat, azzal a feltétellel, hogy annyit adsz vissza belőle, amennyi neked tetszik.”

Csak egy szerződés van az államban, a társulási szerződés, ez pedig egymagában kizár minden más szerződést. Nem képzelhető el semmiféle más közszerződés, ami meg ne sértene az alapszerződést.

## XVII. fejezet

### A KORMÁNYZAT LÉTESÍTÉSÉRŐL

Hogyan kell tehát értelmezni azt az ügyletet, amelynek erejénél fogva a kormányzat létrejön? Először is megjegyzem, hogy ez az ügylet bonyolult, vagyis két másiktól tevődik össze: az egyik a törvény megalkotása, a másik a törvény végrehajtása.

Az első útján a főhatalom elhatározza, hogy ilyen vagy amolyan formában kormánytestületet létesít, s ez a cselekmény nyilvánvalóan törvény.

A második által a nép kinevezi a vezetőket, akikre a kormányhatalom gyakorlását ruházni fogja. Ez a kinevezés csak egyszeri cselekmény, nem pedig második törvény, hanem csak az első következménye és kormányzati cselekmény.

A nehézség csak annak a megértésében áll, hogyan lehetséges kormányzati ténykedés, mielőtt még a kormány létezne, s hogyan lehet a nép, amely csak a főhatalom vagy alattvaló szerepét töltheti be, bizonyos körülmények között uralkodó vagy hatóság.

Itt ismét a politikai testület egy csodálatos tulajdonságát fedezhetjük fel. Ez lehetővé teszi, hogy látszólag ellentmondó műveleteket hozzon összhangba; mert ennek következtében a főhatalom hirtelen demokráciává alakulhat minden különösebb változás nélkül, mindössze az egyének közötti új viszony létesülése alapján, mivel a hatósági személyé előlépett honpolgárok az általános ténykedésből az egyénire, a törvényalkotásból annak végrehajtására térnek át.

Ez a megváltozott viszony nem csupán az elméleti okoskodás eredménye, amire nincs példa a gyakorlatban. Napról napra előfordul az angol parlamentben, ahol az alsóház, bizonyos esetekben, egy nagy bizottsággá alakul át, hogy jobban megtárgyalhassa az ügyeket, s így egyszerű bizottság lesz abból a testületből, amely az előző pillanatban még főhatalmi gyülekezet volt; utána beszámol önmagának mint alsóháznak, hogy mit intézett mint nagy bizottság, és ismét tanácskozik főhatalmi minőségben arról, amit már a másik minőségében megoldott.

A demokratikus kormányzatnak tehát az az előnye, hogy valóban életbe léptethető a közakarát egyszerű ténye által. Ezután ez az ideiglenes kormány továbbra is hivatalában marad, ha ezt a kormányformát fogadták el, vagy a főhatalom nevében létrehozza a törvény által előírt kormányzatot; és minden a legnagyobb rendben van. Nem lehet a kormányt más törvényes úton megalakítani, hacsak nem mondunk le a fentebb leszögezett alapelvekről.

## XVIII. fejezet

### HOGYAN LEHET MEGELÖZNI A KORMÁNY HATALMI TÚLKAPÁSAIT?

Ezek a fejtegetések megerősítik a XVI. fejezetben kifejtett tételeket, amelyek szerint a kormányzatot létesítő ügylet nem szerződés, hanem törvény; a végrehajtó hatalom letéteményesei nem a nép urai, hanem tisztviselői; a nép tetszése szerint nevezheti ki vagy bocsáthatja el őket; velük kapcsolatban nem szerződésről, hanem csak engedelmességről lehet beszélni, s amikor elvállalják az állam által számukra kijelölt teendőket, csupán honpolgári kötelességüket teljesítik anélkül, hogy joguk volna annak feltételeit vitatni.

Ha pedig előfordul, hogy a nép valamikor örökletes kormányt szervez, legyen az monarchikus, egy családhoz kötve, vagy arisztokratikus, az állampolgárok egyik rendjének keretében, ezzel semmiféle kötelezettséget sem vállal: csak ideiglenes formát ad az államigazgatásnak, amíg kedve nem támad, hogy másképpen rendelkezzen.

Igaz, hogy ezek a változások mindig veszélyesek s hogy csak akkor kell a fennálló kormányon változtatni, ha az a közjával összeférhetetlen: ez az óvatosság azonban politikai elv és nem jogszabály; és az állam éppoly kevésbé köteles meghagyni a polgári hatalmat vezetői kezében, mint a katonai hatalmat tábornokainál.

Az is igaz, hogy ilyen esetekben sohasem lehet elég pontosan betartani a szükséges formásokat, amelyeknek a segítségével meg lehessen különböztetni a szabályos és törvényes cselekményt a zendüléstől, az egész nép akaratát egy néptöredék lármájától. Főként az ilyen veszélyes esetben nem szabad nagyobb engedményeket tenni, mint amennyi meg nem tagadható a törvény betűje szerint. Éppen ebből a kötelezettségből meríti az uralkodó a nagy előnyt, hogy hatalmát a nép akarata ellenére is megtarthassa, s ezt még hozzá ne is lehessen bitorlásnak nevezni; mert a látszat szerint csak jogait gyakorolja, de ugyanakkor nagyon könnyen ki is

terjesztheti azokat, s a köznyugalom ürügyével megakadályozhatja a törvényes rend visszaállítását célzó népgyűlések megtartását. Ily módon a hallgatást, amelyet ő nem enged megtörni, s a rendzavarásokat, amelyekre ő ad okot, a maga javára használhatja fel, hogy beleegyezésnek nevezze azoknak a némaságát, akiket a félelem hallgatásra készít és megbüntesse azokat, akik szólni merészelnék. A decemvirek is – kiket először csak egy évre választottak, s még egy évre meghosszabbították a hivatalukat – úgy igyekeztek hatalmukat állandósítani, hogy nem engedték meg többé a testületi gyűléseket. Ezzel az egyszerű eljárással ragadja magához előbb-utóbb a világ minden kormánya, amelyre egyszer a közhatalmat ruházták, a főhatalmat.

A meghatározott időközökben tartott gyűlések, amelyekről már fentebb beszéltem, igen alkalmasak arra, hogy megelőzzék vagy késleltessék ezt a veszélyt, különösen ha nincs szükség formális összehívásukra: mert akkor az uralkodó nem gátolhatja meg, hacsak nem akarja nyíltan törvényszegőnek és az állam ellenségének nyilvánítani magát.

Az ilyen gyűléseket, amelyeknek a társadalmi szerződés fenntartása az egyetlen céljuk, mindig két előterjesztéssel kell megkezdeni. Ezeknek sohasem szabad elmaradniuk, és mindig külön szavazás alá kell bocsátani őket.

Az első: „A főhatalom fenn akarja-e tartani a mai kormányformát?”

A második: „A nép továbbra is azoknak a kezében akarja-e hagyni a kormányhatalmat, akik azt jelenleg gyakorolják?”

Itt feltételezem azt, amit nézetem szerint már be is bizonyítottam, hogy az államban nincs olyan alaptörvény, a társadalmi szerződést is beleértve, amelyet ne lehetne visszavonni; mert ha minden honpolgár összegyűlne, hogy közös akarattal felbontsák, akkor nem férhetne kétség ahhoz, hogy törvényes úton bontanák fel. Grotius nézete szerint bárki kiléphet az államkötelékből és visszanyerheti természeti szabadságát és javát, ha az országból kivándorol. Az pedig lehetetlenség volna, hogy az állam összes polgárai ne tehessék meg azt, amit külön- külön mindegyik megtehet.

## Déliab

### Petőfi Sándor: Szent sír

Messze, messze, messze,  
 Honnan a madár jó  
 Tavasz kezdetével,  
 Messze, messze, messze,  
 Hova a madár megy

Hűvös, ködös ősszel.

Messze tengerparton  
Áll a szent sír, a zöld  
Tenger sárga partján;  
Vadbokor fölötte,  
Rá sötét fátyolként  
Árnyékot borítván.

E vadbokron kívül  
Nem gyászolja senki  
A dicső halottat,  
Ki a zajos élet  
Lejártával itt most  
Század óta hallgat.

Végső volt honában,  
Ki a szabadságért  
Hősi kardot ránta,  
Hogy lett volna híve  
A sors, ha hazája  
Sem volt hű iránta?

Számüzé magát, hogy  
Gyáva nemzetét ne  
Lássa; mert ha látná:  
Megátkozna, míg a  
Messzeségből néma  
Fájdalommal néz rá.

Itten nézte a hős  
A szülőföldéről  
Ballagó felhőket,  
Melyeken az estfény,  
(Vagy talán honának  
Szégyenpírja?) égett.

Itten űlt a parton,  
S hallgatá a csendes  
Tenger mormogását,  
S gondolá, hogy hallja  
Fölríadt népének  
Távoli zugását.

S várta, várta, várta,

Mikor jön már a hír,  
Hogy szabad hazája?  
S addig várt, addig várt,  
Míg a halál jött e  
Hír helyett hozzája.

S otthon már nevét is  
Alig ismerik; csak  
Egy emlékszik rája,  
Egyedül csak egy... a  
Költő, a szabadság  
Ez örök-lámpája.

Pest, 1847. január

---

## Deák Mór: Letaposott virágok

én éltem itt e házban  
én éltem itt e testben  
magamat megkettőztem  
magamat megfelezttem

anyám hajnala voltam  
és apám éjszakája  
megijesztett az egres  
és édes volt a málna

futottam jegenyékkal  
elgáncsoltak a bokrok  
fohászkodtam istenhez  
káromkodtam magamhoz

megríkattak a versek  
kinevetett az élet  
odahajlok hozzád  
téged vajon mi éltet

egyetlen levelében  
a fa mindent lerajzol  
ott lenni a rajzában  
ott lenni már akárhol

öltem és megöltek  
házam volt és testem  
a bűnt megkettőztem  
a jót megfeleztem

remélem elfelednek  
a letaposott virágok  
és egyszer fölemel majd  
ami a földhöz vágott

---

## Deák Mór: Kaptár

a kaptárt  
ahol megélünk sokan  
körülölelik  
dombok és hegyek  
építjük mindig szorgosan  
s a mézet elviszik az emberek

ha elfogyunk  
mert nincsen már virág  
és a bogáncs  
nem tart el méheket  
rétek hullatják szíromszárnyukat  
s a mézet elviszik az emberek

van kaptárunk  
de mégsem a miénk  
van fullánkunk  
de szúrunk nem lehet  
ránklehel és megdermeszt a tél

s a mézet elviszik az emberek

eltáncoljuk  
hogy merre indulunk  
potrohunk jár  
a szárnyunk rezeg  
de a cellák mindig üresek  
s a mézet elviszik az emberek

gyűjtjük mégis  
mert mi mást tehetünk  
építünk  
hatszögre hatszöget  
gyűlöljük azt is hogy méhek vagyunk  
s a mézet elviszik az emberek

---

## Arany János: Buda halála

– részlet –

### Hetedik ének

A követség

Követje azonban keleti császárnak  
Lőn tiszteletére Etele királynak;  
Ura üdvözlését gyors paripán hozta,  
Társaival útján Etelét nyomozta.

Föl, Mátra hegyébe, kalauzzal jöttek,  
Csergét, különállót, a völgyben ütöttek;  
Azután, Budáról se hallva, se kérdeve,  
Indultak Etelnek a tiszteletére.

Fényes ajándékot hoztak vala bőven,

Fegyvert is, aranyban gazdagot és kőben,  
Pénzt is egész terhet; rajta van az érték  
Ahogy az erszénnyel fontszámra kimérték.

Sátorba nyitottak, engedelem nyervén;  
Szólt az előljáró maga ékes nyelvén;  
Etele a szókat érti vala folyvást;  
De azért kívánta, magyarázza tolmács.

„Én uram, a császár – amaz így beszéle –  
Küldi ajándékát s üzenetét véle:  
Izeni hűségét, tiszta barátságát,  
Hívja szövetségre a hunok országát.

„Messzefutó hírét hallotta nevednek,  
S hogy ura volnál már az egész nemzetnek;  
Örömét e dolgon, meghagyta, jelentsék  
Szolgái előtted, kívánva szerencsét.

„Nem akar ő, mondja, veled élni hadban,  
Akar ő szomszédi kegyes indulatban;  
Vásárt Duna mentén városaiban nyit,  
Valahány tenéked tetsző leszen, annyit.

„Rokoni jóvoltát másképp is ajánlja,  
Testvére gyanánt lesz a hunok királya;  
Ajándékban is ő lel gyakori módot;  
Vagy ha talán kérnél esztendei zsoldot –

„*Adaját* megadná, (szavait cseréli,  
Átszúrván Etele szemének az éli;)  
Fegyvert birodalma részére ha fognál,  
Hírben, nyereségben tőle gyarapodnál.

„Hallá közelebbről hada összes költét,  
Mellyel a szomszédok füleit megtöltéd:  
Nem tudja, ki ellen nagy sereged készül;  
De követségünkben, halld, mit izen részül:

„Ország a tiédde megy amott hosszába’,  
Jobbkézre melyet hágy a lefutó Száva:  
Népe, az illirség, s ki lakik az helyen,  
Felzendült uram és az ő urok ellen.

’Császár letapodná fejöket egy topban,

De hada másutt kell, mindenfele jobban;  
S gondjai hit dolgán éj-nap betegednek,  
Máglyára menendő van annyi eretnek.

’Ha hát – ez uramnak üzeneti hozzád –  
Kész engedelemre pártosait hoznád:  
Ebből te is, ő is, vonnál nyereséget;  
Megbízva mi jöttünk ezen alku végett.” –

Követek szavát így Etele megérté;  
Buda királynál ha voltak-e már? kérdé;  
S miután a szólnok választ ada *nemmel*,  
Így feddi, keményen összekapott szemmel;

„Tudnia császárnak illő, s követének,  
Valamíg a húnok fejedelmi élnek;  
Senkise’ hallá még Buda király holtát,  
Legfelyül intézi hunok összes dolgát.

’No tehát őhöz mentek ezen nyomban,  
Ajándékkal is őt kéritek azonban;  
Magam is ott leszek, ami engem illet,  
Társa lévén, hű kard az oldala mellett.”

„Erre lehajolván a követek mélyen,  
Szabad-e, az első kéri, hogy beszéljen?  
S miután a király engedte, joházva  
Csendesen így szólott halkal magyarázva:

„Buda királlyal – mond – ebbe’ közünk semmi.  
Császár Etelehez parancsola menni.  
Célt sehol, úgy mondá, ha nála nem érünk;  
Vele nem férkeztvén, inkább hazatérünk.

„Ki fogóznék, úgymond; töveszagadt ághoz?  
Omló hegyi kőhöz, kövi gyér indához? –  
Buda már volt, ami. Etele a »*lészen*«.  
Bocsáss meg, uram, hogy kimondtam egészen.”

Etele az ily szót látszik vala unni,  
Mégis szíve szerént nem bírt haragunni;  
Ellenes indulat percenetig vívja;  
Jőjenek – így végzé – mikor ismét hívja. –

Maga pedig menván Buda hőshöz által,

Jöttire a bátyja megfordula háttal,  
S hogy szólani kezdte, akkor is az görbén  
A semmibe nézett, és monda kitörvén:

„De minek futsz hozzám, dicsekedni ezzel?  
Gógös Etel, látom, mily célra törekszel!  
Követek dolgában mit tudok én tenni!...  
Nem vagyok én társad, nem vagyok én semmi.

„Oh! bár e világon élve ne is járnék,  
Látni magam' fogytát, mint reggeli árnyék;  
Hadd nyelne be mindent, nosza csak hadd falna,  
Kinek egy hörpöntés a világ hatalma!

„Itt nézem, aléltan, türelemmel, békén;  
S kérdelem följedve: én vagyok-e még én?  
Ha! vagy az a *más* ült helyibe az *émek*?  
Lettem örökömben hazajáró lélek?

„De azért se! mondom. Én mondom: azért se!  
Ollyat riadok, hogy mindenki megértse:  
Jogomat kívánom, eskü szerént. Vagy – vagy!...  
Máskép szakad a húr: ami valál, az vagy.”

Felforra Etelnek hirtelen a vére,  
Zúgó patakokban ömlött a fejére;  
Mint malom örvényezett két füle, – s az ajka  
Reszket vala kissé, meg a szó is rajta:

„Eszeveszett, hallgass; vízeszü, oktalan,  
Gyáva, gyanús lelkű, pulya, boldogtalan!  
Mintha nekem járni volna okom görbén,  
Ha kaján elmével hitemet megtörném!

„Mi vagy te?... aszott fű pelyhe az út mellett,  
Gyönge akaratom neki a lehellet!...  
Akarom: volt, nincs... majd!” – Ezzel mene gyorsan.  
Mint mikor az égnek villámtüze harsan.

Követeket mingyár' küldi Etellakra,  
Ott udvara lévén, fejedelmi lakja;  
Küldi kalaúznak gyors menü futárját;  
Jó gondviselésben, alkura, ott várják.

Maga bús felhőkint hömpölyög és zordon;

Köde haragjának esik az-nap folyton,  
Estefelé tisztul. Kezd szállni magába,  
Reggel mene önként Buda sátorába:

„Bátya! tüzes voltam, mert marcona voltál,  
Rettenetes váddal iszonyún vádoltál:  
Jöttem kezét adni s kérni, feledsége,  
Hanem a beszédem halljad előbb végre.

„Igazságtalanúl, engem ítélisz abban;  
Hogy irántad volnék ravasz indulatban!  
Követek hibáját magam is feddettem, –  
Ők még se' akarván, én ide siettem.

„Császár, igaz, őket hozzád nem utalta,  
Egyenest énhozzám jőni parancsolta:  
Tán mivel *én* a had folyamát intézem; –  
Akárhogy akármint: benne semmi részem.

„Ajándékot is ők valamennyit hoztak,  
Én kétféle raktam jó-eleve aztat,  
Sátromban azóta felezetten áll az:  
Én voltam az osztó: te jövel és válassz.

„Vagy te felezd újból, s nekem add válaszra.  
De nem ennyi, testvér, e követség haszna,  
Nem arany és a kő, mely becsesebb annál:  
Drágább e szövetség kőnél meg aranyál.

„Kincs van elég, vagy lesz mindenkor a hadban,  
Hanem ily szerződés ára-megadhatlan:  
Omló birodalmat jobb védeni néppel,  
Hogysen erőfogytig hadakozni éppel.

„Ki rám szorul egyszer, az köteles szolgám,  
Kényemre azontul fordítok a dolgán;  
Ki az én erőmön szokta meg a járást,  
Nem tud maga lábán, elesik mindjárást.

„Vádolsz, hatalomra vagyok igen kapzsi!  
Ugy van, de az ok nem köznép hiu tapsi:  
Akarom, terjedjen húnok birodalma,  
Gyökerit más földre bocsássa hatalma.

„Hatalom, mint a víz, vagy apad, vagy árad,

Soha középszerben tespedve nem állhat;  
Ország, ha erőtlén növekedni, már fogy –  
Nyakadba is omlik, támasszad akárhogy.

„Császár dolgait én, kémek után; hallom:  
Azért követekkel szerződni javallom;  
Teszem is... de, bátya, *ne* az ellenedre!  
Testvér, addsa kezed' józan feleletre!

„Hiszen, ha egyéb nem, a nyereség volna:  
Szorítom a császárt éventi adóra,  
Meg, hogy az ifjú nép törődik a hadnak,  
Zsákmánnyal is onnan kiki gazdagodnak.

„No hát, az okos szón engedve tanácsod,  
Akaratom légyen a *te* megbízásod;  
Ne mondja, ki látja: vér dacol a vérnek:  
Etele és Buda együvé nem férnek.”

Így szóla, erővel, de azér' nyugottan.  
Buda kezét nyujtá hallgatva legottan,  
Nem, mintha szavának értené a mélyét,  
De mert maga fölött érezte személyét.

Azt látja, hogy öccse kínálja felesnek,  
Hasznót is a harcból, gondolja, keresnek;  
Tennap, igaz, bántá: de hiszen megkérte;  
Könnyebb hagynia, mint haragunni érte.

Valaki már azt is meghozta fülébe,  
Öccse hogyan mordult követek elébe.  
Így, lassan, melegebb bizalomra zsendül,  
Valamint a holt szén gerjed eleventül.

Akkor Etel, bátyját fogva erős kézen,  
Kereste szemét, hogy az övébe nézzen;  
Buda nyilt tükrébe odanéz e szemnek:  
S immár az Etele sátra felé mennek.

Kiket amint Gyöngyvér sátor alól ketten  
Megláta kijőni nyájas szeretetben,  
Szép nagy barna szemét váltotta nagyobbra  
S áll vala, mint bálvány tovanéző szobra.

Buda is megfordult, hogy visszatekintsen,

És monda nejének: „Jöszte velünk, kincsem;  
Tegnap se' valál tán jó Hilda öcsédnél,  
Rest asszony! pedig, ím, hármat alig lépnél.

„Reszketsz, tudom azt is, gyermek Aladárért,  
Volna fiunk olyan, te nem adnád árért,  
Arany-ezüstér' nem, az egész világért:  
De hiába esdünk ilyen boldogságért.

„Jer hát, Aladárral magadat mülassad  
Ilda unalmát is mindennap oszlassad;  
Hiszen akár együtt volnál vele mindég:  
Te vagy a gazd'asszony, ő szeretett vendég.”

Indult a királyné Buda e szavára,  
Menet mosolyogván kisebbik-urára, –  
Bár esze megáll, oly csoda történt e nap:  
Mert elpanaszolta Buda néki tennap.

Hanem Ilda semmit nem tud vala ebben,  
Csak, hogy urát tegnap látta nehéz kedvben.  
Most, fia képéhez piros ábrázatját  
Lehajtva, mutatta messziről az atyját.

Mint rózsabokorból riad a madárka,  
Szép anyja öléről fut, fut Aladárka;  
A bokor ott guggol, keble marad tárván,  
Kisded szökevényét hű fészkiire várván.

S mint fürjike apró lábait a fűben.  
Szaporázza léptét a fiú sűrűbben,  
Egyenest apjának szalad a szép gyermek,  
Gondolja, no mingyárt az ölében termék.

De mikép pillangót lebegő csuklyával,  
Ugrik elő Gyöngyvér lepni le csókjával,  
Sejti az a cselt már és félre csapódik,  
Lába tekervényes szaladásra oldik.

Ángya pedig űzi hó gerjedelemben,  
Csókszomja kidúl a nagy fekete szemben;  
Ilda kacag tulról könnye szakadtáig,  
S fájó nevetésben elfárad odáig.

Mire odaért, már biztos menedékből

Mosolyog a gyermek, az atyja öléből;  
Nénje-felé, oldalt, ravaszul mosolygott;  
Gyöngyvér komoly arccal rösteli a dolgot.

„Szállsz le hamar onnan! – Ilda fiát feddi –  
Rossz gyerek! illő ez? ilyen cselekedni?  
Megköveted mingyár' szerető nénédet!...”  
Fogadá a gyermek könnyen a beszédet.

Célját hogy elérte, nem bánja továbbá,  
Hagyja magát tenni béketűrő bábbá,  
Engedi Gyöngyvérnek oda minden részen  
Borítani csókkal – hazavinni kézen.

Otthon egész estig gyönyörűn mulattak,  
Ez nap öröme nagy lakozást laktak  
Egyben ama két hős, meg a felesége; –  
Buda és Etel közt így lett meg a béke.

---

## Arany János: Vörös rébék

„Vörös Rébék általment a  
Keskeny pallón s elrepült –”  
Tollászkodni, már mint varju,  
Egy jegenyefára űlt.  
Akinek azt mondja: kár!  
Nagy baj éri és nagy kár:  
Hess, madár!

Ő volt az, ki addig főzte  
Pörge Dani bocskorát,  
Míg elvette a Sinkóék  
Cifra lányát, a Terát.  
De most bezzeg bánja már,  
Váltig hajtja: kár volt, kár!  
Hess, madár!

Pörge Dani most őbenne  
Ha elbotlik se köszön,  
S ha *ott* kapja, kibuktatja  
Orrával a küszöbön.  
Pedig titkon oda jár,  
Szép asszonynak mondja: kár!  
Hess, madár!

Cifra asszony színes szóra  
Tetteti, hogy mit se hajt:  
„Kend meg köztünk ne csináljon  
Háborodást, házi bajt,  
Nem vagyok én csapodár.”  
Rebi néni mondja: kár!  
Hess, madár!

Másszor is jön, hoz fehér pénzt,  
Piros kendőt s egyebet:  
„Nesze, lányom? e mézes bor  
Erősítse a szived:  
Szépnek úgy nem tenni kár!”  
– „Hadd jöjjön hát a kasznár.”  
Hess, madár!

Háborúság, házi patvar  
Attól kezdve van elég;  
De nem hallik a szomszédba:  
Pörge Dani túri még.  
A bölcső is ott van már:  
Künn egy varju mondja: kár!  
Hess, madár!

„Asszony, ördög! vidd apádnak  
Haza ezt a gyermeket –  
Ne! a varjut (hol a puskám?)  
Útra meglövöm neked.”  
Varju azt se mondja: kár!  
El sem is rebbenti már:  
„Hess, madár!”

Híre terjed a helységben:  
„Tudjátok, mi az eset?  
Pörge Dani egy *varjút* lőtt  
S *Rebi néni* leesett!”  
Rebi lelke nem vón' kár:

De, mint varju, visszajár  
Hess, madár!

Gyilkost a törvény nyomozza;  
Szegény Dani mit tegyen?  
Útnak indul, bujdosásnak,  
Keskeny pallón átmegyén.  
Szembe jött rá a kasznár.  
Varju elkiáltja: kár!  
Hess, madár!

Keskeny a palló kettőnek:  
Nem térhet ki a Dani;  
Egy billentés: lent a vízben  
Nagyot csobban valami.  
Sok eső volt: mély az ár.  
Varju látja, mondja: kár!  
Hess, madár!

Bujdosónak kín az élte;  
Reszket, ha levél zörög:  
Felvont sárkányt vesz kezébe,  
Hajtja éh: „megállj, görög!”  
Varjú mind’ kíséri: „kár!...  
Fennakadsz te, szép betyár!”  
„Hess, madár!”  
„Most ebédre, hollók, varjak  
Seregestül, aki van!  
De szemét ne bántsza senki:  
Azzal elbánok magam.”  
Fekete volt; mint bogár:  
Asszony ott sír: „mégis kár!  
Hess, madár!”

Vörös Rébék általment a  
Keskeny pallón: most repül;  
Egy varjúból a másikba  
Száll a lelke, vég ne’kül  
S kinek ő azt mondja: kár!  
Nagy baj éri és nagy kár.  
Hess, madár!

(1877 szept. 26)

## Arany János: Tetemre hívás

A radványi sötét erdőben  
Halva találták Bárczi Benőt.  
Hosszu hegyes tőr ifju szívében;  
„Ime, bizonyság Isten előtt:  
Gyilkos erőszak ölte meg őt!”

Kastélyába vitette föl atyja,  
Ott letevék a hús palotán;  
Ki se terített, meg se mosatja:  
Vérben, ahogy volt, nap nap után  
Hever egyszerű ravatalán.

Állata őrzeni négy alabárdost:  
„Lélek ez ajtón se be, se ki...”  
„Hátha az anyja, szép huga már most  
Jönne siratni?” – „Vissza neki;  
Jaj, ki parancsom, élve, szegi!”

Fojtva, teremről rejti teremre  
Halk zokogását asszonyi bú. –  
*Maga*, pecséttel, „hívja tetemre”  
Kit szemre vesz, ölyvként, sanda gyanú:  
Legyen a seb vérzése tanú.

A palotát fedi fekete posztó,  
Déli verőn sem süt oda nap;  
Áll a tetemnél tisztí *pörösztó*,  
Gyertya, fészület, kánoni pap:  
Sárga viaszfényt nyughelye kap.

„Jöjjenek ellenségi, ha voltak!”  
Jó, kit az apja rendre nevez;  
Hiába! nem indul sebe a holtnak  
Állva fejénél az, vagy emez:  
„Gyilkosa hát nem ez... újra nem ez.”

„Hát ki?...” riad fel Bárczi sötéten,  
„Boszulatlan nem foly ez ősi vér;  
Ide a gyilkost!... bárha pecsétem  
Váddal az önnön szívemig ér:  
Mindenki gyanús nekem, aki él!”

„Jöjjenek úgy hát ifju baráti!”  
Sorra belépdél sok dalia:  
Fáj nekik a hőst véribe’ látni,  
S nem harc mezején elomlania.  
Erre se vérzik Bárczi fia.

„Jöjjön az udvar! apraja, nagyja...  
Jöjjön elő Bárc, a falu, mind!”  
Megkönnyezetlen senki se hagyja,  
Kedves urára szánva tekint.  
Nem fakad a seb könnyre megint.

„Jöjjön az anyja! hajadon húga!”  
Künn a leány, már messze, sikolt;  
Anyja reárog, öleli bűgva:  
Mindre nem érez semmit a holt:  
Marad a tört vér – fekete folt.

„Jöjjön utolszor szép szeretője,  
Titkos arája, Kund Abigél!”  
Jó; – szeme villan s tapad a *tórre*,  
Arca szobor lett, lába gyökér.  
– Sebből pirosan buzog a vér.

Könnye se perdül, jajja se hallik,  
Csak odakap, hol fészkel az agy:  
Iszonyu az, mi oda nyilallik!...  
Döbbenet által a szív ere fagy:  
„Lyányom, ez ifjú gyilkosa vagy!”

Kétszeri mondást – mint lebüvölten –  
Hallgat el, aztán így rebegi:  
„Bárczi Benőt én meg nem öltem  
Tanum az Ég, s minden seregi!  
Hanem e tört én adtam neki.

Bírta szívem’ már hű szerelemre –  
Tudhatta, közöttünk nem vala gát:

Unszola mégis *szóval* „igenre”,  
Mert ha *nem*: ő kivégzi magát.  
Enyelegve adám a tört: „nosza hát!”

S vadul a sebből a tört kiragadja,  
Szeme szokatlan lángot lövell,  
Kacag és sír, s fennvillogtatja  
S vércse-visongással rohan el.  
Vetni kezét rá senki se mer.

Odakinn lefut a nyílt utca során,  
Táncolni, dalolni se szégyell;  
Dala víg: „Egyszer volt egy leány,  
Ki csak úgy játszott a legénnyel,  
Mint macska szokott az egérrel!”

(1877 okt. 27)

---

## Arany János: Árva fiú

Árva fiú sír az ablak alatt,  
Ifi'asszony a szobában múlat.  
„Anyám, anyám! hideg van itt,  
Bocsáss be,  
Bocsáss be.”  
„Megállj, poronty... megyek ki csak,  
Megállj te!”

Ifi'asszony gyújt lobogó lángot,  
Süti annál a csöröge-fánkot.  
„Anyám, anyám! eressz be már,  
Ehetném,  
Ehetném.”  
„Csak *ezt is* még a föld alá  
Tehetném!”

Árva fiú marad a sötétben,  
Özvegyasszony kedvese ölében.  
„Anyám, anyám! nem tudom én  
Mit látok,  
Mit látok;  
Félek nagyon: ne oltsd el a  
Világot!”

Temetőben árva fiú apja  
Lepedőjét, szemfödélét kapja.  
„Anyám, anyám, az Isten szent  
Nevére,  
Nevére!  
Amott jön az édesapám  
Fehérbe.”

Kimene az özvegyasszony éjjel,  
Veri fiát a vizes kötéllal,  
„Ne bántsod, ne bántsod, gonosz r...!  
Az árvát,  
Az árvát:  
Te ölted meg, te adod meg  
Az árát.

Temetőben csendes az én házam,  
Jobb neki ott énvelem egy házban;  
Oda viszem karon fogva  
Magammal,  
Magammal:  
Ne bánjon így senki az én  
Fiammal!”

S ifi'asszony elszalad egy ingben;  
Ismeri őt a faluba' minden:  
Körül, körül csatangol a  
Temetőn,  
Temetőn.  
Szegényt, szegényt szánd meg uram  
Teremtőm!

(1855 okt.)

## Arany János: Bor vitéz

Ködbe vész a nap sugára,  
Vak homály ül bércen völgyön.  
Bor vitéz kap jó lovára:  
„Isten hozzád, édes hölgyem!”

Vak homály ül bércen-völgyön,  
Hús szél zörrent puszta fákat.  
„Isten hozzád, édes hölgyem!  
Bor vitéz már messze vágat.”

Hús szél zörrent puszta fákat,  
Megy az úton kis pacsirta.  
Bor vitéz már messze vágat,  
Szép szemét a lány kisírta.

Megy az úton kis pacsirta:  
Hova megyen? hova ballag?  
Szép szemét a lány kisírta:  
Szól az apja: férjhez adlak!

Hova megyen? hova ballag?  
Zúg az erdő éji órán.  
Szólt az apja: férjhez adlak:  
*Eskü elől* szökik a lány.

Zúg az erdő éji órán,  
Suhan, lebben a kisértet.  
Eskü elől szökik a lány:  
Szól vitéz Bor: „Jöttem érted.”

Suhan, lebben a kisértet,  
Népesebb lesz a vad tájék.  
Szól vitéz Bor: „Jöttem érted  
*Elesett hős*, puszta árnyék.”

Népesebb lesz a vad tájék,  
Szellem-ajkon hangzik a dal.

„Elesett hős, puszta árnyék,  
Édes mátkám, vigy magaddal!”

Szellem-ajkon hangzik a dal,  
Indul hosszú nászkiséret.  
„Édes mátkám, vigy magaddal!”  
– „Esküvőre! úgy ígérted.”

Indul hosszú nászkiséret,  
Egy kápolna romban ott áll.  
„Esküvőre! úgy ígérted.”  
Zendül a kar, kész az oltár.

Egy kápolna romban ott áll,  
Régi fényét visszakupja.  
Zendül a kar, kész az oltár,  
Díszruhában elhunyt papja.

Régi fényét visszakupja,  
Ezer lámpa, gyertya csillog.  
Díszruhában elhunyt papja;  
Szól az eskü: kéz kezét fog.

Ezer lámpa, gyertya csillog, –  
Künn az erdő mély árnyat hány.  
Szól az eskü: kéz kezét fog;  
Szép menyasszony színe halvány.

Künn az erdő mély árnyat hány,  
Bagoly sír a bérci fok közt.  
Szép menyasszony színe halvány –  
Halva lelték a romok közt.

(1855 nov.)

c) *Tudatos költő*

Egy másik oldala Aranynak, amit a hagyományos látás el szokott hanyagolni: rendkívüli okossága és intelligenciája. Arany okos volt a szó polgári értelmében is. Valami kedves paraszti furfangosság keveredett benne egy erős értelemmel. Mindenhez értett, és csodálatosan tanulékony volt. Ha földosztásról volt szó, megtanulta a geometriát, és térképeket rajzolt. Mikor jegyző volt, megtanulta a jogot, és mindenkinek ügyén-baján tudott segíteni. Zenélt, szobrokat faragott, és esze állandóan munkában volt. Amikor más pihent, ő nyelveket tanult, az angol szavakat kiejtés szerint hexameterekbe csoportosította, fordított, stílusgyakorlatokat írt, nyelvészkedett, egész élete intellektuális fúrással-faragással telt el. Közben pedig józan előrelátással, kissé talán túlságosan pesszimiztikus óvatossággal rendezte anyagi ügyeit, búzát vásárolt, hogy eladja, amikor felmegy az ára, kiadta a pénzét kamatra stb. Alig tudunk költőről, aki olyan józan-okosan élt volna, mint Ars János.

Az irodalomban is okos és tanulékony volt. A kor nehézkes könyvforgalmához képest meglepően tájékozott volt a külföldi irodalomban. Az irodalom minden műhelytitkát keresztül-kasul ismerte, irodalomtudósnak éppoly jó volt, mint költőnek, amint idevágó alapvető munkái. *Zrínyi és Tasso, Naiv eposzunkról*, Bánk bán-tanulmányai és költő-jellemrajzai mutatják.

Intelligenciája kötötte össze Európával, nem politikai hite, mint Petőfit. Csodálatos megértő és beleélő képessége volt. Neki köszönhetjük a magyar irodalom legjobb fordításait: három Shakespeare-darabot és a lefordíthatatlan Arisztophanészt.

Régebben az okosság, az intelligencia inkább kompromittáló tulajdonság volt a költő számára. Úgy képzelték, teremtő spontaneitásán van a rovására. A romantikus „természet vadvirága” elképzelés azt sejtette, ha a költő életteretlen és enyhén ostoba ábrándozó, aki alkotásáról magának sem tud számot adni. Ma ez a babona is elmúlt, és tudjuk, hogy az intellektus a költő számára éppoly rendkívül fontos, mint szellemi munkás számára. Arany intelligenciája adja meg a kulcsot sajátosságához.

Ez a magyarázata Aranynak, a művesnek. Mert költői tevékenysége legjobban a régi korok ötvöseire emlékeztet: az aprólékos gond, lelkiismeretes részletmunka és a műhelyvirtuozítások fölött érzett művészöröm.

Arany is sokszor feladat-költő volt, mint Vörösmarty – de Vörösmarty feladatait kívülről kapta, az irodalmi köztudatból, és kötelességtudóan megcsinálta, amit vártak tőle: Arany maga ad magának feladatokat. Ebben igazi klasszikus, a *difficulté vaincue* [nehéz győzelem – a szerk.] költője, akinek szándékai nehezíti meg a maga munkáját, hogy öröme azután annál nagyobb legyen.

Leginkább műves, leginkább virtuóz a balladáiban. A ballada nem is egy virtuóz műfaj. Önkifejezésre alkalmatlan, epikus volta általában kiküszöböl belőle minden lírai mondanivalót. Eredetileg, különösen a skótoknál és a székelyeknél, tragikus vagy mulatságos események tömörített megrögzítésére szolgált; a romantikában ez is álarcoskodás. A romantika hozta divatba nálunk is ezt a műfajt, amely alkalmas volt a történelmi háttorzongatásra, anélkül hogy igazi korhangulatot követte volna – a balladái homály mindent pótol, többnyire a tehetséget is. A

ballada a század közepére a német országokban már a polgári dilettantizmus legfőbb lerakódóhelye volt. A közönség természetesen nagyon szerette.

Ezt a műfajt veszi a kezébe Arany, mintha azt akarná megmutatni, hogy az igazi művész a legócskább anyagból is tud remekművet alkotni. Már maga a műfaj is nehézség, de Arany még újabb nehézségekkel terheli. A balladai homályt igyekszik a maximálisra felfokozni, amint a nagy skót balladákban találta. (A székely népballadákkal csak később ismerkedett meg.) Nem éri be egy cselekménnyel, hanem párhuzamos cselekményeket mutat be, amelyek a legravaszabb módon fűződnek össze. A középrímek, nyelvi meglepetések, ismétlések és félbeszakítások káprázatos technikájával teszi a dikciót változatossá. Minden balladájának megvan a külön virtuóz fogása: a *Tengerihántásban* az utolsó előtti sor minden strófában kibeszél a költeményből, és mégis a cselekményre vonatkozik, a *Bor Vitézben*, legvirtuózabb balladájában minden strófa második és negyedik sora megismétlődik a következő strófában mint első és harmadik sor, de olyan ügyesen, hogy ha felolvassuk, az egyszerűbb hallgató nem is veszi észre.

És megtoldja a rövid balladát egy pszichológiai lépéssel. A balladai homályt, balladai rövidséget kiválóan alkalmasnak találja, hogy egy sötét bűn és sötét bűnhődés legyen a tárgya. A bűnhődés pszichológiai: a bűnös shakespeare-i módon beleőrül bűnébe, és kényszerképzete bűnének örökös szörnyű következménye marad. A virtuozitás itt abban van, hogy hogyan tudja a büntetést a bűnből logikával és az örületnek bizonyos fokozatos bemutatásával kifejtetni.

Irodalomtörténetünk Aranyt kanonizálva a balladát is elsőrangú fontosságú és kiválóan magyar műfajnak minősítette. Nem vette észre, hogy a ballada szűkös kereteibe Arany csak rezignációból bocsátkozott bele, fáradságból és virtuózkodásból, mint a nyelvtanulásba.

Realizmusának a legremekebb megnyilvánulásai szintén a virtuóz Aranyt dicsérik. Úgy látszik, érezte, hogy a realizmus tulajdonképpen nem a költészet eszköze, hanem a prózáé, és a költészetnek különös realizmusra van szüksége, hogy a mindennap fölött maradjon, ne a valót adja, hanem égi mását. Ez a különös realizmus abban áll, hogy az irreális dolgokat aprólékos realizmussal rajzolja, a nem-mindennapira mindennapi ruhát ad, ami sokkal meglepőbb és hatásosabb, mint a fordítottja. Ilyen zseniális realista ecsetvonás például a Szent László legenda végén, amikor legendájának igazságát azzal bizonyítja, hogy a templom „nem szavajátszó űre”

*Három nap a sírboltban  
Lászlót hiába kereste.  
Negyednapra, átiżzadva  
Találtatott boldog teste.*

Ennek a virtuóz realizmusnak a remekje Csőri vajda álma a *Nagyidai cigányokban*, ahol minden fény és pompa cigányjellegben jelenik meg:

*Eljárta eszével Nagy-Cigány országot;  
Hogy s mikép vesz majd ő új veres nadrágot.  
Amely senkinek még soha testén nem volt –  
Anglia-posztóján bársonybul lesz a folt.*

Mindezekből érezhető, mennyire tudatos alkotó volt Arany János A köztudatban is úgy él, és ezúttal helyesen, mint aki mérhetetlen gonddal és aggodalommal, lassan, ezer kétség között készíti művét. Állandóan számol az elitközönsséggel és a hatással, amit el fog érni, ha úgy érzi, hogy a közönség még nem értené meg, abbahagyja a munkát, amint *Bolond Istóke*ot abbahagyta. Különösen kétféleképp nyilatkozik meg a tudatosság alkotástechnikájában: abban a csaknem tudományos alaposságban, amellyel a magyar nyelvből igyekszik minden benne rejlő szépséget kibányászni, és abban a módban, ahogy külföldi nagyoknak, Byronnak, Burnsnek és másoknak a titkát igyekszik ellesni.

Arany János esztétikája klasszikus esztétika volt, amikor körülötte romantikus zsenielmélet uralkodott. Csak egy szövetségese volt, Erdélyi János, aki a „tudalmas” költészetet pártfogolta. Elméleti írásaiban mindig a tudatos alkotás fontosságát hirdette, és amikor mindenki őseredeti tehetségnek igyekezett mutatkozni, ő egymaga, a valóban ősi eredeti, az utánzás törvényét prédikálta, olyan őszintén, mint talán más költő sohasem: „Költészetben – valamint minden ágában a művészetnek – többé-kevésbé mindnyájan utánzóak vagyunk. Hanem foszd meg az utánzás lehetőségétől, zárd el csecsemő korában minden érintkezéstől a költészettel... ne halljon soha egy népdalt, ne olvasson egy költeményt, tanítsd bár meg a mérték és rím mesterségére, de ne költői darabokon, hanem egyes összefüggetlen szavakon: a te született költőd, ha lángelme is, sohasem fog megszólalni, valameddig az elkülönzés tart, legföllebb oly rímjátékot farag, aminőt eléje adtál.” A jó költő nem egy nagy mintát fog utánozni szerinte, hanem többet, hogy mintaképei közt válogatva megtalálja az egyéni hangját, és éppen az utánzás által felszabaduljon. Vagyis, az igazi költészet nem spontán kirobbanás, hanem kultúra eredménye. Az intellektuális költészet krédója ez, olyan ember ajkán, aki a költészet legmagasabb színijéig ért el, és nem lehet azt mondani, hogy szoborszerű, hideg, cerebrális, életidegen művet hagyott hátra.

Az igazi Arany-kép egyik legfontosabb mozzanata az európai kultúra. Ő maga finom iróniával beszél életformájának kényszerű szűkösségéről: „Én sokszor vágytam már, hacsak annyi tengert is látni, mint a Korhány egyik mocsárja, vagy a geszti tó a kertben... aztán panaszkodjanak, hogy a magyar költő nem bír oly széles világnézettel, mint például egy Byron!” Mélységes kulturális beállítottsága különös ellentétben van magyar finitizmusával és egyáltalán Arany János életformájával. Még a teste se, melyet földművelő ősök beláthatatlan sorától örökölt, még az sem volt arra szabva, hogy intenzív szellemi, tehát szobában ülő életet éljen, és a maga „szervnyelvén” tiltakozott ellene: ez a fizikai alapja Arany János állandó egészségi panaszainak, hipochondriájának, neuraszténiájának.

A különös ellentét nem oldódott fel életvezetésében sem. Intellektuális hajlamai arra unszolták, hogy barátokat keressen, akikkel gondolatait kicserélheti. Ezt jelentette a számára Petőfi, és ezzé akarta később Tompát kiképezni, de amint levelezésükből kitűnik, terve megdőlt Tompa kicsinyességén. Ezért állandó panaszai, hogy unatkozik, nincs társasága, nincs szórakozása.

De másfelől az intellektuális életformától visszatartotta zárkózottsága, szemérme. Ha emberek közé került, csendes volt, vagy anekdotázott komoly dolgokról inkább csak levélben beszélt. Az esze egy nagy literátor esze volt, de a természete megmaradt nagyszalontai aljegyzőnek. A városi intellektuális világban állandóan dépaysénak, otthontalannak érezte magát, és melankolikusan hervadt, mint a magyar irodalom másik magányos óriása, Berzsenyi. Benne is volt valami a nemes Benniszülöttből, akit megöl a civilizáció.

d) *Az öreg Arany*

Mint a Dürer melankólia-angyala tengere, villámai és homokórája közt úgy ült Arany férfikora legjobb esztendeiben nagy és nem haladó trilógiáinak töredéke mellett, és félő volt, hogy beválik, amit magár mondott ebben az időben: „így lettem, mint műveim legnagyobb rész töredék.”

Melankolikus volt, kezdettől és természetből fogva. *Toldi estéje* már a melankólia hőskölteménye, a sírját ásó, elfelejtett Toldi fölött ott lebeg az a magyar vidéki elátkozottság, melyhez Bessenyei és Katona József pályájuk végén értek, de amely Arany démonja kezdettől fogva Bessenyei és Katona és sok társuk megannyi bujdosó, akik a valós igazságtalanságától megbántva vonulnak vissza Isten háta mögé – Arany János érzékeny lelkét annyira bántja a valóság, hogy kezdettől fog' csak Isten háta mögött érzi jól magát.

Mert mindenkinél érzékenyebb volt, ebben is a magyar faji sajátságot maximális kifejlődésben hordozta.

*Oh neked már fáj a bú is,  
Az öröm is fáj neked!  
Bánt az árnyék, a derű is,  
Bánt az édes, keserű is,  
Mint a szegény beteget.*

Érzékenysége bénította meg alkotását is: állandó kétség gyötri, jó-e „amit ír és kell-e valakinek, nem szűnt-e meg minden vágy az egyre józanabb emberekben, hogy magasabb irodalmat befogadjanak. Ez az aggodalom még a tökéletességhez mérő önkritikánál is jobban gyötörte, ezért biztatja oly gyakran magát:

*Ha későn, ha csonkán, ha senkinek, írjad!*

És mégse maradt töredék. Furcsa módon megadatott neki, hogy öregkorában álljon be nála az a belső felszabadulás, amely egyébként az első ifjúkort szokta jellemezni: a lírai gátak felszakadása, a szubjektív mondanivaló előtörése. Ha a nagy hallgatás, melybe bűvölve volt, nem szakadt fel egészen, mégis a hatvanéves Arany olyan közvetlenül kezd beszélni magáról és a világról, mint azelőtt soha. Megírja legravaszabb, legvirtuózabb balladáit, végleg lezárva ezt a műfajt, és ad valamit, amire kevés példa van a világirodalomban, ami Goethe mellé állítja: az öregember líráját. Ebben a másodvirágzásban dicsőségesen, minden régebbi koncepcióját felülmúlva befejezi a Toldi-trilógiát, megírva a „derekát”, *Toldi szerelmét*.

*Toldi szerelmében* történelmi realizmusa csillan meg még egyszer, minden eddiginél szélesebb skálán, diadalmas epikus bőséggel. Regényes eposza már igazi regény, az eposzsal csak a versforma köti össze, de alak- és tájgazdagsága, alapos és reális lélekrajza, bőséges humora mind a kitűnő regényírókat mutatják, aki Arany lehetett volna, ha a klasszikus formákhoz ragaszkodó

finitizmusa nem vezeti ebbe az enyhén elavult műfajba.

A Toldi szerelme még egyszer, mintegy végérvényesen feldolgozza azokat a motívumokat, melyek Arany epikájában világképét szimbolikusan kifejezték: Toldi Miklós megint bűnbe esik, mert nem tud uralkodni indulatain, és keservesen bujdosik, és heroikusán vezekel. Piroska hallgatása önmagának korai halálát, Toldinak örök boldogtalanságát, megváltatlan magányát okozza, aminthogy Arany is hallgatott mindhalálig, belsejét nem tárta fel, és nem kapott szavakat lantján a magyar sors égető problematikája, a népi fi mindenről beszélt, csak az igazi népről nem...

Arany nagy hallgatása, melyet újabban sokszor a szemére vetnek, így legutóbb Móricz Zsigmond is (Nyugat, 1930), mélyen szimptomatikus. Ez a nemesség nagy hallgatása negyvennyolc után. A jobbagyságot eltörölték, a paraszt is birtokosa már a függetlenségnek, ami a magyar ember legfőbb kincse; mit akarnak még? „A többi hallgatás”, kulturális és gazdasági igényekről ebben a korban nem esik szó. És Arany is hallgat, az *Elveszett Alkotmány* óta egy szót sem szól, tartja az osztályfegyelem.

Pedig titkon érzi, hogy valami nincs rendben, de nem akar tudomást venni róla. Amint nem vesz tudomást belső, nagy lelki gyötrelmeiről sem, hanem igyekszik minden meghasonlottságát testi okokra vezetni vissza – gyomorra, májra, szívre, állandóan szervi bajokról panaszkodik, mikor a lelke beteg –, úgy nem akar tudomást venni a magyar élet belső betegségeiről sem.

Most már a hetvenes években vagyunk – az ősi alapépítmények, melyeken a nemesi magyar társadalom és kultúra állt, bomladoznak, Arany nagy hallgatása már a bomlás jele. És mélyen szimbolikus, hogy a kornak egyetlen igazán nagy irodalmi terméke egy öreg költő jellegzetesen öregkori alkotása. Aranyban a nemesi kultúra öregedett meg alkonyodik le, a szép napok teljes, bánatos ragyogásában.

Ha nem volna a *Trilogie der Leidenschaft* [Goethe: A szenvedély trilógiája – a szerk.], és nem volnának Arany Őszikéi, az ember talán azt gondolná, hogy a lírát jobb a fiatalokra bízni akikben nemcsak Erosz beszél ritmikusabban, de a halál is rendszerint bátrabban szólal meg. De Goethe és Arany öregkori lírája valami más a fiatalság által megközelíthetetlen emberi értéket jelent: a végső becsességet, ami végső rezignáció, és amire már egy másik világból hull ezüstös sugár.

Örökké nyugtalan, aggályoskodó lelke megbékél. Amint visszatekint élete művére, szerény, de most már meg nem rendíthető önbizalmat *éret* tudja, hogy nem élt hiába, nem maradt töredék:

*Mély homályban, éjfél tájban  
Kis fény is ha nagynak tetszik,  
Hogy a föld körén bolyongtam,  
Egy barázdát én is vontam.*

Öreg magát humorteljes rezignációval tekinti. Ez a nem egészen gög nélküli önirónia az öreg Arany legfőbb költői mondanivalója: érzi, hogy kivénült a világból, de ... ez inkább a világ hibája, mint az övé. Egy sírfeliratot kérnek tőle a honvédek számára; ezt küldi:

*Itt nyugosznak a honvédek:*

*Könnyű nekik, mert nem élnek!*

Vagy egy másik kis forgácsban:

*Mi vagyok én ? Senki Pál.*

*Egy fájó gép, mely pipál.*

És amint egyre hullanak a lelkéről az abroncsok, az a kevés hiúság és az a sok aggodalom, ami elkísérte földi pályáján, megint előkerül, ami kezdetben volt, de most már minden program nélkül, a maga leegyszerűbb valóságában, a népfí, az öreg paraszt. Ha a parasztság kollektív sorsáról hallgat is, kifejezésre juttatja a föld fiának egyéni lelkét. A város zaja elől a Margitsziget tölgyfái alá menekül kapcsos könyvével, melybe verseit írja, a tölgyek fészekszedő falusi gyermekéveit juttatják eszébe, és tölgyfakoporsóban akar nyugodni, ha csontjait egyszer „meg kellett adni”. Ebből a nagy öregkori nosztalgiából születik Arany János lírájának quinta essentiája, a legaranyjánosibb vers, a *Vásárban*:

*Legyen is, legyen is megáldva e föld,  
– Isten maga telke – mint rég ezelőtt,  
Mikor én is „markot hajtani” kezdtem,  
S nem sikerült, bár hogy' s mint igyekeztem.*

*Így – vézna, ügyetlen testi dologra –  
Adtam fejem a bölcs tudományokra,  
Barázda helyébe' szántván sorokat,  
– Nem kérkedem ezzel, mert azt se1 sokat.*

*De hogy a mezőt, az anya-természet  
Kebelét elhagytam, sajog egy érzet,  
Holtig sajog itt benn, – s tüzebben vér,  
Láttodra, te búzás alföldi szekér.*

Ez Arany János igazi hazaszeretete: a nemzetén, az eszmén, a fajtán és a faji végzetén túl az igazi szerelem a földnek szól, amely búzát ad, és ami az ősz valóság. Ennek a hazaszeretetnek a meleg, életadó ízét érezni Aranynek minden sorából és Arany legfőbb alkotásából, az Aranyféle nyelvből.

Mert „barázda helyébe szántván sorokat”, úgy megművelte a nyelvet, mint a földművelő a földjét: nem a titáni fantázia vad alkotóerejével, mint előtte Vörösmarty és utána Ady, a másik két nyelvalkotó, hanem kiápolva belőle minden kalászt, mely magyar földben sarjadt, türelmesen. Arany János megvalósította mindazokat a költői lehetőségeket, amelyek a magyar nyelvben „a priori” adva voltak. Amelyek elsőül az *Ómagyar Mária-siralomban* szólalnak meg, első igaz művelőjüket Gyöngyösiben találják meg, azután Amadén, Faludin és Csokonain keresztül érkeznek Aranyhoz, hogy megváltsa őket, mint ahogy a szobrász megváltja a kőben szunnyadó

szobrot. Ebben nem tévedett az Aranyt kánonizáló irodalomszemlélet: Arany János és a magyar nyelv valahogy ugyanazt jelentik.

## Krúdy Gyula: Utolsó szivar az arabs szürkében

Az ezredesnek aznap agyon kellett lőni egy embert, a Kaszinó megbízatásából, miután a velszi herceg látogatásáról elnevezett Angol szobában így döntöttek az urak.

A párbajt délután tartják meg a kaszárnnyában, annak az embernek, aki a Kaszinót megsértette, nem szabad élve eljönni a hely színéről. Az ezredes vállat vont. Jó, hát majd belelövök az újságíróba – mondta egykedvűen. De közben nagyon megéhezett. Éppen csak annyi volt izgalma, amely a halálos párbaj napján elfogta. Fertelmes, soha nem érzett éhség vett rajta erőt. Éhes volt a gyomra, éhes volt a szája, félálomban forgatta a nyelvét, szájában soha nem érzett, soha el nem ért ételek ízeivel. Azt mondták neki, hogy az az újságíró, akit a Kaszinó Angol szobájában halálra ítélték, és az ítélet végrehajtását rábízták, az ország legjobb céllövője: az újságíró olyan koldusszegény, hogy tepertőt vacsorázik esténként, papirosból, tűz körmével, a sót a mellénye zsebében tartogatja, és a retek, hagyma az íróasztala fiókjában várja, amíg a tepertőt elfogyasztja, jó borra persze nem telik neki, ezért messzi utakat tesz meg, amíg valamely olcsó korcsmát elér, ahol hideg bort lötyyenthet égő gyomrába.

Az ezredes, aki legfeljebb annyit szokott gondolkozni az élet és halál dolgai felett, mint egy bástya a sakkjátékban, fertelmesen megéhezett, és olyan gusztusok vettek rajta erőt, mint az asszonyokon szokott bizonyos állapotokban. – Végül még meszet eszem! – morfondírozott magában az ezredes.

Civilben volt, bő esőköpenyeg volt rajta, kanárisárga cipője nyikorgott, boternyőt vitt a kezében, benézegetett a csukott fiákerekbe, mert azt hitte, hogy álruhájában onnan nem ismeri fel őt senki, amint a párbaj előtt némi bolyongást tett az esős városban. Ezt az órát úgysem mondja el soha senkinek, azért bizonyos habozás után, körültekingetés, gyanakodások után végül csak elszánta magát, és beugrott egy külvárosi hentesüzletbe. Őszülő bajszának egykedvűen köszönt a hentesné – az a mindenkori hentesné, a maga zsiradékos ruhájában, fehér kötényében, könyökig felgyűrt ruhájú, pállott karjaival. Az ujján a karikagyűrű már elég mélyen be volt nőve, tehát régi háziasszonynak számított, mint ahogy a faderekakban is elmélyednek a tavaszok jegygyűrűi. A tepertő éppen frissiben párolgott, szagoskodott, ingerkedett a hentesné apró orra előtt, és az ezredes a tepertős tátra mutatott.

– Egy fél kilóval – mondja az ezredes.

– Az sok lesz, uram – szólalt meg most az asszony olyan intelligens hangon, hogy az ezredes meghökkent. – Ebből a tepertőből elegendő néhány dekával is, így, uzsonna idején. Különben nem állnék jót gyomra állapotáért. Nem könnyű étel.

– Adjon tehát húsz krajcár árút – felelte mogorván az ezredes, aki nem szerette maga körül az okoskodásokat. A hentesné verseskönyvet vett elő, amelyből kiszakított néhány lapot, hogy stanclicit formáljon belőlük. Az ezredesnek eszébe jutott az ő újságírója. Azt mondják, hogy az is verseket ír.

– Miféle versek ezek? – kérdezte, mintha álruhájában álfoglalkozású embernek akarna feltűnni, itt, a hentesné előtt.

– Járt ide egy császárszakállas öregúr, aki verseskönyveket hordott nekem. Ismeri talán. Vajdának hívták... Vajda Jánosnak.

– Ismerem – felelt elpirulva az ezredes, most nem mondott igazat. De csak nem állhat sokáig diskurzusban egy Üllői úti hentesnével.

A hentesné még kiválogatott néhány húsos zöldpaprikát is egy kosárból, nagy darab barna kenyeret szelt le. – Csak tessék eltenni – mondá jólelkűen, mialatt a papirosba burkolt csomagokat átnyújtogatta az ezredesnek, hogy az esőköpenyége belsejében elhelyezze azokat. Az ezredes maga sem tudta, miért engedelmeskedik ennek a sohase látott asszonyszemélynek.

– Aztán miféle korcsmában lehetne ezt elfogyasztani? – kérdezte bizonyos leereszkedéssel.

– Itt van a közelben az Arabs szürkéhez címzett korcsma. Egy simli meg egy cigány van a cégérébe festve. Csak tessék nyugodtan odamenni: ott adnak sót is, bort is – mondta a hentesné, és már elgondolkozva nézett ki a nyitott ajtón, mintha újabb vevőket várna.

Az ezredes vadászkalapjához emelte a két ujját, aztán boternyőjét lóbálva kiment a hentesboltból, s alig vette észre, hogy már odabent is ül az Arabs szürkéhez címzett kiskorcsmában. Az embernek csak az első lépést kell megtenni a züllés útján, a második lépés már természetyszerűleg következik. Az ezredes, a Kaszinó tagja, valóban még álmában sem gondolhatta, hogy valaha az Arabs szürke vendége legyen. Hallotta ugyan néha a Kaszinó társalgójában, abban az ünnepélyes teremben, ahol még a bőrfotelek is bronzból látszottak öntve lenni, nemcsak a kandalló díszei, hallotta is, hogy a fiatal grófok milyen mulatozásokat csaptak némely reggel bérkocsisokkal a külvárosi korcsmákban, ahol verkliszó mellett megtáncoltatták a konyhai személyzetet, de ő a maga részéről sohase gondolt arra, hogy ebben az életben valaha egy ilyen külvárosi korcsma vendége lehessen. És íme, most itt ül, veres terítékű asztal mellett, fekete nyelvű kést és villát, valamint porcelán tányért tesz elébe egy felgyűrt ingujjú legény, aki voltaképpen csak azért él, hogy a söröshordót fél kézzel felemelje, ha majd megtelik a korcsma látogatókkal.

– Hogy hívnak, fiam? – kérdezte az ezredes atyai hangon.

– Jánosnak hívnak – felelt a legény minden jelentőség nélkül.

– Nohát, János fiam, tudd meg, hogy én még ma agyonlövök egy embert, akit sohase láttam, akit nem ismerek, akit élembe állítanak, mint egy sajbát a katonaságnál.

A Jánosnak nevezett legény talán nem is értette meg az ezredes szavait, mert voltaképpen már hosszabb idő óta várakozott a friss csapolásra, csak a klinikai szolgák megérkezését várta. Ezeknek az egyenruhás embereknek a megérkeztével adatott meg arra nézve a jel, hogy érdemes a hordót a szokott ceremóniák közepette csapra verni. A lókereskedőknek, akik az egyik sarokasztalnál kártyáztak a természetes korcsmáros vezetése mellett, amúgy is inkább spriccer kellett,

mert azt maguk mellé állíthatták a székre, és a szivar- vagy pipahamut akkor halászhatták ki belőle, amikor éppen akarták. Az a néhány „futó” vendég, bérkocsis, akinek erre volt fuvarja, hullaszállító kocsis, hivatalos kézbesítő, postás, lóvasúti, akinek éppen erre volt dolga, amúgy sem szokott mást inni, mint bort, mert a borban több az érték, mint a sörben. Csak a klinikai szolgák jelentették a komoly sörözőket, akiknek volt elég idejük a sörök elfogyasztásához, és a sörök mellett szokásos beszédek meghallgatásához – mert odaát amúgy is befejeződött a mindennapi boncolás, az életunt tanár véglegesen megmosta a kezét, megcédulázta a hullákat, amelyeket már végleg el lehetett temetni, míg másokéra talán holnap is szükség lehet, hogy az ördög vinné el a szokásukat. Mondom, a klinikai szolgák huzamosabb látogatóknak ígérkeztek, miután dolgaikat elvégezték. János tehát mit sem felelt az ezredesnek.

De talán az ezredes nem is várt feleletet, mert szótlánul kiteregette maga előtt a tepertőt tartalmazó papirosokat, a hűvös zöldpaprikákat, nagy élvezettel szelt a barna kenyérből, és azon a ponton volt már, hogy hozzákezdjen a falatozáshoz, amikor János megint előlépett a mérőasztal mellől:

– Sört vagy bort? – kérdezte vakmerően.

– Egy jó korsó sört – felelte az ezredes, pedig a szívbillentyűi miatt egy katonaoorvos eltiltotta neki a sörivást. János bólintott, mert tudta, hogy még egy korsóval kell lenni a tegnapi megcsapolt hordóban. És már indult is a csap felé, amikor hirtelen megállott. Nem, mégsem adhatja oda az ezredesnek ezt a tegnapi sört, mert azt voltaképpen egy környékbéli házmesternek szánta, aki elcsapott a kezéről egy leányt, de azért minden este ideküldözgeti sörért a kisfiát.

– Tessék inkább bort inni – mondta János visszakiáltozva az ezredeshez.

Az ezredes felfortyant:

– Volt maga katona? Így tanítják manapság a katonákat? Sört kértem, sörre van kedvem. Azt a...

A hullaszállító kocsisok és más alkalmi vendégek az ezredes asztala felé pillongtanak, aminthogy a söntésben és szalonokban egyformán szórakozásuk az embereknek a hangos szót meghallani. Aki hangosan mer beszélni, az nem lehet mindennapi ember.

– Gib im, János - mond most a gazda, aki valamely bonyolult kártyapartiba volt elmélyedve. – Gib im – kiáltotta, és a kezében tartott kártyával nagyot ütött egy másik kártyára, amely véletlenül az asztalra, a kék abroszra került. Az ütés után fürkésző pillantást vetett az ezredesre, aki az ő korcsmájában hangosan mer beszélni. A gazda valaha fiákeresmester volt, elég jó emberismerete volt, de még az ő tekintete se ismerte fel a Kaszinó tagját a sárga cipős zsentlémenben. – János tehát a hordó többszöri megdöntésével kicsapolt még egy korsóval a tegnapi hordóból, aztán a csapot erőművészettel kirántotta a hordóból, és a csap alatti maradékot a lyukon át kiöntötte egy edénybe, amelyet majd talán mégiscsak megmenthet az ellenséges házmester részére, aztán elrúgta a hordót, mintha arra többé ebben az életben semmi szükség nem volna. Hiszen ott volt már az új hordó a mérőasztal alatt, a klinikai szolgák bizonyosan megörvendeznek neki, és beváltják ígéretüket, amelyeket Jánosnak tettek arra nézve, hogy falusi sógorasszonyát, aki egy régi pattanását akarja meggyógyítani, majd gondjaikba veszik.

Az ezredes pedig ezalatt a tíz ujjával eszegette a tepertőt. Egyik keményebbre volt sülve, a másik lágyan omlott el a szájában. Mint az élet – gondolta magában az ezredes, és eszébe jutottak

mindenféle fiatalkori évek, amikor vidéki garnizonokban szolgált, és tisztiszolgájával a hónap vége felé titkon tepertőt hozatott a hentestől, otthon maradt, mintha már hadnagy korában is törzstiszti vizsgára készülődne, ahelyett hogy követte volna bajtársai példáját, akik a nem fizetett vacsorához a nagyvendéglőben azért ittak meg annyi pezsgőt, mert a pusztá vacsorakontót szégyellték volna. Pezsgős számlával garnírozni a hitelt: ezen igazán nem lehetett megütődni senkinek. Még borotválkozni is megtanult, mint mondá, csak azért, mert idegen kezét nem ereszt közel az arcához. A sámfákat maga verte be a csizmába, mert a legénye ügyetlen volt. A finom bajuszpedrőt pedig elzárta szekrényében, mert a tisztiszolga szemében egyszer alattomos pillantást vett észre a bajuszpedrős skatulya felé. Ó, ezek a régi tisztiszolgák még arra is hajlandók voltak, hogy az orvosságot bevegyék a gazdájuk helyett, de a bajuszpedrős skatulyának ellenállni nem tudtak.

Az ezredes evés közben megemelte a söröskancsót, és gyanakodva az ablak felé fordította:

Bizonyosan az a kófic is, akit ma a másvilágra küldök,ilyent iszik, mert jobbra nem telik neki! – gondolta magában az ezredes, behunyt szemmel hajtott fel a korsóból, mintha ama kófic lelki üdvösségéért inna.

S az ezredesnek ízlett a sör. Isten tudná megmondani, hogy mi az íz, amely az állott sörből fakad. Mintha a komló virágozna ki benne, mintha csillapítana, mérsékelne, jóllakatna ízével. Az állott sörnek éppen úgy vannak kedvelői, mint a frissen csapolt sörnek. Miért isszák némely vidéken „csizmából” a sört, miután azt felhajtani amúgy sem tudja egyszerre senki? És az igazi sörivők, a rendes emberek miért nem kapnak mohón a frissen csapolt sör után, hanem kívárlják megüledését, miközben elgondolkozó szemmel nézik a kriglit? Van valami rejtély a sör körül, amely rejtélyre voltaképpen sohasem jó rá emberfia. – Ilyenféléket gondolt magában az ezredes, miközben keserű sörét iszogatta, a tepertő apróságait felszedegette, a zöldpaprika szára körül még mindig felfedezett apró, kis húsos darabocskákat, amelyeket onnan kivagdalni nem volt utolsó élvezet. És a barna kenyér majdnem oly tüneményes volt, mint az egykori prófun, amelyet valahol, valamerre egy hadgyakorlaton evett, és a prófunon megéreződött a nyergek és lószerszámok szaga. Most már barátságosabban tekintett körül az Üllői úti kiskorcsmában, miután ama tintapocsékoló kivégzéséhez még éppen elegendő ideje volt.

Az élet furcsa – gondolta magában éppen a Kaszinó ezredese, amikor a korcsmárosnét pillantotta meg, aki bizonyosan most kelt fel délutáni szenderegéséből, és töntörögve végighaladt az ivóban, hogy elsősorban megnézze a férjét, vajon nem kaphatná-e rajta olyan bűncselekményen, amely miatt majd estére, a családi szobában komoly szemrehányásokat lehetne tenni?

– Borsócskám! – kiáltott fel a természetes korcsmáros, amikor nevének lopakodó közeledését ama hangtalan és örök életű posztópapucsokban észrevette. Lekapta a fejről piros bojtos sapkáját, amelyet nem emelt meg senki előtt, és meglengette azt a levegőben. – Borsócskám! – kiáltotta még egyszer, aztán nagyot durrantott a kezében levő kártyájával az asztallapján, mint a nyerők szokták. Ezzel a durrantással bizonyára a felesége délutáni álmát akarta helyre igazítani, mert az asszonyok délutáni álmai lehetnek veszedelmesek is. Néha megálmodják az igazat, és akkor többé nem lehet beléjük visszacsókolgatni a régi lelket. Féltékenység szokta kínozni az ilyen délután alvó korcsmárosnékat, akik mindig azzal a gondolattal ugranak fel csak félig lehúzott éberlaszting cipőikben, hogy éppen most kapják rajta az urukat a szolgálóval való szerelmeskedésben. Lehet akármilyen tekintélyes, tiszteletre méltó múltja egy korcsmárosnak,

dicsekedhetik apjával, anyjával, akiktől családi erkölcsöt tanult: olyan korcsmáros még nem akadt a világon, akire méltán ne lett volna féltékeny a felesége. Pedig, ugyebár, nehéz dolog egy korcsmárosnak elszökni a maga otthonából, hogy méltatlan szenvedélyeknek éljen? Pedig, ugye, nehéz eltévedni a maga korcsmájából más idegen korcsmákba, ahol persze hitelben lehet dorbézolni mint szakmabelinek; hiába veszi el este a pénztárcát az asszony? Pedig, ugye, szinte a lehetetlenséggel határos, hogy egy ismert korcsmáros szerelmi kalandokba bonyolódhatnék a maga környékén, mert hiszen ez megakadályozná üzleti tevékenységében? – És a korcsmárosnék a világ kezdete óta mindig aggodalommal hajtják fejüket délutáni álmokra. – Ezért durrantott kártyáival akkorát az Arabs szürkéhez címzett vendéglő tulajdonosa, amikor cimborák között üldögélve, megpillantotta feleségét.

Az ezredes is szemügyre vette a korcsmárosnét.

Jelenség ő, akit joga van minden vendégnek megszemlélni, akár vérmes, akár jámbor gondolatok kíséretében. Az ezredes a következőket gondolta a korcsmárosnéről:

Nem egészen értéktelen asszony, habár persze Denise grófnőt vagy más ismerőseimet nemigen lehetne hozzá hasonlítani. Helyes volna, ha a nép és a polgárság asszonyai sok ilyenféle női lényt tartalmaznának...

Tudniillik az ezredesben még néha-néha felfortyant a gőg, amikor a maga hivatottságára gondolt. Voltaképpen ma délután egy embert kell kivégeznie, aki megsértette az újságjában a Kaszinót... A mellénygombja tájékán azonban megmozdult valami idegszál, amelyről idáig vajmi keveset tudott, és az idegszál megint fertelmes éhséget jelentett gazdájának. Ha babonás ember lett volna az ezredes, még tán valami különös intésre is gyanakodott volna. De nem volt babonás ember, ugyanezért hódolatteljes pillantásokkal kísérte a korcsmárosné mozdulatait, amelyek egyszerre rugalmasak lettek, amikor férjét csak kártyás cinkosok, nem pedig konyhai szolgálók között találta. Nincs nagyobb szégyene egy asszonynak, mint ha a saját szolgálójával csalja meg őt ura. A korcsmárosné jó kedélyhangulatban tehát vállalta, hogy az ismeretlen vendég fejbólintásait, köszöntgetését észrevegye.

– Mivel szolgálhatok? - kérdezte a korcsmárosné, amikor az ezredes körülbelül tizedszer is köszönt. Az ezredes, mintha álmában beszélne, itt, az Arabs szürke bolthajtása alatt így szólott:

– Nem kell azt hinnie, asszonyom, hogy valóban az vagyok, aminek különös öltözetemben látszom. Igen rendes társadalmi állásom van, csak pillanatnyi körülmények kényszerítenek arra, hogy olyan ruhában mutakozzam, mint bármely polgári egyén a városban. Ismétlem, asszonyom, csak annyi az egész, hogy idő előtt fel ne ismerjenek, mielőtt dolgomat bizonyos úrral, bizonyos helyen, ezen a környéken elintézem.

És az ezredes ekkor valamely irányba mutatott, amelyről a korcsmárosné aligha találhatta ki, hogy az irány az Üllői úti kaszárnyát jelenti. A fogadósné a köténye zsebébe nyúlt, és türelmetlenül megsörgette a kulcsosmagját.

– Talán a férjemmel beszélne, ha valamely kívánsága van – felelt egészségesen az asszony, és már távozóban is volt posztópapucsában. De az ezredes felélénkült:

– Ez a dolog, az én ügyem pedig csak egyedül nagyságos asszonyra tartozik – mond az ezredes hirtelen elhatározással. – Szeretnék valamely olyan ételt enni, amely véleményem szerint egyedül az Arabs szürkénél található.

– Mi legyen az?

– Kérem, hogy ne nevéssen ki furcsa ötletemért. Én például most valamely pörköltmaradékot szeretnék enni, mely délről a fazék fenekén maradt, és jól összefőtt a maga levével. Nem baj, ha kissé megkozmásodott is. Én ugyanis azt hiszem, hogy minden ételnek a vége jó, amely legtovább főtt. És pénzem is van.

– A mi vendégeink korán reggel szeretik a perkeltet – mond a korcsmárosné.

– A pörköltet.

– A perkeltet – felelt a korcsmárosné. – Majd utánanézek, hogy van-e valami maradék a konyhán. Délben marhaperkelt volt.

Az ezredesnek villogni kezdett a szeme, pedig a szemöldökbozontok már régen nem voltak ehhez hozzászokva. A korcsmárosné darab idő múltával kiszólt a konyhaablakon:

– János, add oda ezt az úriembernek – szólt, és becsapta az ablakot.

Hát valóban pörköltmaradék volt az, amelyet János otromba ujjaival a tányéron hozott. Sűrű volt a leve, mint a kifőtt paradicsomé. Kozmás a húsa, és többnyire csak olyan csontos darabok voltak benne, amelyeket a korcsmárosné egyetlen vendégének sem adott volna oda. Hiszen valószínű, hogy a különös úriembert amúgy sem látja többé az életben. Az ezredes nagy delíciával nézegette a húsdarabokat. Villájával megforgatta egyiket-másikat, különösen a kozmásabbakat, mintha ezeket kedvelné leginkább. A csaposlegény darab ideig bizonyos leereszkedéssel állott mellette. Olyan étel volt ez, amelyet még az erre tévedő konfertáblisok se vettek volna szívesen, mert ezek a kocsisok is a frisset szerették az ételben. Az ezredes, miután kiválasztott egy kedvére való darabot (a csontosak közül), szájában megforgatta a húsneműt, és a stílszerűség kedvéért ujjával piszkálta ki a csontot a fogai közül. Úgy látszik, mindenáron el akart zülleni...

– Tudja, János – mondta a pörköltcsont szopogatása közben –, én az osztrigát is szeretem, de ma ilyen fura gusztusom van, hogy olyan ételeket egyek, mint amilyen ételekkel valahol, valamerre, valaki táplálkozni szokott, hogy annak az embernek a helyébe képzeljem magamat. Igen, olyan akarok lenni, mint egy nyavalyás kófic, aki most valahol a végrendeletét írja, ha van hozzá való esze. Én ezt a „perkeltet” vezeklésből eszem. Előre bocsánatot kérek, előre bejelentem a szándékomat, mert nem akarok váratlanságokat előidézni. Egy úriembernek, mielőtt valakit arcul ütne, illik előre figyelmeztetni azt a bizonyosat, aki a pofont előbb-utóbb megkapja. Csak a haramia üt orvul, hátulról. Én előre figyelmeztetem az úriembert, hogy rossz vége lesz a dolgainak. De most, halála küszöbén leereszkedem hozzá, megbékülök vele, vezeklek vele együtt, habár én igazán ártatlan vagyok...

A csaposlegény gyufaszállal piszkálta a fülét, mintha egy árva szót sem értett volna a vendég szavaiból.

– Nem tanácsos itt verekedni. A gazda nagyon erős ember.

Az ezredes mosolygott a bajsza alatt. Mintha csak azt akarta volna mondani, hogy álöltözete nagyon sikerült; senki se ismeri fel benne a Kaszinó tagját. A megmaradott kenyérből hintett a pörköltzaftba, és azt villájára tűzdelte:

– Látom, hogy itt értenek a pörköltalj elkészítéséhez, úgy érzem, hogy paradicsom is volt a lében, pedig az nem mindenütt szokásos. Az odasült zöldpaprika és krumpli is megteszi a magáét.

De mégiscsak az a legérdekesebb, hogy az egész ételnek olyan íze van, mintha már nagyon régen készült volna azoknak a fiákereseknek és más vendégeknek a részére, akik valamely okból nem tudnak visszajönni. Várakozni kell nekik, eresztés alatt kell álldogálniuk, bele kell bámulniuk a járókelők arcába, és privát mulatságként ki kell számítaniuk, hogy ki állna be vendégnek a járókelők közül, ha a kocsi véletlenül nem volna elfoglalva. Szerencsére azonban el van foglalva a kocsi, a pasasér valamely szép hölgynek udvarol egy olyan emeleten, amelyet a kocsissal nem szokás közölni. Úgy látszik, mostanában nem jönnek ide a kocsisok? – tudakozódott az ezredes.

A csaposlegény jóformán maga sem tudta, hogy miért felel az idegennek, aki semmi körülmények között se állná meg helyét az idevaló vendégek között. Azt se lehetne rá mondani, hogy a rendőrségtől jött, hogy itt valami után nyomozzon, mert hiszen a rendőrségi emberek hamarosan felismerhetőkké teszik magukat, ha nem a szokásaikkal, hát a hangjukkal.

A csaposlegénynek tehát még jobban le kellett ereszkedni a vendéghez, amikor kérdésére felelt (miután az a házmester sörét megitta).

– Talán lovat akar eladni az úr? A fiákeresgazdák csak úgy hatra szoktak jönni a Ferenciek teréről, a Gizella térről meg azokról a helyekről, akinek merre van dolga.

Az ezredes csaknem megpukkadt nevéttében. Valóban nem árt néhanapján álruhába öltözködni, hogy az ember megismerkedjen a „néppel”. Rudolf királyfit sokszor kárhoztatták a Kaszinóban, hogy nem viselkedik mindig rangjához méltóan, de íme kiderül, hogy a királyfinak volt igaza, amikor álruhában elvegyült a „nép” között. No hiszen csak az kellene, hogy Lucziánovics, Wampetics, Müller vagy valaki a Kaszinó fiákeresei közül itt találná az Arabs szürkénél. Volna másnap heccelődés a Kaszinóban! Nevetett, de tisztára törölte a tányért a piros zaftoktól, még a kenyér héját is felhasználta erre a célra.

– Azt mondják, hogy a mágnások sokat esznek – fordult most szemhunyorogva a csaposlegényhez. – Nem tudom, hogy kimehetnék-e a nagyságos asszonyhoz a konyhába, mert nem ismerem őnagysága természetét. De mindenesetre szeretném tudni, hogy nincs-e odakint valami kis disznóhúsmaradék? Persze, hideg disznópecsenyét gondolok, amelyből éppen csak a vége, a resztlíje, a csonkja marad meg – az „abgesnitesz”, mint mondják. Csak éppen egy falatnyit, amelyet már nem is lehet egy komplett porciónak eladni, de az ilyen magamfajta délutáni vendég ezt szívesen eszi. – Bizonyosan az a halálra ítélt lurkó is ilyesmit szokott enni, amikor az éjszakai korhelykedés után felébred a tömeglakásban vagy a menedékhelyen, ahol az ilyenfajta emberek lakni szoktak. Meg vagyok győződve arról, hogy ég a gyomra, fáj a feje, kábult a halántéka, talán éppen a zálogházban van most a barátja kabátjáért.

Az Arabs szürke vendégének tagadhatatlan szerencséje volt mindenben, amelyet fékezhetetlen gyomoridegei ezen a napon elképzelték. Az ezredes gyomra, amelynek éppen olyan borlopó alakja volt, mint a legtöbb emberi gyomornak: valamiképpen nem érezte jól magát ezen a napon, ideges tünetek mutatkoztak benne, amelyek befolyásolták még az ezredes szigorú gondolkozását is. Miért kíván ez a gyomor mindenféle olyan ételeket, amelyeket az ezredes sohasem vehetett volna tudomásul, csak éppen a mai napon, akkor is szánalomból, szegény ellenfele iránt, akihez jószívűségében odáig akart leereszkedni, hogy pusztán gavallériából, szegényes életmódját akarta utánozni. Ne mondhassa, hogy egy életpáholyban ülő úr durrantotta le, hanem egy olyan valaki, akinek volt érzéke a szegénység bajai iránt is. A csaposlegény valóban visszatért egy darab disznóhússal, mégpedig a karajnak azzal a végével, amely leginkább megsült volt, maradt rajta

némi konyhakorom is, és csontok szerepeltek, mint jégtörők, amelyek próbára teszik a fogakat. Némelyek a karajnak a szép, sima, egyenletes részeit szeretik, de az ezredes mindenben hasonlatos akart lenni nyomorult ellenfeléhez, mert azt hitte, hogy annak a bizonyos újságírónak amúgy sem telik jobb falatokra. Csak éppen retket és hagymát kért az ételhez, pedig ezektől a szagosítóktól egyébként tartózkodni szokott.

– Módomban lett volna a Kaszinóban reggelizni, talán éppen rákot, amely ezekben a hónapokban jónak mondható – magyarázott az ezredes a csaposlegénynek, akit furcsaságával lassan bővkörébe vont. – Ismerem Finkelstein kisasszonyt is, aki a rákokat a Kaszinó konyhájának szokta liferálni, és ebéd előtti sétáimban a piacon figyelmeztetni szokott, hogy miféle rákokat szállított ma a Kaszinónak. A múltkor megtudtam a kisasszonytól, hogy az apró, levesnek, tölteléknek való tiszai rákok mellett egy különösen nagy rákot küldtek a Kaszinónak. Ennek a ráknak csak egy ollója volt – mint egy kard. Valóságos buzogány a farka. Ezt a rákot kísérjem figyelemmel, vajon mi történik vele a Kaszinóban. Nyomban a Kaszinóba siettem tehát, és bejelentettem igényemet a féllábú rákra. Valóban igen szép porció lett belőle, miután még három más rákkal garnírozták őkelmét. Ez a három kisebb rák is a családhoz tartozott, mert ritka példányok voltak. De az öreggel egyik sem vetélkedhetett. Az embernek szemesnek kell lennie, ha jó falatokhoz akar jutni. Igazam van, János?

Az ezredes szavaitól talán más, jelentékenyebb ember, mint az Arabs szürke csaposa, is zavarba jöhetett volna. Az ezredes vagdalta, majd csontjairól rágicsálta a hideg disznóhúst, hogy minden tekintetben hasonlatos legyen ahhoz a nyavalyáshoz, aki talán ugyanígy eszik valamely korcsmában, ha ugyan van neki pénze ennivalóra. Az ezredes jó ember volt, és szívesen látta volna vendégül azt a nyomorultat, akit a Kaszinó határozatából kifolyólag ma délután hat órákor a másvilágra kell útbaigazítania; természetesen egy másik asztalnál kellene ülnie ennek a bizonyosnak, mert a legjobb szív sem szegheti meg a lovagi könyvek szabványait. Hányszor kénytelen egy fedél alatt ülni például halálos ellenségeivel a társadalmi úriember? Utóvégre nem lehet botrányt csinálni minden véletlen találkozásból. A sült hús vége valóban jól át volt sülve, az ezredes evés közben valamiféle ígéretet tett Jánosnak arra nézve is, hogy ha megint erre lesz dolga (és kezével hátrafelé mutatott), nem mulasztja el látogatását az Arabs szürkénél.

– Sajnos, előre nem tudom megmondani a napot – mond az ezredes, amikor a keze ügyébe került retket felvágta, és figyelmesen szemügyre vette annak a húsát. A retken látszott, hogy szakemberek látogatják az Arabs szürkét, mert kifogástalannak bizonyult minden felvágott retek. Könnyed verejték mutatkozott hófehér hasukon, de nyoma sem például annak a barna hernyónak, mely féregútjában a retek szívéhez alattomosan közeledik, nyoma sem a fásult, rothadásos részeknek, amelyeknek a megpillantása úgy elszomorítja a retszakértőket, mintha arra gondolnának, hogy már nincsenek a világon sem tisztességes emberek, sem retkek, a külszín csal, és pudvás lehet belülről a legbecsületesebb gyümölcs is. Az ezredes retkei nem csaltak. Valóban azt adták belülről is, amit külsejükkel ígértek. Egészséget.

Az ezredes ropogtatott – retket, szegények ételét, amelynek fogyasztása sok mulatságos megjegyzésre adott alkalmat bizonyára már az Arabs szürkében és más előkelő fogadóknál is.

– Az osztrigát is nagyon szeretem – szólalt meg az ezredes a retekevés ceremóniái közepette, mire János valóban gyanúsán nézegetett vendégére, hogy vajon nem akarja-e őt végleg falhoz állítani ez az idegen ember. – De ma csak ez a koszt járja, böjti koszt, a vezeklés kosztja, mert az embernek valahogy mégiscsak gondoskodni kell a maga lelkiismeretéről is. Ha teli hassal, francia

pezsgő hangulatában puffantom le azt a szegény ördögöt, akkor még utólag valamely szemrehányást tehetnék magamnak, hogy nem küzdöttünk egyenlő fegyverekkel. Én vidám és bátor voltam, tehát okvetlenül nyernem kellett, mert a bátraké a szerencse. Mondom, az osztrigát is nagyon szeretem, de sohase ettem meg többet két tucatnál. Egy barátom ugyanis abba halt bele, hogy huszonnyolc osztrigát evett meg egy ültében. Huszonnyolc darabot, az igaz, hogy a kisebb fajtából. Más dolog a polip, tengeri pók, amelyet fejszével szoktak agyonütni a halászok. A tengeri pók lábai savanyú pácban, bőséges vöröshagymában, borssal, fűszerrel éppen olyan ártatlan eledelek, mint akár az angolna. Nincs itt maguknak valamely szalámicsutkájuk? – kérdezte hirtelen nyugtalankodva az ezredes, mintha szalámiszagot érzett volna. – Tudja, János, a szalámirúdnak a végét gondolom, amelyet már félretettek, mert a kicsinysége miatt nem alkalmas arra, hogy belőle vágjanak. A szalámirúdnak a végét, ahol a spárga van: nem mindenki tudja megrágni, de hál' istennek az én fogaim egészségesek, talán a rézkrajcárt is el tudnám harapni.

A csaposlegény immár teljesen az ezredes szolgálatában állott, mert volt valami varázslat az idegen szavaiban, amelyet napestig lehetett hallgatni. A jég szekrényben csak keresgélni kellett. A kiskorcsmák jég szekrényében gyakran akadnak ilyen szalámirudacskák, amelyek néha hetekig várnak a szakértőre, máskor pedig nyomban megtalálják a maguk gazdáját egy siető bérkocsis alakjában, aki majd valahol várakozás közben előveszi őket a köpönyeg zsebéből.

Így jutott el az ezredes különös étvágyában a liptói túróig, amely csípős volt, átható szaga volt, vékony lemezekben helyezkedett el a sóskiflin, mert az igazi sajt kemény szokott lenni. Már éppen befejezni készült étkezését, amikor az Arabs szürke előtt gyors perdüléssel állott meg egy fiáker, és a kocsiból egy halvány, magas termetű fiatalember szállott ki.

Ha az ezredesnek lett volna érzéke a civilek öltözködése iránt, észre kellett volna vennie azt a keresettséget, amelyet a fiatalember öltözékével elárult. Galléros köpönyege volt, feketéből, amilyenben a regényhősök vannak a múlt században. Kihajtós inggalérja volt és csipkés kezelője. Fehér pettyes, kék nyakkendő anyagul volt a nyakán megkötve, és a mellénye teremtuccse hímzett, fehér mellény volt – mintha az összes ruhadarabokat valamely színházból kérte volna kölcsönbe. De az is lehet, hogy örökbe. Olyan vékony lábszárai voltak, mint egy komédiásnak. És lábszárai karcsúságát még fokozta a szűk fekete nadrággal is. Magas sarkú, nőies cipője volt.

A fiatalember nagyon halovány arccal lépett be az ajtón, mintha segítséget keresne itt. Dúlt vonásai bizonyos leküzdhetetlen félelmet mutattak, mintha menekvésében ért volna ide. Hosszú haja volt, amely homlokába, fülére hullott. Arca szórtelen, szenvedélyes, epedő... No, ezért a pénzért lehetne valami muzsikus is – gondolta magában az ezredes, akinek figyelmét nyomban felköltötte a bérkocsiból kiugró fiatalember, pedig egyébként nem szokott embertársaival törődni. Valami vonzódást érzett ehhez a különös fiatalemberhez, azt se bánta volna talán, ha az más hely hiányában az ő asztalához telepedik. Ám a fiatalember nem nézett se jobbra, se balra, hanem egyenesen a mérőasztalnak tartott, mint valami gyógyszerertárban a sürgős esetekben. Vonagló ujjával pénzdarabot vett elő, és alkoholista mohósággal kopogtatott a pénzdarabbal a mérőasztal bádoggán. A csaposlegény féloldalt elfordult az ezredestől, hogy végigmérje a kopogtatót.

– Egy pohár erős szilvóriumot kérek – szólott a fiatalember, valamely másvilági hangon. – Szilvaszeszt – tette hozzá kesernyés nevetéssel, mintha önmaga felett gúnyolódna, hogy olyan helyzetbe került: szilvaszeszt kell innia.

Az ezredes, bár második „fröccsét” mérette ki (hogy talán ezzel is hasonlatos legyen ama

részeges újságíróhoz), csendesen megcsóválta a fejét, és arra gondolt, hogy mi lesz az ilyen emberből, aki már kora fiatalságában korcsmák mérőasztalai előtt ácsorog.

A fiatalember azonban még mindig nem törődött az ezredes kötekedésével, amint az kihívólag nézegette őt. A csaposlegény arcába meresztette a szemét, mintha élete nagy bajában attól kérne kegyelmet. A csapos azonban érzéketlenül nyújtotta feléje a szeszes poharat. A fiatalember a poharat a szájához kapta, és már éppen felhajtani készült azt, amikor váratlanul az ezredes gunyoros, lenéző, dölyfös arcával került szembe a tekintete. Bár az ezredes ezt bizonyára nem akarta: igen sértő volt az arckifejezése, mint közönségesen lenni szokott. Hja, a nagyvilági életben szükségünk van olyan arckifejezésekre is, amelyek nem mások, mint álarcok. Némely embernek csak akkor látszik meg az igazi arca, amikor a halál csinálja azt.

A fiatalember, amint az ezredest megpillantá, oly rémületet fejezett ki a tekintetével, mintha az ördöggel vagy a halállal találkozott volna. A pohár kicsusszant ujjai közül, és sikoltva törött el a görbe padlón, pedig ezeket a pohárkákat rendszerint vastag üvegből öntik. Aztán hirtelen felemelte a kezét a fiatalember, és eltakarta a két szemét, mintha nem bírná tovább látni a rémet, amely elébe állott. Vakon, imbolyogva fordult meg, és szellemlépéssel szökkent ki az ajtón. – Gyerünk a laktanyába – kiáltotta hörgő hangon a kocsis fülébe, aki olyan gyorsan vágott lovai közé, mint a halál. (Valóban, mint a későbbi megbeszéléseknél kitűnt, ezt a fiákerest nem ismeri vala senki ezen a környéken, pedig itt, az Arabsnál minden valamirevaló bérkocsi meg szokott fordulni. Még ha kerülőt kellett is evégből tennie.)

– Hát a fizetéssel mi lesz – ordított János, a gazda is felugrott csendes kártyázásából, mert ilyen dolog már régen fordult elő korcsmájában, nem lehet ezt tűrni, még ha néhány fillérről van is szó. A gazda éppen azt akarta parancsolni Jánosnak, hogy futamodjon a bérkocsi után, ha kell, a laktanyáig is, amikor az ezredes, a másik idegen, most csendes, komor arccal intett:

– Azt a pohárkát majd én fizetem.

Az ezredes szavai, bár azok meglehetősen csendes hangon mondattak ki: feltűnést keltettek a korcsmában. Vajon mi köze volt a fiatal idegennek az idősebb idegenhez? Vajon miféle titok rejtezik itt? Végre egy bölcs fiákerestmester (nyugalomban) oldotta meg a kérdést a maga természetes eszével. Így szólott a kártyázóasztalnál:

– Valószínűleg a bácsikája! – mondta hüvelykujjával az ezredes felé bökve. És tovább folyt a játék, mert a klinikai szolgák még mindig nem érkeztek meg. Némely napokon több a boncolás.

Az ezredes most nagyon elcsendesedve ült helyén, mintha valami búskomoly sejtelem szállotta volna meg a fiatalember korcsmai megjelenése óta. Bár nem volt mondható kalandos gondolkozású férfiúnak: még az a különös ötlet is felbuggyant benne, hogy ez a fiatalember volna az az újságíró, akivel neki a mai nap folyamán halálos párbajt kell vívnia. Hiszen az ezredes sohase látta az újságírót, ő a Kaszinó megbízásából teend mindent, amit elégtételnek lehet nevezni, akár halállal is végződjön az. János, a csaposlegény az iménti jelenettől még felhevülten állott helyén, és az ezredesnek panaszkodott, miután a gazda megint elmélyedt a kártyázásban.

– Jól néznénk ki, ha csupa ilyen vendégünk volna, aki földhöz vágja a poharat, és azután fizetés nélkül megszökik!

Az ezredes csak bólongatott a legénynek, miközben többször elővonta zsebéből óráját. Még körülbelül negyedórája volt a párbaj előtt, amelyhez éppen kellő időre akart megérkezni.

(Kétpercnyi séta innen a laktanya.) Tudniillik az ezredes egészen feleslegesnek tartotta, hogy a civilekkel, a párbajsegédekkel, orvossal hosszadalmasabban ismerkedjék a párbaj előtt, amit nem lehet amúgy sem elkerülni. Az ő szekundánsai, az ezredesek – orvosa, Kosztká Emil bizonyosan a helyükön lesznek. Ami pedig nincs jogában senkinek, feltételezni, hogy P. E. G. szolgálton kívüli huszárezredes gyávaságból késlekedik. Csak éppen a felesleges beszédet akarja elkerülni. Vezényszóra lőni, aztán zsebre tett kézzel várni, hogy az ellenfél tud-e még visszalőni. De valószínűleg nem lő már vissza. Habár egy haldoklóról mondják, hogy végső erejével még elsütötte a pisztolyát, és talált. Bolondság, ez egy században egyszer fordul elő.

Ha valóban ezt a bolondos külsejű fiatalembert találná ott maga előtt a kaszárnya fedett lovaglójában, amint kihajtott, fehér gallérjával és hosszú, fehér mandzsettáival biztos célpontnak állana ki pisztolya elébe – ha valóban az a nyavalyás, beszámíthatatlan fiatalember volna az ellenfél: akkor igen kellemetlen volna a dolog, de a helyzeten ez mit sem változtatna. Utóvégre az ezredesnek semmi köze sincs az illető személyéhez, se rokonságához, se esetleges szeretőjéhez, se apjához, se anyjához: a Kaszinó döntött ebben az értelemben, a Kaszinó döntése ellen pedig nincs apelláta...

– Kérek abból a pálinkából én is – szólalt meg most az ezredes, szinte akarata ellenére, mert most már némileg restelkedett, hogy ennyire azonosítja magát ellenfelével, aki valóban csak egy újságíró lehet hímezett, fehér mellényben, amint a pisztolypárbajhoz öltözködik.

János nem értette mindjárt a szót, mert hiszen nem volt beszélyíró, aki nyomon követhetné egy ezredes gondolatait, de lassan észbe kapott, és pálinkát öntött egy pohárkába, talán éppen abba, amelyet az imént az ismeretlen, fiatalúr elejtett. Az ezredes rövid szagolás után szilárd kézzel leöntötte a pálinkát gallérja mögé. Valóban különösen erős pálinka volt – nyilván azoknak a kocsisoknak a kedvence, akik téli hóföregtegből érkeznek meg ide a város végére, miután egész napjukat mindenféle haszontalan pasasérokkal töltötték. Vagy pedig azok a kocsisok kedvelték ezt a pálinkát, akik egész életükben hullákat fuvaroznak a szomszédos bonctani intézetbe. Szó se róla – mindenki kedvelte az Arabs szürke híres pálinkáját a környéken –, mért ne ízlene az ezredesnek is.

– No most már mehetünk – mond az ezredes, miután titokban krákogott egyet-kettőt, mert a világért sem akarta észrevétni, hogy a kocispálinka kissé elkábította. De hát megitta a nyavalyás tintafaló helyett.

A fizetéshez az asszony jött elő a konyhából, mégpedig palatáblával és krétával, ami nagy mulatságot szerzett az ezredesnek. Elgondolta magában, hogy milyen jó tréfa volna, ha egyszer Stettner, a Kaszinó főpincére is táblán számolna, és a visszajáró pénzt ezüsttálca helyett a szoknyazsebből adogatná elő. Az ezredes, hálából, hogy asszonnyal van dolga, a legropogósabb bankjegyet kereste elő a pénztárcájából, amely olyan keményre volt vasalódva, mintha még a múlt hónapi nyugdíjból maradt volna meg. Az asszony számolt, a pénz iránti tiszteletből mindig meghajlított nyakkal, jámboran, naivan, mintha a legfontosabb dolgot művelné, amelyre az élettől megbízást kapott.

– Reménylem, minden jó volt? – kérdezte az aprópénz visszaadása után, miután a ropogós bankón még egyet roppantott, mielőtt azt férfias pénztárcájában elhelyezte volna. – Talán csak a perkelt...

– A pörkölt igen jó volt – felelt türelmetlenül az ezredes, mert gyanakodni kezdett, hogy ezt a

szót az ő bosszantására találta ki az asszony.

Majd szivartárcájában keresgélt, miután ott egyenkint szemügyre vette kincseit, a különböző szivarokat, amelyeket néha hetekig tartogatott, hogy kellő, illendő alkalommal gyűjthasson rájuk. A csaposlegénynek való rövid szivart hamar megtalálta, amelyet át is nyújtott a legénynek, mint valami érdemrendet, de a maga számára nem tudott hirtelenében szivart választani. Végre is egy bunkó formájú havanna szivarra esett a választása, amilyen szivarra az Arabs szürke fennállása óta nem gyűjtöttek rá ebben a helyiségben.

Nem, most már semmi körülmények között se akart hasonlítani ahhoz a kófic emberhez, miután azt látni vélte. Miután megállapította róla, hogy azért ejtette el a pálinkáspoharat, mert az ezredet megpillantotta, és felismerte, az ezredes feltette magáról, hogy őt az egész városban ismerik. Pláne ellenfelei.

Nem, sehogy se illett volna más arcra az az emberfeletti rémület, csak az ellenfele arcára.

Komolyan és ünnepélyesen gyűjtötte meg kis bunkóját az ezredes, miután az aranypiros papírszalagot megvetéssel leszakította róla. Mily balga volt, hogy csak egy délutánra is el akarta felejteni rangját, társadalmi állását, baráti körét és megszokott életmódját, hogy „leereszkedjen” egy ismeretlen emberhez, annak feltételezendő szokásaihoz, mintegy kiengesztelésül azért, hogy estére agyonlövi – megszabadítván őt a földi élet gyötrelmeitől. – Az a legnagyobb számár, aki valaha is bocsánatot kér valamiért, mert igazi megbocsátásról amúgy sem lehet szó – mondta az ezredes, kis, bunkós szivarja rágyújtása közben. Hátrább az agarakkal annak, aki az életét félti: pöffentette az első füstgomoly, amelyet az ezredes szétfújt maga körül, mintha mindent el akarna egyszerre fűjni, ami ezen a délutánon történt vele.

A havanna valóban ízletes volt, mint az utolsó szivarhoz illik.

Ezzel a szivargyújtási jelenettel körülbelül végeztünk is az Arabs szürkével és mindazokkal az urakkal, akik oda a város különböző részeiből megérkezendők voltak, mert erre nézve belső ösztönzésük volt. Bizonyos, hogy a klinikai szolgák végtére megérkeztek, mert még a klinikán sem boncolnak éjjel-nappal. Megjöttek a város különböző részeiből a hullaszállító kocsisok, mert hiszen a hullaszállításban is bekövetkezik némi szünet. És estefelé a ház elé állottak a fiákeres urak, akiknek ezen a környéken volt valahol az istállójuk. Dolog lett a mérőasztal körül, és a nyíló konyhaajtón át új „perkelt”-szag áramlott ki. Jánosnak, a korcsmárosnénak és még másoknak is éppen elég idejük volt már elfelejteni az ezredet, aki itt félelmetesen forgatta délután kerek szeméit, de voltaképpen kedélyes ember volt, aki még a csaposlegénnyel is szívesen szóba állott. Amikor estefelé egy késői hullaszállító kocsi jelentkezett a mérőasztal előtt, és ott mogorván megállott, mint aki elégedetlen a foglalkozásával. A lábfejjével álltában megvakarta a másik lábszárát, és mindaddig egy szót sem szólt, amíg két pohárkával le nem eresztett az erős pálinkából.

– Valami civilbe öltözött ezredet kellett fuvaroznom – mondta, miután piszkos zsebkendővel megtörölte a bajuszát, és Jánosnak is volt ideje az odahallgatásra. – Ezek az urak egész életükben fényes egyenruhában járnak, soha semmi dolgunk nincs velük, mert azt a katonaság intézi el. Ha egyenruhában halnak meg. Az én fuvarom persze civil ruhába öltözött a halála előtt, hogy nekünk is legyen vele dolgunk. Azt mondták, hogy párbajban lelőtték őt a kaszárnyában. Mostanáig gondolkoztak azon, hogy hová szállítsák. Végre is itt vagyunk mi, nekünk kell fuvarozni mindenkit. Ott van már a Szvetenay utcában.

A csaposlegény nem felelt a hullaszállító kocsisnak, mert éppen egy belvárosi fiákeres jött be, akinek itt sok ismerőse volt, és vigyázni kellett a rendelésére, mert hamar lármát csinált.

Éjfél felé, amikor csillapodott a vendégforgalom, János, a csaposlegény a hátát a szekrény sarkának vethette, és a délutáni vendég furcsaságain gondolkozott. Nem, sehogy se jutott eszébe, hogy ő volna az a bizonyos hullá, amelyet elfuvaroztak. Aki után a cifra szivarszalag maradt a sarokban.

---

## Lukáts János: Holló helyett keselyűk

Történelmi árnyjáték

### Szereplők

Mátyás, magyar király

Beatrix, a királyné

Korvin János, Mátyás fia

Szapolyai István, főkapitány

Báthori István, Mátyás tanácsadója

Ráskai Balázs, budai várkapitány

Mandragóra, udvari bolond

Kincstartó

Várszolga

Étekfogó

Barát

Orvos

Hírnök

Udvaroncok, katonák

## Első felvonás

### Első jelenet

*(A budai vár tanácskozó terme, 1490 tavaszán. Viharos este, az ablakon át a távolból villámok fénye látszik. Mennydörgés. Egyébként a terem sötét. Mandragóra egyedül.)*

MANDRAGÓRA *(betántorog, jobbában fáklya, bal kezével maga körül tapogat)*: Sötétség és vihar! Torkomra tette kezét a halál! *(Bal kezével a torkához kap)* Ne félj, te, bolond, nem te kellesz csontkéz úrnak! Téged csak arcon legyintett. Nagyobbat akar fojtani! Királyi zsákmányra vár! *(Fáklyáját a magasba emeli. Nagy szögletes reneszánsz ajtó tűnik fel, az ajtó fölött, az egyik sarkon Mátyás király fehér márvány domborműű arcása)* Őt akarja! Öklével az ő márványarcába sújtana. Szilánkokra törné a legnagyobbat. *(A földre borul, aztán föltápászkodik, a fáklyával meggyújtja a tanácskozó terem fáklyáit, fokozatosan kivilágosodik a terem. Az ajtó másik sarka fölött – Mátyás arcásával szimmetrikusan – Beatrixé. Kettéosztott függöny mögött az ablak, a terem sarkában dúszes csempéből rakott kályha. A csempék a trónon ülő Mátyás királyt ábrázolják, vörös, fekete és aranyló színekben. A földön súlyos, vasveretes láda)* Gyermekkoromban anyám megégetett mandragórával, hogy látó ember legyek. Látó a világ és a jövő dolgaiban. A mandragóra, a mindentudó gyökérember elvitte csontjaimból az erőt, tette, hogy bicegő nyomorult legyek, népek között bolond. De én király bolondja lettem, sorsok tudója, nem tagja ennek a földi bolynak, csak bajának ismerője. A gyermek megrémül, ha rám néz, de a villámcsapás kikerül. *(Villámlás, dörgés)* Nekem döröghetsz! *(Nevet, aztán fáklyáját a király képe felé emeli)* Ne vidd el őt még, dolga van a földön. *(Hallgatózik)* Mit beszélsz? Hogy meglátnom szabad a végzetet, de megítélni nem? És szembeszállni sem szabad vele? Micsoda élet az ilyen emberé? Mandragóra élet! *(Meglátja a kályhán a király csempeképét)* A király, térdre mind! *(Ő maga letérdel, a fáklyát kitárt kezében tartja)* Király! Te nem félsz semmitől... de óvakodj mindentől. Én, a bolond mondom neked, felség, vigyázz. Aki rád les, nagyobb úr még tenálad is. Megelégette az ég a sorsodat, magához ránt... *(Legyint és a kályhához lép. Hatalmas villámlás és mennydörgés. Mandragóra megérinti a kályhacsempét az ujja hegyével)* Csak egy kályhacsempe. Hideg cserép. A király csak egy kályhacsempe. Egy kályhacsempe a király... Egy ónkupával összetörhető a király feje. A cserépjogar kezéből kicsavarható, és a szemétre vethető. *(A fáklyával körbevilágít, meglátja a vasveretes, nagy ládát. Nem ismeri fel a sötétben. Rámutat)* A trón. A király nem a trónon ül, a király a kályhán ül. Cserépkirálynak kályhán a helye. *(Közelebb lép)* Koporsó! Királynak való, vaskapcsos koporsó. A királyt koporsóba teszik, a kályhacserepet a szemétdombra. A látó bolondot vajon hová vetik majd, sose tudom meg. *(Nevet. Most veszi észre, hogy láda, óvatosan belerúg)* Láda, megvasalt pénzes láda. Ez nem hitvány cserép, ez aranyat hordoz. Gondúzó aranyat, gyilkos aranyat. Vagy trón ez is? Ül erre, felség, jobb ülés esik egy arannyal telt vasládán, mint egy bársony trónon, amelyet egy ripók kiránthat alólad. *(Leül a ládára, aztán meggondolja magát és felugrik)* Ne tedd, Mandragóra, még megszokod, bolond!

### Második jelenet

*(Ugyanott. Jobbról-balról, egyenként és együtt érkeznek a terembe, vidám nevetéssel és a mennydörgéstől riadozva. Katonák, udvaroncok fáklyákat, kényeztető lámpákat hoznak. Korvin János, Szapolyai, Báthori, Ráskai, később Beatrix. Mandragóra az ajtó mellé húzódik.)*

KORVIN *(ő jön legelől)*: Csak erre, erre. Itt, a nyugati teremben látni legjobban a villámokat. Meg itt hallani legjobban a hangját is. Mintha nagy bikák dörömbölnének! *(Az ablakhoz szalad,*

*kihajol az éjszakába)*

MANDRAGÓRA *(fejcsóválva utánozva Korvint):* Nagy bikák... és... dörömbölnének.

SZAPOLYAI *(páncélosan, oldalán karddal, öntelten lépked):* De összeresztél, kisúr?! Talán bizony...

KORVIN *(elugrik az ablaktól):* Nem, nem félek én semmitől, főkapitány uram!

SZAPOLYAI *(pimasz gúnnyal):* És hogy a szél megcibálja a fürtjeidet, attól se félsz, kisúr?

BÁTHORY *(az ökle mögül súgja Zápolyának):* Ne hívja már kelmed kisúrnak, még a végén megérti!

SZAPOLYAI: Ez? Soha! És hát nem kisúr a nagyúr mellett? És nincsenek cibálható fürtjei, Szép szőkék, akár egy...

BÁTHORY: Hát, azok vannak a kisúrnak. *(Összenevetnek)*

BEATRIX *(gyöngyös éjszakai ruhában, idegesen besiet. Korvinhoz, szemrehányóan):* Jöjjön el az ablaktól, herceg! Ha meghül, enyém lesz a felelősség. Királyi atyja mit szól majd...

KORVIN: Királyi atyámtól nyugodtan szembenézhetek a viharral. *(Ismét kihajol az ablakon)*

RÁSKAI *(Korvin mellé lép, fojtott hangon):* Ne hajoljon ki annyira, herceg, még valaki hozzásegíti, hogy felséged a villámok közé röpüljön.

SZAPOLYAI: No, csak nevelje a kisurat, várkapitány, ráfér az okos szó. *(Ráskai válaszolni akar neki, de Szapolyai megvetően a hátát mutatja. Mandragórához):* Hát te, bolondok királya?! Ide bújtál, urad márványképe alá? Megvéd, gondolod? Aztán, nehogy nyakad közé szakadjon ez a nagy márványszikla, és leüsse a púpodat!

MANDRAGÓRA: Hiszem uram, hogy Mátyás király palotáját nem rendíti meg egy éjszakai kóbor villám, akármilyen kifent karddal is hadonászik. *(Meghajol alázatosan, miközben látványosan visszahúzódik a király képmása alá)*

BEATRIX *(megáll a saját márvány képmása előtt):* Ugye, urak, az én domborművem nem fog lezuhanni onnan? Kár volna érte, olyan jól mutatok rajta.

BÁTHORY: Soha, felség, amíg csak él. *(Észbe kap)* És még azután se, sokáig...

MANDRAGÓRA *(magában):* Haláltánc, élők között haláltánc. Már csak a főtáncos hiányzik.

BEATRIX: Ki táncolta halálra magát, bolond?

SZAPOLYAI: Te kívánod talán magadnak az elmúlásnak ezt a szép nemét? No, csúf bakugrás lenne, mondhatom!

### Harmadik jelenet

*(Ugyanott. Mátyás király belép, és megáll a terem ajtajában. A királyt a kincstartó követi. Mandragóra földig hajol, kezzeit széjjeltárja, majd bukfencet vet, ebből tudják meg a jelenlévők, hogy a király lépett a terembe. Mind Mátyás felé fordulnak)*

MÁTYÁS: Látom, híveim, a nagyszerű természet előtt hódoltok. Bölcs uralkodó a természet, csak ha fontos tennivalója van, akkor hallat magáról. *(Egyik kezét Korvin János vállára teszi, a*

*másikkal Beatrix kezét fogja meg*) És amikor már elcsitul, minket egymás szeretetére biztat.

RÁSKAI: Szavaiddal akár kibővíthetnénk a jó tollú Galeotto könyvét, felség.

BEATRIX (*szemrehányással felsóbajt*): Drága itáliai tollnokom! Őt is ti riasztottátok el Budáról.

MÁTYÁS: Fiamnak írta könyvét. A fiú felnőtt, a költő új ligetbe ment, hogy más madarak szavát hallgassa. (*A kincstartóhoz fordul, a vasládára mutat*) Foglald el székedet, a trón után a legfontosabb ülőhely ez. De, hogy a trón valóban olyan tiszteletreméltó hely legyen, ennek a vasládának mindig itt kell állnia.

KORVIN: És miért éppen itt?

MÁTYÁS: Éppen itt: a trón hátterében. És megvasalva jól. A király pénzes ládája ez, ki ne tudná közületek. (*Felhördülnek*) Benne az ország adója. A ti véretek és zsírotok. (*Feszengés*) Meg a biztonságotok. Az a kard az oldaladon, vitéz, ettől fényesedik, az a mente rajtad, katona, ebből szövődik, meg a paripa, amelyik hordoz, a hajó, amelyik parttól partig hurcolja az árudat, kereskedő. Ül le rá, kincstartó. (*A kincstartó leül, két kezével védően fogja a láda sarkait, és szigorúan körültekint*)

SZAPOLYAI: Le mer ülni, a király jelenlétében, paraszt.

MÁTYÁS (*meghallja*): A kincstartó ültében munkálkodik, testével óvja az ország adóládáját. Ül ott, és ne mozdulj róla el!

KINCSTARTÓ: Ha lehet, felség, inkább eszemmel és nyelvemmel szolgálnálak, de ezt a másik részemem töri a láda vaspántja. (*Nevetnek*)

VÁRSZOLGA (*megjelenik az ajtóban, majd tétován Ráskaihoz lép*): Kapitány úr!

RÁSKAI: Mi dolgod itt? Beszélj!

VÁRSZOLGA: Az oroszánok...

MÁTYÁS (*meghallja, érdeklődve fordul a Várszolgához*): A palota oroszánjai? Jól érzik magukat vadaskertjükben?

VÁRSZOLGA (*rettentő zavarban*): Az oroszánok, felséges király, egyszerre mind, hirtelen... megbetegedtek.

MÁTYÁS (*aggódva*): Szemem fénye, kedvenceim. A firenzei herceg ajándékai!

VÁRSZOLGA: A szögletbe vonszolták magukat, vinnyognak, akár a kölyökmacskák, nem esznek tegnap óta, csak egy nyulat sem. Fejük a porba húzza őket. És egyszerre mind...

MÁTYÁS: Szavamra, ez különös! Egyszerre mind a hat? Gyógyítsátok meg őket, bármibe is kerüljön. Büszkeségem és örömem a palota oroszánjai. Az oroszánok is... (*Várszolga kihátrál*)

MANDRAGÓRA: Az oroszánok is, felséges gazda! Az állatok és a bolondok éreznek valamit. Őrizkedjél, felség!

MÁTYÁS: Sajnálod őket? Derék dolog, ha bajában sajnáljuk a nemest. De, szavamra mondom, virgoncak lesznek nemsokára, vessetek nekik ízes vadhúst, és kapjanak friss forrásvizet.

MANDRAGÓRA (*már inkább magának*): Ne légy vak, királyom. A természet jelez neked, hát olvassál belőle. Előbb a királyi vadak, aztán maga a király...

MÁTYÁS *(az egybegyűltekhez fordul)*: Holnap hajnalban Bécsbe indulunk.

MANDRAGÓRA *(a király lábához veti magát)*: Ne Bécsbe, felség, csak Bécsbe ne!

BÁTHORY *(lábával eltaszítja a bolondot a király elől)*: Bele mersz szólni a király szavába?!  
Helyedre, a sarokba!

MÁTYÁS: Ezt rajta kívül senki nem meri! Ha megteszi, oka van rá! A mandragóra szól belőle. Szólj bátran s most azonnal.

MANDRAGÓRA: Csak Bécsbe ne, nagyúr! Bécsben a halál ül, neked még nem való hely az!

MÁTYÁS: Olyan gyávának tartasz talán, hogy nem merek szembe nézni azzal az úrral?

MANDRAGÓRA: Olyan bátornak tartalak, aki vele is szembe néz, de ő nem a szemedbe nézve vár. Alattomban kerülget, és álorcát ölt magára.

MÁTYÁS *(körül mutat)*: Ezek az urak velem jönnek, és majd kiugrasztják a félhomályból halál urat, hogy a szemébe nézhessek. Ugye, így lesz, urak?! *(A jelenlévők egyöntetűen helyeselnék)*

MANDRAGÓRA: A mandragóra beszél belőlem, király, ezért látom az embersorsokat. Bécsben meghalsz, nagyuram. Ott fogsz feküdni kiterítve, és nem fogy el addig kétszer a hold.

MÁTYÁS: Ha Bécsbe elmegyek, elfogy az én holdam. Ha nem megyek el, talán az ország holdja fogy sarlóvá, te mandragóra szavú. Te megjövendölöd a sorsomat, én meg majd a szarvánál fogom. A te szavadat nem hiszik, én a sorsomat el nem kerülhetem. Ennyit ér az udvari mulattató, ennyit ér a király... Ha tévedtél és túlélem Bécset, elcsaplak a hivatalodból, ha igazán a halál vár rám Bécsben, megjutalmazlak, de már csak odaát.

TÖBBEN *(nevetnek)*: Ez királyi beszéd! Ugyan, Bécs! Bolondtól bolond szó!

MANDRAGÓRA: Csapjál el most, nagyúr, de te éljél tovább.

MÁTYÁS: Dehogycsaplak el! Okos király nem csap el igazmondó bolondot. *(Mindenkibe szól)* Hajnalban indulunk, urak. Készüljetekek hosszú tartózkodásra. Bécsbe megyünk, oda az igazság szólít bennünket, amelyet ki kell csikarni. *(Indul, a kísérek utána mennek)*

MANDRAGÓRA: Oda az igazság... oda az igazság...

## Második felvonás

### Első jelenet

*(Bécs, a királyi palota. Mátyás lakószobája, balra baldachinos ágy, középen asztal, mellette karosszék. A háttérben gótikus ablak. Mátyás, Korvin, Étekefogó.)*

MÁTYÁS *(az Étekefogónak sorolja)*: Első fogásnak jérceleves legyen, sáfránnyal sárgára festve. Tépkedett tészta úszkáljon benne. Aztán apró fogoly, gombával, dióval töltve. A fácánt csak utána, és jól döfködjétek meg szalonnával, száraz ne maradjon! Narancssal és áfonyával béleljétek, hogy a leve már éppen kicsorduljon. De, hiszen, tudjátok, minek beszélek!

KORVIN: Király szakácsa ismeri a király ízlését.

MÁTYÁS: Bölcsen mondod, fiam! *(Az Étekefogóhoz)* Hosszú lesz ma a tanácskozás, a sült addigra el ne süljön, a pecsenye hideg ne legyen. Éhében a király is haragos ember.

ÉTEKFOGÓ: Ahogy kívánod, felség! (*Kihátrál*)

MÁTYÁS: Vinnélek magammal, János, de unnád! A ceremónia hosszú lesz ma. Sok csak azért beszél, hogy elmondhassa: Mátyás király előtt fecsegett. Más meg azért, mert képtelen rendre fűzni a szavát, és akár ötször is újra kezdi. A király mit tehet: mosolyog és bólogat, a szólót pedig már régen pokolra kívánja.

KORVIN: Ezt még látni is komikus lehet!

MÁTYÁS: Látni igen, de hozzá bólogatni! (*Korvint az ablakhoz vezeti, kimutat Bécs felé*) Egyszer te ennek mind ura lesz! Királya, és nem is akármilyen. Megvan benned az ész és az erő, hogy nagy királyok méltó társa légy. Megnyerő vagy külsőben, miközben lehet félni tőled. (*Megöleli Jánost*) No, ne félj, én azért nem félek tőled. De mások féljenek! És, tudjad jól, fiam, ész és erő, báj és félelem mindig kéznél legyen nálad, amennyi kell. Akkor nem vagy kiszolgáltatva ellenségednek, se tárgyalófelednek. A célt már jó előre tudd, mikor vitába szállasz. Vagy hódítani indulsz. Ne tétovázz, de hebehurgyán sose dönts! S ha mégis rossz volt a döntésed, legyen erőd, hiszen király leszel, legyen erőd változtatni rajta. Ha kell: visszalépni, bölcsebb utat keresni. És a célt, a legvégsőt, sose feledd, ha, míg megéred, tíz év telik is el. Te ifjú vagy, van többször tíz éved is. Örülj a céloknak, de ne pihenj sokáig náluk, mert megszokod. Türelemmel, tetterővel eléred célodat.

KORVIN: Mi a nagy cél, atyám? Neked mi a nagy célod, felség?

MÁTYÁS (*le-fől sétál a szobában*): Adj kenyeret és szalonnát az éhes katonáknak, és közben aranykehellyel fizesd ki az uzsorást. De megjegyezd nevét a jövő érdekében! Úgy szedj adót, hogy az adófizetők örüljenek a védelemnek, ami az adószedés nyomában jár. Behívd, és jól tartsd a talját, a morvát, a dalmátot, hozza magával, amit tud. Etesd, itasd, és lesd el a titkát. Neveljen nálunk tanítványokat, aztán mehet Isten hírével. Hívjál tanárokat, és csinálj iskolát. Magadnak teszed, a városodnak, az országnak. Sose sajnáld a pénzt a tudástól. A tudóstól, a festményektől, a könyvektől, a díszes, szép kelyhektől, a bársony kardmarkolattól. Becsülete legyen a tanult embernek a köznép előtt.

KORVIN: Én kolostort akarok építeni, apám. És belé olasz papokat...

MÁTYÁS: Olasz papokat, aztán magyar papokat, akik bírják az írást, és olvassák a könyvet. Ők lesznek a te fehér sereged. De el ne feledd közben a fekete sereget sem, harcban edzett, kemény harcosaidat. Szándd rájuk az adód nagy részét. Gyenge ország mindenki kapcája, ostoba ország mindenki rongya!

KORVIN: Apám, apám, hadd menjek ma veled!

MÁTYÁS: Maradj itthon, János, és gondolkodj a holnapon! Én most már indulok, déltájra megérkezik Budáról a királyné is. Légy kedves hozzá, legyetek egymás társai, és ne ellenségei. Te légy az erő, és ő a segítő kéz. A két jó szándék dolgozzon egy irányba.

SZAPOLYAI (*megjelenik az ajtóban*): Felség, a hintó!

MÁTYÁS: Bécs, az én Bécsem. Az én Jánosom! (*Megöleli Korvint*) Ne feledd a mai Virágvasárnapot! (*Szapolyaival elsietnek*)

## Második jelenet

*(Ugyanott, aznap délután. Korvin János az ablak előtt ül, az ölében fatábla, a táblán papírlap, amelyre elmélyülten ír. Mátyás, Szapolyai, később az Étekfogó.)*

MÁTYÁS *(haragosan betántorog, Szapolyai óvatosan támogatja)*: Ördög és pokol. Hat órán át meg nem szüntek papolni. Gazember Frigyes, álnok cselákok. És a nuncius... Szétrobban a fejem. *(Palástját a földre ejti, maga a karosszékebe rogy. Feje hátracsuklik, majd az asztalra borul)*

SZAPOLYAI *(A palástot felemeli a földről, és az asztalra teszi. Óvatosan Mátyás karjához ér)*: Felség! Ha orvost hívnék...

MÁTYÁS: Pokolba velük! *(Behunyt szemmel, összefüggéstelen szavakat mond)* Budát akarom... friss vizet... lovat alám... kéretem a követeket... nyúlpecsenyét...

SZAPOLYAI: Melyiket, felség?

MÁTYÁS: Igazad van, István, semelyiket.

SZAPOLYAI: Azért mégis, talán az orvost. *(Elmenőben)* Vagy még akár a papot is.

KORVIN *(felugrik az ablaktól, és Mátyásához szalad)*: Apám, nézd, mindent leírtam, amit beszéltél reggel. Alig győztem... közben Bécszet néztem... Apám, rosszul vagy-é? *(Letérdel Mátyás elé)*

MÁTYÁS: Jól vagyok, fiam, jó az Isten, majd rendbe tesz. Hívd elő inkább az étekfogót.

KORVIN: Máris, máris! *(Kiszalad)*

MÁTYÁS *(egyedül maradt a szobában. Föl akar állni a székből, de a földre zuhan)*: Ne még, Uram, ne vedd el szómat, ne vedd el eszemet, és hagyd meg szívemet! *(Kínnal föltápászkodik, a karosszékeig vonszolja magát, bele rogy. Korvin és az Étekfogó belép. Mátyás a kezével int)* Nem ennék most, el innen.

ÉTEKFOGÓ: Igen, uram, nem. *(Tétován)* Egy falatot mégis?

MÁTYÁS: Nem, ha mondom... *(Aztán utána szól)* Egy marék fügét. Olasz fügét, velencei kristálykehelyből.

ÉTEKFOGÓ: Hozom, felség. *(El, majd hamarosan egy tál fügével vissza. Leteszi az asztalra, szó nélkül el. Mátyás a kezét-lábát nehézkesen mozgatja, Korvin dermedten nézi és hallgat)*

MÁTYÁS: Utálom a fügét. Ezek megmérgeznek. *(Egy fügét kivesz és beleharap, majd eldobja)* Poshadt füge. Pokol fügéje. *(Öklendezni kezd. Korvin rémülten Mátyás elé térdel)* Ne térdelj egy poshadt füge előtt. *(Fejét az asztalra ejti. Aztán kínnal fölemeli)* Te király leszel! Ne térdelj egy megrokkant király előtt.

KORVIN: Apám, az előbb még semmi bajod se volt. A füge...?

MÁTYÁS: Hat órán át a császár, a pápa, a latin szóözön, a düh, amely forrt bennem évek óta ellenük, az utált mosoly, amelyet hordozni kellett arcomon, a türelem, amely már a szívemre égett, és az áruló gyomor, amely kijönni készül belőlem. *(A földre dobott fügébe belerúg, de a mozdulattól megtántorodik. Korvin kapja el)* Te erős vagy, fiam. Szükség lesz az erődre. Most én... itt hagylak téged.

KORVIN: Hová mennél, atyám, hiszen alig állsz a lábadon.

MÁTYÁS: Ahová készülök, egy láb sem kell ahhoz. Most még szólhatok, János, de már romlásnak indult, érzem, az agyam. *(Két kezével megszorítja a balántékát)* A lábam két mankó,

szemem csak tallóz a sötétben.

KORVIN: A nap ragyog be az ablakon, apám. A bécsi nap...

MÁTYÁS *(a kezét nézi)*: Homály és árnyak, a tenyerembe ültek. *(Az ágy felé tántorog)* Fogadj be, ágy, most még csak a nyugalomért esengőt. *(Arccal az ágyra zúban. Korvinóvatosan mellé ül, ujjával Mátyás haját érinti)* Apám... *(Mátyás nem felel. A folyosó felől zaj, Korvin összerezzzen. Bevonulnak: Szapolyai, Báthory, Ráskai. Egy barát, egy orvos)*

SZAPOLYAI *(megriad a fekvő Mátyást látva)*: A király...

BÁTHORY: Mátyás király...

RÁSKAI: A király. Legyen velünk az Úr!

BARÁT: Vele. *(Tétován a király felé lépne, de az Orvos visszatartja)*

ORVOS: Majd én. *(Tétován a király felé lépne, de a Barát visszatartja)*

BARÁT: Előbb a lelkét.

ORVOS: Lélek csak élő testben élhet!

BARÁT: A test csak üres zsákja a léleknek!

ORVOS: Ostoba csuhás!

BARÁT: Sunyi eretnek!

SZAPOLYAI *(a kardjára üt, a Barát és az Orvos hátrabúzódnak)*: Csak kifáradt talán. Csak a gyenge test...

RÁSKAI: A király erős, testénél csak a lelke erősebb.

KORVIN: Apám, még semmit sem tudok, okosítsd meg fiadat. *(Sírva Mátyásra borul)*

MÁTYÁS *(összerázkódik, kinnal felül, megkapaszkodik az ágy támlájában, feláll, és tántorogva az asztalhoz lép. Rátámaszkodik)* Az idő sürget, mert itt hagy, urak! *(A jelenlévők némán körülállják. Mátyás Korvin Jánosra mutat)* A királyotok!

SZAPOLYAI: A király te vagy, uram!

MÁTYÁS: Egy roncs vagyok, ki még mozdul és beszél, de végét járja már. *(Ismét Korvinra mutat)* Ő itt, mondom, a királyotok! Hódoljatok neki. És ott kívül egy ország reszket, hogy egységben maradjon. Az ő kezében van, és a tietekben. Áldott legyen a kéz, amely az országért mozdul, és átkozott, amely ellene húz kardot. *(Fejét lehorgasztja, és csak nehezen tér magához)* Vagy nem húz kardot, ha üt a harc órája! *(Kiegyenesedik, felkiált)* Lássátok, vakok, körül a rengeteg ellenséget, aki mind belénk harapni készül. Foguk törjön belé, és hulljanak el megszegyenülve. A császár és Velence, a cseh és a moldvai. De leginkább Mohamed gyilkos kölykei. A végvárok... a végvárok... urak... fegyverben, vasban legyenek *(az asztalra rogy)* ...a végvárok... a vég. János, János a király! *(Elhanyagolja, az urak az ágyhoz támogatják. Mátyás végigzúban az ágyon. Zavartan körülállják, Korvin letérdel az ágy elé, Mátyás kezét csókolja. Az ajtóban megjelenik Beatrix)*

BEATRIX: A király? Hol a király? *(Szótlatlanul utat nyitnak neki. Meglátja az ágyban fekvő Mátyást)* Uram, királyom! *(Féltettségrel néz Korvin Jánost, aki az ágyról a földre esik)* Ki tette ezt? Ki ölte meg Mátyás királyt?

RÁSKAI: A király él, asszonyom.

BEATRIX: Ez lett a királyból? Ez a roncs? És ti ezt tűritek, magyar urak?! Milyen féreg falta fel a legnagyobb királyt? *(Ő maga ül az ágy szélére, kezét Mátyás feje alá teszi)* Nyisd rám szemedet, szólj hozzám, ami csak nekem szól. Király a királynéhoz. Beatrix vagyok, ismerjél meg, Mátyás. Térj vissza hozzám, nem eresztelek el, felséges férjem. Inkább veled halok!

BÁTHORY *(félhangosan)*: Dehogyan halsz vele!

BEATRIX: Enyém vagy és enyém is maradsz, életedben és... óh, jaj nekem. Enyém a szerelmed, az életed, a koronád.

SZAPOLYAI *(félhangosan)*: No, az talán mégse! *(Elfordul, a kardjára üt)* Mérsékelje ijedelmét, felséges asszony. Urunk megfáradt a délelőtt, háborgatták talján meg bajor követek.

BEATRIX: Taljánok soha! Mindig szerette őket!

BÁTHORY *(félhangosan)*: Hogy mit szeretett rajtuk?!

SZAPOLYAI: Volt, akit szeretett, de ma elege volt mindenkiből.

KORVIN *(Beatrixhoz)*: Beszéljen hozzá, felséges anyámasszony.

BÁTHORY: No, így se szólt még a nagyasszonyhoz a kisúr!

MÁTYÁS *(gyengén fölemeli a két kezét)*: Beatrix és János fiam. *(Mefogja a kezüket)* Ti ketten álltatok mindig a szívemhez közel. Most már nektek kell összefogni, te, János király, és te, anyja Jánosomnak, hogy együtt... hogy az országot... soha a végeket... Budára, csak Budára fel. *(Keze elernyed, lehull. Meghalt Mátyás király. Beatrix és Korvin János a halottra borul, a többi jelenlévő letérdel)*

SZAPOLYAI *(a Baráthoz)*: Fogd le a király szemét, barát!

BARÁT: Hogy érinthetném meg a felséges urat! *(Halkan imádkozni kezd, a jelenlévők vele mondják)* Pater noster, qui es in coelis, santificetur nomen tuum...

## Harmadik felvonás

### Első jelenet

*(A budai vár tanácskozó terme, mint ez Első felvonásban. Néhány nappal később. Mátyás fehér márvány domborművét fekete posztó takarja. Alatta, az ajtó sarkánál Mandragóra fekete bobócruhában, mozdulatlanul ül.)*

MANDRAGÓRA: Átkozott légy, te mandragóra, aki suttogsz belőlem. És átkozott légy, szájam, amelyik kikiáltasz minden szörnyűséget. Pokolba az igazsággal, amelyet, ha elkiáltanak, beteljesedik. *(Hallgat)* Nem öltök többet tarka ruhát, nincs jogom sutba dobni a gyászt, amelyet én hoztam országra, palotára, saját fejemre. *(Hallgat)* És az oroszlánok! Az oroszlánok mind vele haltak... Pompás kísérete lesz az Egek Uránál!

### Második jelenet

*(Ugyanott, ugyanakkor. Különböző irányból lassan bejön Szapolyai, Báthory, Ráskai várkapitány. Mátyás feketébe vont domborművét, aztán egymást nézik.)*

SZAPOLYAI: De hirtelen eltűnt a király márványképe ebből a teremből.

BÁTHORY *(a fejével Beatrix domborműve felé mutat)*: Más valakié ellenben fehéren világít.

RÁSKAI: És milyen elégedett a képe. Sose láttam még ilyen öntelten mosolyogni.

SZAPOLYAI: Mintha most kelne föl a napja.

BÁTORI: Tesz is érte eleget, hogy rásüssön a fölkelő nap.

RÁSKAI: A király temetésére sem utazott el Alba Regiába. A fájdalom meggyötörte, mondja, kimozdulni se bír Budáról.

SZAPOLYAI: Ahhoz képest serényen szervezi a saját koronázását. Beszélük, hogy éjszaka megvesztegette a koronaőröket, hogy a fejére próbálhassa...

RÁSKAI *(szörnyülködve)*: Mátyás koronáját?

SZAPOLYAI: Hogy miként viselje koronázáskor majd a haját. *(Bosszúsan nevetnek és Beatrixot utánozzák)*

MANDRAGÓRA *(felsóhajt)*: Nagy magyar egyetértés a távollévők ellenében.

SZAPOLYAI: Te nyöszörögtél, itt maradt bohóc?

MANDRAGÓRA: Mindennap küldök egy fohászt királyunk után.

RÁSKAI: János hercegnek nem ártana jobban résen lenni, nehogy ez a talján nőstény róka kiénekelje a sajtot a szájából!

BÁTHORY *(nevet)*: Ameddig ezek ketten marakodnak, nem lehet nagyobb baj.

RÁSKAI: Sőt, éppen hogy! Az ország adója rosszra ment, a zsoldra szánt pénz máris kevesebb. Pedig még alig aludtak el a gyászfáklyák királyunk fölött.

SZAPOLYAI: Nagy bánat ez minékünk is, várkapitány. De hát volt mit nyelni eleget Mátyás alatt is!

RÁSKAI: Mit nem beszél kegyelmed?!

SZAPOLYAI: Azt mondom én, hogy meg kell védeni ezt az országot, de Mátyás nélkül. Olasz és cseh barátok nélkül, kalandorok nélkül, törvény szigora nélkül, talján csepűrágók és majomtáncoltatók nélkül. Vagyunk itt magyarok éppen elegen, akik tudjuk a dolgunkat. A királyt megsiratjuk, aztán kitöröljük a könnyet a szemünkből.

MANDRAGÓRA: Mit, könnyet, ő már a mosolyt igazítja.

SZAPOLYAI: Ha még egy fohászt ugatsz, bolond, utána mész uradnak.

BÁTHORY: Az adóláda úgy megkönnyűdött nagy hirtelen, hogy egy iskolásfiú is a hátára kapja.

SZAPOLYAI: Azt még királyunk kezdte: szájakat betömni, szövetség útját simára gyalulni, követeknek juttatni, futárokat futtatni... Hajh, jó pénz ám a Mátyás király pénze, szívesen fogadja, bárkinek ígéri.

RÁSKAI: Mátyás nem ígérte bárkinek. S ha ígérte, bölcsességgel ígérte.

SZAPOLYAI: Ugyan-e? Mi talán fáról ráztuk a sok pénzt, várkapitány uram?

RÁSKAI: Arról aligha. Kelmed sokat tett-e belé abba a ládába? Többet tett-e, mint amennyit kivett?

SZAPOLYAI *(a kardjához kap)*: Annyit tettem, amennyit tehettem, és kivettem, mikor kivenni kellett. De hogy mer illet kérdezni tőlem?

RÁSKAI: Én Budavár parancsnoka vagyok, utolsó véremig az is maradok, Mátyás király kapitánya. Az én vagyonom a háromszáz vitézem kardjában van. És nem akarom, hogy annyi pénzre se teljen katonáimnak, hogy megfenhessék azt a kardot.

SZAPOLYAI *(kelletlenül)*: A vitézei ne panaszkodjanak! Meg a kapitányuk se!

BEATRIX *(gyászruhában, de gyémánt mellűvel megjelenik. Az ajtóban megáll)*

BÁTHORY: A királyné. *(Félhangosan)* Térdeljünk-e le?

SZAPOLYAI: Kelmed bolondgombát evett? *(Beatrixhoz)* Fájdalmunk az országé, tiszteletünk az özvegyé.

BÁTHORY *(súgva)*: Ezt jól megmondta nagyságod.

BEATRIX: Tiszteletüket elfogadom, de jól esnék szeretetük is, uraim. Egymás segítségére szorultunk a mi nagy bajunkban. És csak együtt kerülhetjük el a még nagyobb bajt...

RÁSKAI: A török veszedelmet.

SZAPOLYAI: Az elszegényedést.

BÁTHORY: Az anarchiát.

BEATRIX *(nem ezt a választ várta)*: Hogy nincsen királyunk. De hiszen... *(Felmutat a saját márvány domborművére. Kezét csókra nyújtja, de az urak elbűsződnek)* De hiszen, minden arra vár körülöttünk, hogy a régi rendbe álljon. Érte kell csak nyújtani a kezünket.

BÁTHORY: Minden itt vár, de minden összetörve.

SZAPOLYAI: És ráütni a kézre, amely kéretlenül érte nyúl.

BEATRIX: Ki ad nekem tanácsot bánatomban? Az özvegynek, az özvegy királynénak?

SZAPOLYAI: Az özvegynek a csöndes megbékélést javaslom.

RÁSKAI: A királynénak pedig, hogy a fiát megtámogassa.

BEATRIX *(felszisszen)*: Ugyan, kire gondol, várkapitány uram? Arra, aki elhagyta Budát, aki göndör fürtjeire több figyelmet fordított, mint királyi atya szavára? Talán lehet majd délvidéki bán, kap játékkországot az országban, ahol bajt nem csinálhat. Aztán, ha tíz év múlva kitanul...

SZAPOLYAI: Akkor egy zsoldossereggel a törökre küldjük, ugyebár?

RÁSKAI: De, uraim! De felséges királyné!

KORVIN *(belép)*: Urak! Anyámasszony! Derék, hogy így együtt vagyunk valamennyien.

RÁSKAI: Az jó bizony!

BÁTHORY: Így most már teljes a...

SZAPOLYAI: Ki ne mondja kegyelmed!

KORVIN: Királyi atyám már útra kelt a mennyek felé. Nekünk a föld jutott. *(Letérdel Beatrix elé)* Anyámasszony, hadd szólítsam végre így! Trónomnak, kérve kérem, legyen hú támasza! *(Megcsókolja Beatrix kezét)*

SZAPOLYAI: No, tán bizony?!

BÁTHORY: A színjáték új szereposztással megy.

RÁSKAI *(baraggal elfordul)*: Mátyás király soha le nem térdelt volna senki előtt a trónjéért könyörögni.

SZAPOLYAI: De hol van itt Mátyás király?

BÁTHORY *(a letakart domborműre mutat)*: Mátyás a gyászszínnű posztó mögött, emitt meg ő.

BEATRIX *(hosszas tépelődés után)*: Herceg, valóban a béke volna jó nekünk. *(Kegyesen fölsegíti Jánost, és a kezét csókra nyújtja neki)*

SZAPOLYAI: Eh, komédiások!

BÁTHORY: Még a végén egymásra borulnak!

RÁSKAI: És mit szól ehhez Ulászló, a Jagelló-fi cseh király?

SZAPOLYAI: Ki kíváncsi a Jagellóra?

RÁSKAI: De ő ránk igen. Már útban van Buda felé. Ő azt mondja: kísérettel, én úgy tudom: sereggel.

BÁTHORY: Majd hazamenesztjük... do Prah!

RÁSKAI: Aztán miféle haddal gondolja kelmed megfutamítani?

SZAPOLYAI: Hát nem a budaiakkal!

RÁSKAI: De nem ám! Őket halálig megőrzöm!

BÁTHORY: Majd valami pártatlan zsoldos sereggel!

RÁSKAI: Aztán ki fizeti annak a pártatlan hadnak a zsoldot?

KORVIN *(Beatrixhoz)*: Én mindent fölírtam és mindent tudok, amit apámtól tanultam. Úgy elvezetem ezt az országot, ahogy csak kell, meglássa, anyámasszony. Először kolostort építek, olasz papokkal. *(Beatrix és az urak elfordulnak)* Aztán pénzt veretek. Az mindig jó...

SZAPOLYAI: Királyi hamispénzt.

BÁTHORY *(félhangosan)*: Pénzt szórni se tudsz, nemhogy veretni!

KORVIN: És hadat indítok a törökre. Holnap elkezdem összegyűjteni a katonákat. Engem biztosan szeretni fognak.

HÍRNÖK *(megjelenik, és az ajtóban meghajol)*: Felség! *(Az urak figyelik, ki mozdul a szóra)*

KORVIN *(halkan)*: Nem ismer fel.

BEATRIX *(ráförmed)*: Hát nem látsz, hírnök?!

SZAPOLYAI: A hírnök jelentsen a budai várkapitánynak. *(Ráskaira mutat)*

HÍRNÖK: Kapitány! Szendrő és Galambóc között a török hajóhidat ver. Vannak, mint a

tenger.

KORVIN (*közbeszól*): Hát menjenek oda és rombolják le a hidat. (*Körülnéz tétovázva*) Vagy, magam menjek egy hadtesttel?

RÁSKAI: Maradjon, herceg, Budán. Majd a katonák. (*A Hírnökhöz*) Temesvárról és Szegedről küldünk segédhadat. (*Hírnök el*)

KORVIN: Ugye, ez nem nagy baj? Csak egy hajóhíd, talán kereskedni akarnak?

BEATRIX: Én most visszavonulok, ha bármi fontos ügy van, szobámban megtalálnak! (*Megfogja Korvin kezét*) János meg én a koronázásra készülünk.

SZAPOLYAI (*félhangosan*): Kiére, szent ég?!

BEATRIX (*titokzatos mosollyal*): Hát kiére? (*Beatrix és Korvin kézen fogva el*)

MANDRAGÓRA (*felugrik, körbejár a jelenlévők között, mint aki keres valamit*)

SZAPOLYAI: Hát te, keresel talán valamit?

MANDRAGÓRA: Urak! Amíg beszéltek, itt köztetek, valahol... egy ország elveszett!

SZAPOLYAI: Pusztulj, bolond! (*Kardot ránt és agyonszúrja Mandragórát. Rémműlten nézik*) Az áskálódó bitang. Ő akart a mi lelkiismeretünk lenni?! (*Odakintről kiürtszó*)

RÁSKAI: Őrségváltás! Talán az utolsó... Gyűjtsük most egybe az erőt. (*El*)

BÁTHORY: Mátyás lihegő kutyája. (*Az ablakhoz lép. Lemutat a várudvarra*) Nézd, főkapitány! Úgy tesznek, mintha értelme volna még őrséget váltani. Mintha értelme volna még akárminek!

SZAPOLYAI: Ne légy ostoba, Báthory! Most lesz csak értelme a világnak. Gazdag és erős ország ez, amit jó lesz megörökölni. Hogy a gerince kiroppan belőle, ezt még egy negyed századig senki észre nem veszi. És... a király! Ti, Báthory, ti magyarok vagytok, nektek mindegy, kit tiszteltek. De én...! (*Elhallgat*)

BÁTHORY: De te...?

SZAPOLYAI: Ha a szerb-oláh Szibinyáni Jankó fiából jó magyar király lett, akkor miért ne lehetne az én fiamból is, ha megnő, magyar király? Legföljebb őt meg Tót Jankónak hívják majd a háta mögött. (*Szapolyai nevet, Báthory nem nevet*) Ugye, jól mondom, bohóc? (*Belerúg Mandragóra földön fekvő testébe*)

Vége

---

**Ballai László: A szabadság rabja**

– az író könyvében megjelenő regényének utószava –

Bő egy évtizede foglalkozom irodalmi műveimben Magyarország szabadságának, és általában a szabadságnak, mint lelkiismereti, individuális és szerelmi problémának a megismerésével. Ha munkámnak – a történelmi tények és a történelmet meghazudtoló vélemények könyörtelen egymásnak ütköztetésén és az irodalmi gyönyörködtetésén túl – valamelyes eredményt tulajdoníthatok, akkor kijelenthetem, hogy a szabadság nem holmi ideális állapot, amelyben elérése után már csak lebegnünk kell az örökkévalóságig, hanem éppen az érte folytatott állandó küzdelem.

Mármost egy éve arra az elhatározásra jutottam, hogy a tárgykörben írandó következő kötetem novellák füzére lesz, amely, mondjuk, Buda oszmánoktól való visszavételétől napjainkig ível, és egy-egy korszaknak nem csupán a történetírás által kiemelt hőseit mutatja be, hanem azon kevésbé ismert személyek közül is egyet-egyet, akik nélkül hazánk és kultúránk nem lenne az, ami, így Luigi Ferdinando Marsigli, Kempelen Farkast és – Ráby Mátyást.

Ráby Mátyás *Önéletírása* még a literátus embernek sem könnyű olvasmány. Noha átsüt rajta a II. József reformjai által megcélzott polgári szabadság iránti lelkesedés, valamint a haladással konokul szembeszegülő magyar táblabírói, vármegyei világ elítélése, rosszul megszerkesztett, állandó ismétlésekbe bonyolódó, jogi fejtegetésekkel túlterhelt, zavaros és igen unalmas íromány. Miután az olvasó átrágtta magát rajta, felére-harmadára sem emlékszik, csak arra, hogy e már-már eposzi hős a szentendrei városvezetés „zsarnoki” bűneinek leleplezése okán nemcsak a várossal és annak felettes hatóságaival, de az ország vezetőivel is szembekerülve valóságos szabadságharc megvívására kényszerült.

II. József (1780-1790) páratlan intelligenciájú és merészségű uralkodóként a sokféle nép lakta tartományból pusztán a hűbérúri jog alapján összedobált birodalmát reformok útján egységes országgá akarta formálni. Elgondolásaival, mint az egyházi felekezetek emancipációja, a nemesség megadóztatása, a jobbágyság terheinek szabályozása és hogy az ország minden lakosa a törvény előtt egyenlő polgár, élükön az uralkodóval – aki mindenkinél több munkával és erőfeszítéssel tartozik a közjólét megteremtéséért –, messze szétfeszítette kora feudális társadalmának kereteit. A haladásért indított harcában tehát Magyarországon nem számíthatott a klérus vagy az arisztokrácia támogatására, sőt még itteni köznemesi hívei, a jozefinisták is felháborodtak, midőn meghozta – teljesen félremagyarázott – nyelvrendeletét. Mindenki elfordult tőle, kivéve – legalábbis emlékiratait tanúsága szerint – Ráby Mátyás.

A két donquijote szélmalomharca tálcán kínálta a regénytémát. Az egyikük császár, aki egész birodalma ellen küzd, a másik prókátor, aki Werbőczy „köztársasága”, a népnyúzó szolgabírók és alispánok Magyarországa ellen. Megjelenik itt az a történelmünkben napjainkig ívelő tragikusan konfliktus, amely a társadalmi haladás és a hazafiság hívei között feszül. Művemnek tehát két főhőse lett volna, akik a maguk szintjén párhuzamosan cselekszenek ugyanazért az ügyért, egyben fontosnak tartottam II. József személyiségét és politikáját bemutatni, alakját pedig rehabilitálni, gondoljuk meg, a millenniumi szoborcsoporthoz nem őneki, hanem a machiavellisztikus politikájával (nemzeti érdekeinknek is) rengeteget ártó öccsének, II. Lipótnak állítottak emlékművet 1896-ban (a helyére 1955-ben II. Rákóczi Ferenc szobra került).

És Ráby Mátyás alakja?

Jókai *Rab Rábyja* így zárul:

„Azt mondja az emlékirat végén Ráby:

»Nem azért írtam le ezt a történetet, hogy az ifjú világpolgárt visszaretentsem attól, hogy a közjónak szolgálni törekedjék, hanem azért, hogy tanulja meg belőle, hogy az, aki testvérei, hazafiai jóléteért küzd, soha sincs a szerencsétlenségben magára hagyatva, minden becsületes ember szívében megtalálja mentsvárát. – Talán elő fogja mozdítani ez az én történetem hazám politikai reformját, a nagy erőteljes nemzetnek fölébredését. Talán érezni fogja e történet olvasásakor a szükségét boldogságának, szabadságának kivívása után. Talán szét fogja törni kínzó bilincseit, és szabad lesz! Csak akarat, bátorság és testvéri egyetértés kell hozzá, és bizony szabad lesz.«

Végül felhívja valamennyi ellenségeit és bírját, hogy álljanak vele szembe Európa bármely törvényszéke előtt, s védjék magukat vagy cáfolják meg, ha tudják! Ő helytáll nekik bárhol és bármikor.

Mi történt a rendkívüli emberrel tovább? – Azt nem tudjuk.

Ráby Mátyásnak még a neve is el lett temetve.

Pedig magvető volt –, s a mag kikelt.”

Ráby Mátyás *Önéletírása* azonban így zárul:

„Ha ellenségeim és bírám azt hiszik, hogy védekezni tudnak ellenem, ezennel ismét felszólítom őket, mint már mondtam, hogy egy éven belül tegyék meg ezt. Egész Európa törvényszéke elé terjeszthetik bizonyítékaikat. Ítéljen fölöttünk a nyilvánosság. Személyes üldözéseikkel szemben biztonságban vagyok. Rendőreik, méregkeverőik és hóhéraik nem érnek el többé. Ha vallomásom megszégyeníti őket, érezni fogják, hogy az igazságszolgáltatás gyalázatos megsértésével maguk hívták ki polgártársaik megvetését. Ha közönyösek eziránt, felébredt lelkiismeretükre bízom őket, s halálos órájukban megbocsátom nekik a fosztogatást, rablást és gyilkosságot. Ha azonban régi gaztetteiket a nyilvánosság előtt új rágalomokkal merészkednek tetézni, akkor azt is, amit tapintatból egyelőre elhallgattam –, mert itt-ott, ahol főképp ostobaságból és emberi gyarláságból hibáztak, inkább kímélni, mint ártani akartam – előszedem és néhány kötetnyi folytatásban, amelyet mindkét ország igaztalanságai leleplezésének fogok szentelni, külön és érdeme szerint beszélem el.”

Feltűnő a különbség a szépíró tanulságot-perspektívát kínáló zárása és az emlékiró zaklatott csapkodása között, aki kész még „néhány kötetnyi folytatásban” közölni azt, amit már megírt. Ráby alakjával és visszaemlékezésének hitelességével kapcsolatban is rengeteg aggály merült fel bennem. Hogy lehetett bensőséges, már-már baráti viszony II. József, a Habsburg birodalom uralkodója és a magyar kamara egyszerű fogalmazója között? Ráby valóban személyesen ismerte a magyar kormányzások vezetőit, a magyar arisztokrácia színe-javát, sőt a birodalmi főtisztviselőket is, így Kaunitz kancellárt, aki állítása szerint elismerően nyilatkozott a vallásügyben készített beadványáról? Valóban az ő előterjesztése szolgált II. József türelmi rendeletének alapjául? És ezek a magas személyiségek, Ráby ismerősei valóban egytől-egyik rablók és becsstelen csalók lettek volna, akik, „szégyen nélkül nyíltan vallják és a büntetéstől való félelem nélkül alkalmazhatják” alávaló nézeteiket?

A memoáírás szubjektív műfaj. A szerző óhatatlanul saját percepcióin keresztül ábrázolja a valóságot, annak tényeit (mondjuk a XVIII. századi információáramlási sebesség lassúsága, vagy a cenzúra torzítása miatt) sokszor nem is ismerve. Munkája minőségét jelentősen befolyásolja személyisége, önkritikája, objektivitásra való törekvése, szintetizáló és analizáló képessége, valamint tárgyiassága. Még a korának magyarországi, sőt európai eseményeit is bámulatosan jól átlátó II. Rákóczi Ferenc visszaemlékezései is számos helyen tárgyi igazításra szorulnak. De ki gondolná ennek okán, hogy elbeszélése tárgya, a Rákóczi-szabadságharc meg sem történt?

Mialatt tehát megpróbáltam kibogozni Ráby öndicsőítő, anekdotikusan tekergő, ellentmondásoktól hemzseggő irományából a szentendrei vizsgálat menetét, munkám során valóságos felüdülést jelentett a II. Józseffel kapcsolatos források tanulmányozása. Molitor Ferencnél azonban megakadta a szemem a következő félmondaton: „ha Hajdu Lajos könyvének elolvasása után még hihetnénk Ráby Mátyásnak”. A hivatkozott (a Magvető Kiadónál 1984-ben megjelent) történelmi monográfiának már a címe is elgondolkodtató: *Forradalmár, vagy szerencselovag? Mármint Ráby Mátyás, akinek nem csupán az önéletrajza, hanem vaskos peranyaga is fennmaradt, a szentendrei vizsgálat alapját képező nem kevesebb, mint harminchárom feljelentésével egyetemben. Hajdu Lajos nem csupán az Önéletrajz ellentmondásainak okát tárja fel, de a történelmi dokumentumok alapján bebizonyítja, hogy az emlékirat merő fikció. Ráby Mátyás nem szabadságharcos, még csak nem is II. József megbízottja, hanem köztörvényes bűnöző volt (részletesebben: okirathamisító, csaló, közpénzekkel visszaélő, rágalmazó, lázító, garázda személy), aki főként a császárnak írt – így az igazságszolgáltatás működését tudatosan megzavaró – hamis feljelentéseivel megrágalmazta a szentendrei magisztrátust és az óbudai kamarai uradalom, Pest vármegye, sőt a helytartótanács tisztviselőit. Hivatalos iratokat tulajdonított el, mint az uralkodó megbízottja, pénzt csalt ki magánszemélyektől és egyházfiktól, valamint a szentendrei magisztrátusnak való engedetlenségre és Izbég kerület elszakadására bujtogatott. Tizenhét vádpontban találták vétkesnek és jogerősen öt év börtönbüntetésre ítélték, amelyet II. József három év, három hónapra (a vizsgálati fogságban ténylegesen letöltött időszakra) mérsékelte.*

A regényem koncepciója összeomlott. Hivatásom azonban arra kötelezett, hogy ebben a helyzetben új művet alkossak, amely – mint korábbi történelmi regényeim – az igazság szavától szárnyal. Keletkezett tehát egy új, sajátos, merőben abszurd „szabadság-regény”, amely az irodalmi megismerést is további tapasztalatokkal gazdagítja. De miképp hihettem Ráby Mátyásnak? A Jókai Mór és a Könyv iránti tisztelet miatt. Mint író, el sem tudtam képzelni, hogy valaki az emlékeiről számot adva megfeledkezzen az olvasóval szembeni szent kötelességről, és az a bűnös szándék vezesse tollát, hogy hazugságot hazugságra halmozva építsen szobrot magának az utókor előtt.

Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzata 2005-ben irodalmi pályázatot írt ki Csokonai Vitéz Mihály halálának kétszázadik évfordulója alkalmából, melyet kedves barátom, Ballai László nyert meg Rettenetes csend című kitűnő regényével. A könyv egy rövid részlete a hajdú-bihari megyeszékhelyhez közel fekvő Derecskén játszódik. Ebből az apropóból kapott helyet a Derecskei Irodalmi Breviáriumban, Szöllösi Imréné Tóth Vilma igényes munkájában, amelynek bemutatására a városnapon a szoborparkban 2016. június 18-án került sor. A hihetetlenül lelkes és tevékeny tanárnő, aki fáradhatatlan lendülettel kutatja a kisváros literatúrájának emlékeit, erre az esztendőre újabb meglepetést tartogatott számunkra: irodalmi kör megalakítását indítványozta.

Mindeme előzményeket követően jutottunk el 2017. április 11-én Derecskére, ahol a Városi Művelődési Központ és Könyvtár épületében rendkívül szívélyes fogadtatásban részesültünk. Örvendetesen szép számban gyűltünk össze – mindenesetre jóval többen, mint a közeli presszóban, ahol az eseményre idejekorán megérkezvén azt megelőzően napi üzleti feladataink lezárását elvégeztük. A délutáni program első felét Nádházi-Tálas Csilla igazgató vezetésével „Az új nemzedék” versíró pályázat eredményhirdetése alkotta, melynek keretein belül három fiatal tehetség költeménye került felolvasásra. Öröm volt hallani az ezekből kicsengő érett, azokkal az utakkal szembefordulni merészülő gondolatokat, melyeken a mai ifjúság és ezzel együtt az egész emberiség tévelyeg. A két részből álló alkalom intermezzójaként Szilágyi Adrienn színvonalas hegedűjátékát élvezhettük, majd megkezdődött a Tanka János Irodalmi Kör megalakuló ünnepe. Az alapító tagok emléklapot vehettek át – ebben a megtiszteltetésben jómagam is részesültem – ezután pedig immár országos hírű író, Laci barátom mellett Dr. Bakó Endre, Holló László-díjas irodalomtörténész, a Hajdú-Bihari Napló nyugalmazott főszerkesztője tartott visszaemlékező jellegű előadást a korábban elhangzottakkal kapcsolatban. Az eseményt kötetlen, irodalmi vonatkozású beszélgetés zárta.

Tanka János, a kör névadója 1908-ban született Debrecenben, édesapját az I. világháborúban elveszítvén Derecskén nevelkedett kemény nélkülözések közepette. Debrecenben szerzett tanítói oklevelet, majd néhány hosszabb-rövidebb időszakot leszámítva a Fejér megyei Abán tevékenykedett kántortanítóként, szülőföldjétől azonban sohasem szakadt el, ahogyan ezt az irodalmi kör honlapján (irodalmikor.derecske.hu) látható felvétel, mely a Kálló partján üldögélve ábrázolja őt, valamint saját alábbi sorai is igazolják:

„Itt eszméltem az akácos világra,  
itt sült nekem a hamuban pogácsa,  
mit nagyanyám eltárisznyált az útra,  
hogy könnye szívemet csak haza húzza.  
Ami szép volt az életemben s áldott,  
innen indult s szárnyalta a világot,  
amikor meg ezernyi sebet kaptam,  
hazajöttem akarva- akaratlan.”

(Tanka János: Otthon Derecskén)

Istent kereső, az Úrban mélyen hívő ember volt, többek között ezért is vált irodalomtörténetünk egyik méltatlanul elfeledett alakjává, holott költői pályafutása ígéretesen

indult, Illyés Gyula, a tragikusan fiatalon a fasizmus áldozatául esett Forgács Antal és Áprily Lajos is elismerően nyilatkozott róla. Amint azonban a nagy világegések közül az első édesapját, úgy a második költői karrierjét ragadta el tőle. A Magyarországon kialakult viszonyok ugyanis nem tették lehetővé írásainak nyilvánosságra hozatalát, így azok keletkezésüket követően nagyrészt az asztalfiók mélyére vándoroltak és hosszú ideig ott is maradtak. Az új idők pedig Tanka János számára már túlságosan későn érkeztek el, így az előbányászott anyag publikálásának feladata a hálás utókorra maradt, az Aba Közalapítvány gondoskodott arról, hogy ezek a versek is közkinccsé válhassanak.

A költő élettörténetének tanulmányozása közben a római diadalmeneteken a győztes hadvezérek fülébe suttogott szavak jutottak eszembe: „Hominem te esse memento! Memento mori!” (Emlékezz rá, hogy ember vagy – és viselkedj is úgy! Emlékezz a halálra!). Lehetett volna megalkuvó, feladhatta volna elveit, írhatott volna másról is, ami több dicsőséget hoz, ő azonban mindig emlékezett arra, hogy ember, hogy a halál elkerülhetetlen, viszont a rómaiakkal ellentétben arra is, hogy utána tetteinkért felelnünk kell. Ez lehet számunkra is az újonnan megalakult és róla elnevezett irodalmi kör egyik üzenete.

Talán nem megyünk túlságosan messzire, ha zárszóként megállapítjuk, hogy jogos örömmel üdvözölhetünk minden ilyen jellegű kezdeményezést. Az Úr áldja meg mindazokat, akik önzetlen segítőkészségükkel bármilyen formában hozzájárulnak kultúránk fennmaradásához, nemzeti és helyi értékeink megőrzéséhez, erkölcsi és emberi tartásunk helyes mederbe történő visszatéréséhez.

## Heinrich Heine: A Loreley

Nem értem, a dal mit idéz föl,  
s hogy oly bús mért vagyok:  
egy régi, régi regétől  
nem szabadulhatok.

Már hűvös az este; a Rajna  
nyugodtan folydogál;  
a hegycsúcs sugarasra  
gyúlt alkonypírban áll.

Ott fenn ül – ékszere csillog –  
a leggyönyörűbb leány;  
aranyhaja messzire villog

aranyfésűje nyomán.

Aranyban aranylik a fésű,  
s közben a lány dalol;  
hatalmas zengedezésű  
varázs kél ajkairól.

A hajósnak a kis ladikban  
szive fáj, majd meghasad;  
nem le, hol a zátony, a szirt van –  
fel néz, fel a csúcsra csak!

Végül ladikot s ladikost a  
mélységbe sodorja az ár...  
S hogy ez így lett, ő okozta  
dalával, a Loreley.

Szabó Lőrinc fordítása

---

## Ballai László: Misztérium

Nem ünneplünk, sírunk,  
könnyeink gyöngyökké gurulnak,  
levélkehelyben összegyűlnek  
s majd illattá szakadnak,  
amikor már nem lesz  
se gyöngy, se virág.

2017. április 15.

# Húrok

## Olajos István: A szabadság adója

Kedves alkalomra gyűlhettünk össze az Óbudai Társaskörben 2017. március 30-án, ekkor került ugyanis megrendezésre Ballai László zenés felolvasóestje, melynek során a szerzőnek a 87.

Ünnepi Könyvhétre megjelent *A szabadság adója* című novelláskötetéből hallhattunk részleteket. A gyönyörűen szárnyaló stílus, az írótól már megszokott gazdag szókincsből eredő, olvasás közben is rendkívüli irodalmi élvezetet nyújtó szókapcsolatok Laci barátom szájából hallva egészen új, varázslatos értelmezést nyertek.

Az előadás közben egy érdekes beszélgetésre is sor került az író munkásságával kapcsolatosan. A felolvasások között változatos zeneműveket hallhattunk olyan kiváló művészek tolmácsolásában, mint Kun Ágnes Anna (ének), Surján Péter (hegedű) és Hegedüs Gönczy Katalin (zongora). Így felcsendült többek között Fernando Obradors *El vito*, Orbán György *Íme a vándor* című szerzeménye, valamint az utolsó tétel Olivier Messiaen *Variation pour violín et piano* elnevezésű művéből, melyek rendkívül szerencsésen és maradéktalan összhangban egészítették ki a tanulságot sem nélkülöző, rövidke elbeszéléseket.

Az est tehát fölöttébb kellemes, könnyed hangvételben telt, ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy Ballai László hihetetlenül sokoldalú író. Míg talán a novellákra vagy a *Bem apó Erdélyországban* című meseregényre alkalmazható az I. (Nagy) Gergely pápának tulajdonított mondás: „Pictura est laicorum literatura” (a festészet a hozzá nem értők irodalma), mivel ezek páratlan fennköltségükben is jól látható módon szemléltetik az adott témát, addig más írások esetében bizony nagyon oda kell figyelnünk. Már csak a korhű történelmi megszövegezés okán is érdemes akár többször végigolvasni egy-egy mondatot vagy bekezdést – „bis repetita placent” (amit kétszer is megismételnek, az tetszik), ahogyan Horatius mondotta. Összességében megállapíthatjuk, hogy az író pályafutása igen jó úton halad arrafelé, amit ugyancsak a nagy római költő fogalmazott meg ekképpen: „Non omnis moriar, multaque pars mei, vitabit Libitinam” (nem halok meg teljesen, sok minden, ami bennem él, elkerüli a halált – vagyis műveim fenntartják nevemet).

Éppen emiatt ajánlható nemcsak ennek a kötetnek, hanem a szerző korábbi éveiben megjelent kiadványainak beszerzése is. Személyes meggyőződés, hogy azok nem hiányozhatnak könyvespolcainkról, hiszen újra és újra fellapozva őket élvezhetjük a hatalmas tárgyi, történelmi, klasszikus tudásról árulkodó gondolatok, a díszes gyöngysorként egybekapcsolódó szavak, a fordulatossá eseményláncok nagyszerű ötvözetét. Aki pedig mindenképpen újdonságra vágyik, annak sem kell sokáig várakoznia, hiszen közeledik az ez évi könyvhét eseménysorozata, természetesen Ballai László egy újabb művének, *A szabadság rabja* című regényének megjelenésével gazdagítva.

## Nándi Mihály: A kétmillió dolláros lány

A Presser Gáborért és Adamis Annáért aggódó könnyűzene-rajongók megnyugodhattak, mert végül a szerzőpárosnak sikerült megegyeznie Kanye Westtel, az amerikai hiphopsztárral, akit azért pereltek be tavaly májusban a New York-i szövetségi bíróságon 2,5 millió dollárra, mert *Yeezus* című lemeze egyik számában engedély nélkül felhasználta a *Gyöngyhajú lány* című dalt.

Az ügy előzménye az, hogy Kanye West ügyvédei előzőleg mindössze 24 órát adtak a magyar szerzőpárosnak a dal felhasználási engedélyének megadására. Később egy csaknem 10 ezer dolláros előleget küldtek, Presser Gábor és Adamis Anna azonban – nyilván ügyvédek tanácsára – nem vették fel az összeget. Kanye West albuma eddig mintegy 500 ezer példányban fogyott el, ami 35 millió dollárt hozott a sztár konyhájára. A magyar páros – bár „zárt tárgyalásra” hivatkozva nem nyilatkoztak – a pesti pletykák szerint százmillió forintnak megfelelő összeget kapott.

1967-ben Stanley Kubrick a *2001: Űrodüsszeia* című filmjében a Bartók utáni nemzedék egyik legkiválóbb magyar zeneszerzőjének, Ligeti Györgynek a *Lux aeterna*, az *Atmosphères* és a *Requiem* című műveiből közölt részleteket jogosulatlanul. Hat év pereskedés után Ligetinek mindössze 3500 dollárral szúrták ki a szemét, amelynek a javát ügyvédei tették zsebre.

Én magam két és fél dollárt sem adnék a negédes, giccses *Gyöngyhajú lány*ért, K.W. lemezét ellenben, amely félmillió amerikainak okozott oly nagy gyönyörűséget, csak akkor hallgatnám végig, ha két és félmillió dollárt fizetnének érte, és akkor is csak azért, hogy segíthessem azon kiadási és megélhetési gondokkal küzdő kiváló magyarországi íróársaimat, akik nem a pusztaszóraztatásban és a könnyű keresetben látják az esztétikai célzatot.

## Kapcsolat

### Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

# Elérhetőség

Szerkesztőség: [szerkesztoseg@marcius15.hu](mailto:szerkesztoseg@marcius15.hu)

Webmester: [webmaster@marcius15.hu](mailto:webmaster@marcius15.hu)

[www.marciustizenotodike.hu](http://www.marciustizenotodike.hu) - © 2010-2017 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!